

Çukurova Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
Çukurova University Faculty of Architecture

MEKANSAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
JOURNAL OF SPATIAL RESEARCH

K/N'24

Cilt / Vol: 2 Sayı / Issue: 2

e-ISSN: 3023-493X

Mekansal Araştırmalar Dergisi

Journal of Spatial Research

Sahibi (Owner)

Gözde M. RAMAZANOĞLU

Dekan (Dean)

Çukurova Üniversitesi (Cukurova University)
Mimarlık Fakültesi (Faculty of Architecture)

Editor (Editor)

Onur ERMAN

İletişim (Contact)

Mekansal Araştırmalar Dergisi (MAD)

Çukurova Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dekanlığı,
Balcalı, Sarıçam, Adana, Türkiye

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/maddergi>

<https://maddergi.cu.edu.tr/>

maddergi@cu.edu.tr

e-issn: 3023-493X

YAYIN KURULU (EDITORIAL BOARD)

Editör (Editor)

Onur ERMAN
Çukurova Üniversitesi Mimarlık Bölümü, oerman@cu.edu.tr
Çukurova University Department of Architecture

Yardımcı Editör (Associate Editor)

Tolga ÜNLÜ
Çukurova Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, tunlu@cu.edu.tr
Çukurova University Department of Urban and Regional Planning

Türkçe Dil Editörü (Turkish Language Editor)

Gözde ALTIPARMAKOĞLU SAKARYA
Çukurova Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü, galtiparmakoglu@cu.edu.tr
Çukurova University Department of Interior Architecture

İngilizce Dil Editörü (English Language Editor)

Nermin Merve YALÇINKAYA
Çukurova Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, nbaykan@cu.edu.tr
Çukurova University Department of Landscape Architecture

Teknik & Mizanpaj Editörü (Technical & Layout Editor)

Kemal SAKARYA
Çukurova Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü, ksakarya@cu.edu.tr
Çukurova University Department of Interior Architecture

ALAN EDİTÖRLERİ (FIELD EDITORS)

Onur ERMAN (Mimarlık / Architecture)
Çukurova Üniversitesi Mimarlık Bölümü, oerman@cu.edu.tr
Çukurova University Department of Architecture

Özlem ŞENYİĞİT SARIKAYA (Mimarlık / Architecture)
Çukurova Üniversitesi Mimarlık Bölümü, osenyigit@cu.edu.tr
Çukurova University Department of Architecture

Tolga ÜNLÜ (Şehir ve Bölge Planlama / Urban and Regional Planning)
Çukurova Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, tunlu@cu.edu.tr
Çukurova University Department of Urban and Regional Planning

Tülin Selvi ÜNLÜ (Şehir ve Bölge Planlama / Urban and Regional Planning)
Çukurova Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, tselvi@cu.edu.tr
Çukurova University Department of Urban and Regional Planning

Hakan ALPHAN (Peyzaj Mimarlığı / Landscape Architecture)
Çukurova Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, alphan@cu.edu.tr
Çukurova University Department of Landscape Architecture

Nermin Merve YALÇINKAYA (Peyzaj Mimarlığı / Landscape Architecture)
Çukurova Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, nbaykan@cu.edu.tr
Çukurova University Department of Landscape Architecture

Tülay CANBOLAT (İç Mimarlık / Interior Architecture)
Çukurova Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü, tozdemir@cu.edu.tr
Çukurova University Department of Interior Architecture

Gözde ALTIPARMAKOĞLU SAKARYA (İç Mimarlık / Interior Architecture)
Çukurova Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü, galtiparmakoglu@cu.edu.tr
Çukurova University Department of Interior Architecture

DANIŞMA KURULU (EDITORIAL ADVISORY BOARD)

Burçin Cem ARABACIOĞLU
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türkiye
Mimar Sinan Fine Arts University, Türkiye

Havva ALKAN BALA
Çukurova Üniversitesi, Türkiye
Çukurova University, Türkiye

Süha BERBEROĞLU
Çukurova Üniversitesi, Türkiye
Çukurova University, Türkiye

Rabia KÖSE DOĞAN
Konya Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Konya Selcuk University, Türkiye

Deniz DEMİRARSLAN
Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Kocaeli University, Türkiye

Özgür DİNÇYÜREK
Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Eastern Mediterranean University, Turkish Republic of Northern Cyprus

Aleksandra DJORDJEVIĆ
Belgrad Üniversitesi, Sırbistan
University of Belgrade, Serbia

Fehime Yeşim GÜRANİ
Çukurova Üniversitesi, Türkiye
Çukurova University, Türkiye

Fuad H. MALLICK
BRAC Üniversitesi, Bangladeş
BRAC University, Bangladesh

Łukasz MUSIAKA
Lodz Üniversitesi, Polonya
University of Lodz, Poland

Ebru FİRİDİN ÖZGÜR
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türkiye
Mimar Sinan Fine Arts University, Türkiye

Fazilet Duygu SABAN

Çukurova Üniversitesi, Türkiye
Cukurova University, Turkiye

Syazwani SAHRIR

Putra Malezya Üniversitesi, Malezya
University of Putra Malaysia, Malaysia

Nuriye SAY

Çukurova Üniversitesi, Türkiye
Çukurova University, Turkiye

Şevkiye Şence TÜRK

İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye
İstanbul Technical University, Turkiye

Norsidah UJANG

Putra Malaysia Üniversitesi, Malezya
University of Putra Malaysia, Malaysia

HAKKINDA

Çukurova Üniversitesi Mimarlık Fakültesi resmi yayını olan Mekansal Araştırmalar Dergisi; Mimarlık, İç Mimarlık, Şehir ve Bölge Planlama ve Peyzaj Mimarlığı alanında özgün bilimsel çalışmaları yayınlamaya, Mimarlık, Planlama ve Tasarım alanında bilimsel araştırma, eğitim ve uygulamalara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Mekansal Araştırmalar Dergisi, bu odak kapsamında Mimarlık, İç Mimarlık, Şehir ve Bölge Planlama ve Peyzaj Mimarlığı alanlarının disiplinler arası çalışmaları da dahil olmak üzere özgün bilimsel araştırma makalelerini kabul etmektedir.

Mekansal Araştırmalar Dergisi uluslararası hakemli bilimsel bir dergi olup **Türkçe** ve **İngilizce** dillerinde, **Mayıs** ve **Kasım** aylarında olmak üzere yılda iki kez elektronik ortamda yayımlanır. Çift kör hakemlik sistemiyle makalelerin değerlendirildiği dergide, değerlendirme ve yayımlanma aşamalarının hiç birinde ücret talep edilmez ve yazarlara telif ücreti ödenmez. Yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Derginin Konu Alanları

Mimarlık, İç Mimarlık, Şehir ve Bölge Planlama, ve Peyzaj Mimarlığı konu alanlarında olmak üzere;

- Tasarım, kuram ve yöntemleri,
- Planlama,
- Koruma, yenileme ve onarım
- Tarih ve kuram,
- Yapı teknolojileri ve yapı fiziki,
- Yapı elemanları ve malzeme,
- Fiziksel çevre kontrolü,
- Sürdürülebilirlik ve ekoloji,
- Tasarım ve planlama eğitimi

Konu alanlarını kapsamakla birlikte, mekânla ilişkili disiplinler arası özgün bilimsel çalışmalara açıktır.

Dergi, daha önce başka bir yerde yayınlanmamış ve yayınlanmak için hali hazırda başka bir dergiye gönderilmemiş, alanda güncel konular dâhilinde, belirli yöntem çerçevesinde bir probleme değinen ve mevcut literatüre katkı sunan özgün bilimsel araştırma makalelerini yayımlamaktadır. Dergi açık erişim politikası izlemekte olup, yayımlanan makalelerin tam metinlerine elektronik ortamda, çevrim içi olarak ulaşılabilir.

Amaç ve Kapsam

Mekansal Araştırmalar Dergisi, tasarım ve planlama alanında özgün bilimsel araştırma çalışmalarını yayımlar. Dergiye sunulan yazıların, Mimarlık, Tasarım ve Planlama alanında güncel konulara temas etmesi ve araştırmacıları bilimsel tartışmalara teşvik etmesi beklenmektedir.

Dergiye Sunulabilecek Yazı Türleri

Araştırma Makalesi: Kuramsal bir zemine dayanarak problemin tanımlandığı, belirli bir yöntem aracılığıyla ulaşılan sonuç ve tartışmaları içeren özgün bilimsel araştırma yazıdır. Bu yazılarda özet, metin ve kaynaklar dahil kelime sayısı 7500'ü, sayfa sayısı 20'yi aşmamalıdır. Çift kör hakem değerlendirme süreci sonunda yayımlanmasına karar verilir.

Derleme: Belirli bir alan ya da konu kapsamında mevcut bilgilerin sunulduğu ve bu bilgiler ışığında değerlendirmelerinin yapıldığı, araştırmacının belirli bir problemi tespit ettiği, alandaki literatür bilgisini yorumlayarak çözüm için öneri sunulan ya da yöntem geliştirilen araştırma yazıdır. Bu yazılarda özet, metin ve kaynaklar dahil kelime sayısı 6500'ü, sayfa sayısı 20'yi aşmamalıdır. Çift kör hakem değerlendirme süreci sonunda yayımlanmasına karar verilir.

Görüş: Yazarın bir hipotez ya da bilimsel kuramın güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşlerini sunduğu metinlerdir. Bu tür yazılar yapıcı eleştirilere dayanmaktadır ve kanıtlarla desteklenir. Bu yazılar belli bir alandaki mevcut bilgi durumuna meydan okuyan bilimsel söylemleri yansıtır. Görüş yazıları 1500 kelimeyi aşmaz ve dergi kapsamında sadece **davetli olarak kabul edilmektedir. Hakem süreci bu yazılar için yürütülmez.**

Editöre Mektup: Dergi kapsamında yayınlanmış bir makale, yazı veya hipotezi eleştiren, bir problemi tanımlayan veya güncel bir konuyu çeşitli yönleriyle literatüre bağlı olarak tartışan yazılardır. Yazının açık ve öz, tartışılan konunun okuyucuyu çekecek kadar güçlü olması gerekir. Bu yazılar 1.000 kelimeyle sınırlıdır ve yayınlanması için hakem süreci yürütülmez.

Kitap Kritiği: Bu tür yazılar, tanıtımı ve eleştirisi yapılan kitap hakkında okuyucu ve araştırmacıları genel bilgi sahibi kılmak, kitabı okumaya teşvik etmek, kitabın güçlü ve zayıf yanlarını belirlemek, gelecekte bu konuda yapılacak araştırmalara yol gösterici niteliktedir. Kritikler, kitap hakkında tanıtıcı temel bilgilerin değerlendirmeden uzak biçimde verildiği betimleyici nitelikte veya değerlendirme yaparak ve bazı yargılarda bulunarak hazırlanan eleştirel nitelikte olabilir. Eleştirel kitap kritiğinde, incelemeyi yapan kişinin, kitabın ve yazarının amacından ne anladığını, yazarın bunu ne ölçüde başarabildiğini, kitabın bilimsel kalitesini ve önemini ortaya koymasına beklenir. Bu yazılar 1000-1500 kelimeyle sınırlıdır ve yayınlanması için hakem süreci yürütülmez.

Mekansal Araştırmalar Dergisi tarafından yayıma kabul edilen çalışmalar Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayımlanır.

ABOUT THE JOURNAL

Journal of Spatial Research; aims to contribute to scientific research, education, and practice in the field of Architecture, Planning, and Design by publishing original scientific studies in the fields of Architecture, Interior Architecture, Urban and Regional Planning, and Landscape Architecture.

Journal of Spatial Research accepts original scientific research articles in the fields of Architecture, Interior Architecture, Urban and Regional Planning, and Landscape Architecture, including interdisciplinary studies within this focus scope.

Journal of Spatial Research is an international peer-reviewed scientific journal that publishes electronically twice a year in **May** and **November** in **Turkish** and **English** languages. The journal evaluates articles with a double-blind peer review system and does not charge any fees at any stage of evaluation and publication and does not pay royalties to authors.

Journal's Subject Area

In the subject areas of Architecture, Interior Architecture, Urban and Regional Planning, and Landscape Architecture;

- Design, theory, and methods
- Planning,
- Conservation, renovation, and restoration,
- History and theory,
- Building technologies and building physics,
- Building elements and materials,
- The physical environment control,
- Sustainability and ecology,
- Design and planning education

The journal covers these subject areas but is open to original scientific studies that are interdisciplinary and related to space.

The journal publishes original scientific research articles that have not been published elsewhere before and have not been submitted to another journal for publication at the same time, addressing a problem within a specific method framework in current topics in the field and contributing to the existing literature. The journal follows an open-access policy and the full texts of the published articles are accessible electronically, and online.

Aim and Scope

Journal of Spatial Research publishes original scientific research studies in the field of design and planning. The articles submitted to the journal are expected to address current issues in the field of Architecture, Design, and Planning and to encourage researchers to engage in scientific discussions.

Types of Articles

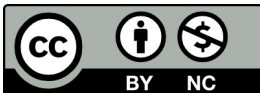
Research Article: Original scientific research articles that define the problem based on a theoretical ground, and include the results and discussions obtained through a specific method. The word count of these articles, including abstract, text, and references, should not exceed 7500 and the page count should not exceed 20. They are decided to be published after the double-blind peer review process.

Review: Research articles that present the existing knowledge within a specific field or topic and make evaluations in light of this information, identify a specific problem by the researcher, propose solutions, or develop methods by interpreting the literature knowledge in the field. The word count of these articles, including abstract, text, and references, should not exceed 6500 and the page count should not exceed 20. They are decided to be published after the double-blind peer review process.

Opinion: Texts in which the author presents his/her views on the strengths and weaknesses of a hypothesis or scientific theory. These types of articles are based on constructive criticism and are supported by evidence. These articles reflect scientific discourses that challenge the current state of knowledge in a specific field. Opinion articles do not exceed 1500 words and are **accepted only by invitation within the scope of the journal. The peer review process is not conducted for these articles.**

Letter to the Editor: Articles that criticize a published article, paper, or hypothesis within the scope of the journal, identify a problem, or discuss a current issue from various aspects in relation to the literature. The text should be clear and concise, and the topic discussed should be strong enough to attract the reader. These articles are limited to 1,000 words and no peer review process is conducted for publication.

Book Review: Articles that provide general information to readers and researchers about the book that is introduced and criticized, encourage reading the book, identify the strengths and weaknesses of the book, and guide future research on this topic. Reviews can be descriptive, which provides basic information about the book without evaluation, or critical, which evaluates and make some judgments about the book. In a critical book review, it is expected that the reviewer will reveal what he/she understood from the purpose of the book and the author, to what extent the author succeeded in this, and the scientific quality and significance of the book. These articles are limited to 1000-1500 words and no peer review process is conducted for publication.

The manuscripts accepted for publication by the *Journal of Spatial Research* are published under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

MİMARLARI DEMOTİVE EDEN KRİTİK FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ

Identificatifying Architects' Critical Demotivation Factors

Gülden GÜMÜŞBURUN AYALP, Fatma ARSLAN 71

RAYLI TOPLU TAŞIMANIN GAYRİMENKUL FİYATINA ETKİSİ: Keçiören-M4 Metrosu uzatma hattı örneği

Effects of Rail Public Transportation on Real Estate Prices: Keçiören-M4 metro extension line example

Furkan AKDEMİR, Esra BAYTEKİN 89

A TRANSFORMATION PROCESS IN ISTANBUL AFTER 2000s: Tesvikiye

İstanbul'da Bir Dönüşüm Süreci: Teşvikiye

Zeynep Ceylan GEZER ÇATALBAŞ, İpek AKPINAR 103

KAMUSAL PRATİKLERİN YENİDEN SORGULANMASI ÜZERİNE: Topluluk bahçesi veya müşterek bahçe

On the Re-examination of Public Practices: Community garden or communal garden

Berna YAYLALI, Işın CAN TRAUNMÜLLER 123

İÇ MİMARLIK MESLEĞİ, ROLÜ VE ARAÇLARI ÜZERİNE KUŞAKLAR ARASI BİR DEĞERLENDİRME

An Intergenerational Evaluation on the Profession of Interior Architecture, Its Role and Tools

Nevzat Ruhi ERYILMAZ, Gülçin Cankız ELİBOL 139

DERLEME MAKALELER / REVIEW ARTICLES

SANTIAGO CALATRAVA'NIN METAFORİK YAKLAŞIMI ÜZERİNE BİR DERLEME

Review on Santiago Calatrava's Metaphoric Approach

Ece Nur KAYA 149

MİMARLARI DEMOTİVE EDEN KRİTİK FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ

Gülden GÜMÜŞBURUN AYALP¹, Fatma ARSLAN²

Araştırma Makalesi

Yazar Bilgileri

¹Hasan Kalyoncu Üniversitesi,
Güzel Sanatlar ve Mimarlık
Fakültesi, Mimarlık Bölümü
gulden.ayalp@hku.edu.tr
ID 0000-0002-7989-5569
Sorumlu Yazar

²Hasan Kalyoncu Üniversitesi
mmr.fatma.arслан@gmail.com
ID 0000-0002-1322-4295

Geliş: 28.05.2024

Kabul: 01.08.2024

Özet

Motivasyon kavramının, bireylerin üretkenliklerini arttırmalarını teşvik eden temel araçlardan birisi olduğu bilinmektedir. Bu nedenle pek çok araştırmacı çalışanların motivasyon araçlarını belirlemeye yönelik çok sayıda çalışma gerçekleştirmiştir. Ancak, motivasyon eksikliğinden çok daha ileri önem taşıyan demotivasyon kavramının ise literatürde çok kısıtlı olarak araştırıldığı dikkat çekicidir. Literatürdeki kısıtlı çalışmaların ise proje yöneticileri veya inşaat mühendislerinin demotivasyonuna odaklandığı görülmektedir. Halbuki, yapıların tasarımından yapım aşamasının son evresine kadar her aşamada farklı görevler alan ve yapı üretim sürecinde “lider” pozisyonunda olan mimarların demotivasyonuna neden olan faktörleri araştıran çalışma sayısı kısıtlıdır. Belirtilen nedenle bu çalışmada Türk inşaat sektöründe mimarların demotivasyonuna neden olan kritik faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlerin önem derecesine göre sıralanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda “Sistemik Literatür Taraması” sonucu hazırlanan soru formu mimarlardan oluşan örneklem grubuna uygulanmış, anket ile elde edilen veriler nicel yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda tespit edilen faktörlerin tamamına yakınının mimarların demotivasyonunu fazla ve çok fazla seviyede etkilediği belirlenmiştir. En önemli beş kritik demotivasyon faktörünün “Çalışma ekibi üyeleri arasında sorumluluk duygusunun eksik olması”, “Çalışma ekibinin kendi içindeki zayıf koordinasyonu”, “Alınan maaşın yeterli olmaması”, “Yöneticilerin diktatörlük, zorbalık, korkutma, yıldırma gibi olumsuz tutum ve davranışları”, “Yöneticinin çalışanlara ve yaptığı işlere saygı duymaması” olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demotivasyon, mimar, sistematik literatür taraması, nicel analiz, normalize edilmiş ortalama değeri.

IDENTIFICATING ARCHITECTS' CRITICAL DEMOTIVATION FACTORS

Abstract

It is known that the concept of motivation is one of the primary tools that encourage individuals to increase their productivity. For this reason, many researchers have carried out many studies to determine the motivational tools of employees. However, it is noteworthy that the concept of demotivation, which is much more important than lack of motivation, has been investigated very limitedly in the literature. It is seen that the former studies in the literature focus on the demotivation of project managers or civil engineers. However, the number of studies investigating the factors that cause demotivation of architects, who take different roles at every stage from the design of buildings to the final stage of construction and who are in the ‘leader’ position in the building production process, is limited. Therefore, this study aims to comprehensively identify and rank the critical factors leading to demotivation among Turkish architects. To achieve this, a questionnaire was developed based on a thorough ‘Systematic Literature Review’ and administered to a sample group of architects. The data collected from the questionnaire were then rigorously analyzed using quantitative methods. The study's findings reveal that nearly all of the identified factors significantly contribute to architects' demotivation. The five most crucial critical demotivation factors were found to be “Lack of sense of responsibility among the members of the work team”, “Poor coordination within the work team”, “Insufficient salary”, “Negative attitudes and behaviors of the managers such as dictatorship, bullying, intimidation, intimidation”, “Lack of respect for the employees and their work by the manager”.

Keywords: Demotivation, architects, systematic literature review, quantitative analysis, normalized mean value.

Atf için:

Gümüşburun Ayalp, G. & Arslan,
F. (2024). Mimarları demotive
eden kritik faktörlerin
belirlenmesi,
Mekansal Araştırmalar Dergisi,
2(2):71-88.

1. GİRİŞ

İnşaat sektörü, gelişme aşamasına bakılmaksızın tüm ülkelerde stratejik bir rol oynamaktadır. Türk inşaat sektörü, ülke ekonomisine en büyük katkıyı sağlayan ikinci sektördür ve ülkedeki en büyük ikinci istihdam yaratma yoludur (YDMH Raporu, 2024). İnşaat faaliyetleri, bir ülkenin altyapısının ve endüstriyel gelişiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Ülke çapında yaklaşık 2 milyon işçiyi istihdam eden sektör (TUİK, 2022), Türkiye'nin sosyo-ekonomik kalkınmasının bel kemiğidir. İşveren, müteahhit, mühendis, mimar ve inşaat işçisi gibi çok sayıda ve çeşitte paydaşı bulunan inşaat sektöründe çalışan verimliliğinin incelenmesi, son yirmi yılda bu alandaki araştırmacıların ve uygulayıcıların artan ilgisini çekmiştir (Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Aung, Santoso, & Dodanwala, 2023a; Damci, Arditi, Polat, & Turkoglu, 2020). Herhangi bir inşaat projesinde çalışan verimliliğinin ölçülmesi oldukça karmaşık bir süreçtir (Cox vd. 2003). Birçok araştırmacı ve akademisyen, inşaat çalışanlarının performansını artırmak için insan kaynakları ve ekip çalışması ile ilgili çalışmalar yürütmüştür. Bu kapsamda inşaat işlerinde çalışan verimliliğiyle ilişkilendirilen stres (Çivici & Ayalp, 2024), iş tatmini (Dodanwala & Shrestha, 2021; Zhao, Hwang, & Lim, 2020), motivasyon (Damci vd., 2020) konuları pek çok araştırmacı tarafından çalışılmıştır.

Motivasyon teriminin çeşitli tanımları vardır. Jenkins ve Laufer'e (1982) göre motivasyon, insan davranışını açıklayabilen soyut varsayımsal bir yapıdır. Motivasyonun iş performansı üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu ve teşvikler ve ödüller gibi dış faktörler tarafından olumlu bir şekilde etkilenebileceğini veya yönetilebileceğini ortaya koymuşlardır (Jenkins & Laufer 1982). Motivasyonu eksik çalışanların ise işlerinde daha az çaba harcamaları, her fırsatta işyerinden uzak durmaları ve kaçmaları ve düşük kalitede iş çıkarmalarının daha olası olduğu bilinmektedir (Falout vd., 2009).

Ng vd. (2004) motivasyon eksikliği ile demotivasyon kavramlarının farklı olduğunu savunmaktadır. Motivasyon eksikliği, bireyin bir eylem için içsel veya sosyal uyaran veya itici güçten yoksun olması anlamına gelir ('motivasyon yok' veya 'sıfır motivasyon' olarak da ifade edilir). Öte yandan demotivasyon, belirli bir eylemin gerçekleştirilmesinde moral veya ruhun azalmasını gerektirir. Genellikle tatminsizliğe neden olur ve aslında motivasyon eksikliğinden dahi daha kötüdür çünkü çalışan açısından moral bozukluğu, umutsuzluk, depresyon ve umutsuzluk hissine yol açar. Bu nedenle, çalışanların demotivasyonunun incelenmesi, sektörün proje bazlı yapısı nedeniyle inşaat gibi ağır sanayilerde önemli bir husustur. Ancak günümüzde inşaat sektöründe çalışanların demotivasyonu ile ilgili yapılan çalışma sayısı kısıtlıdır.

Literatürde konuyla ilgili yapılan kısıtlı sayıdaki çalışmalar incelendiğinde, çalışmaların büyük çoğunluğunun inşaat mühendislerinin demotivasyonu üzerine odaklandığı dikkat çekicidir (Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Aung vd., 2023a; Damci vd., 2020; Shroff & Sridhar, 2011). İnşaat projelerinin tasarım sürecinden yapım sürecinin sonu dahil olmak üzere her aşamasında aktif görev alan mimarların demotivasyonu proje verimliliği için önemli bir değişkendir.

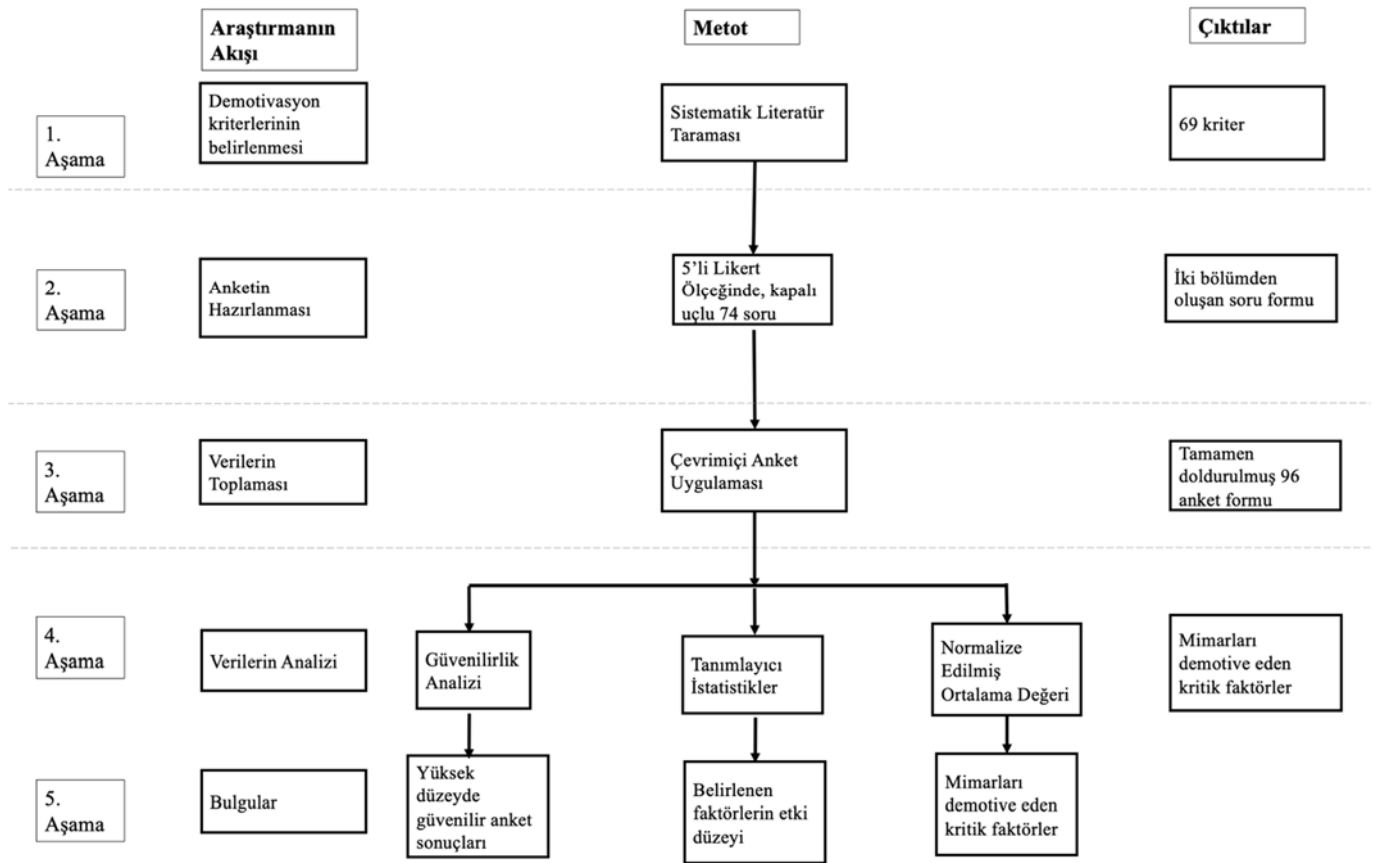
Mimarlar geleneksel olarak tasarım ekibine liderlik eden, projenin lideri' olarak görülmüştür (RIBA 2015). Mimarlar, proje paydaşları arasında koordinasyonu sağladıkları için tasarım sürecinde giderek daha etkili hale gelmiştir. 'Sistem entegratörleri' olarak mimarlar, inşaat sırasında teknolojik gelişmeler, tasarım, proje yönetimi ve inşaat içeriğinin entegrasyonunun yanı sıra müşteri ilişkilerinin sürdürülmesi de dahil olmak üzere çok çeşitli faaliyetler gerçekleştirmektedir (Reichstein vd. 2005). İnşaatın söz konusu dinamik doğası içerisinde, mimarlar kendileri için demotivasyona neden olabilecek çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Mimarların demotivasyonu, hem bireysel hem de kurumsal düzeyde çeşitli olumsuz etkilere yol açabilir ve sonuç olarak sektörde verimliliği azaltabilir.

Literatürde inşaat sektörü çalışanlarının demotivasyon nedenleri bazı araştırmacılar tarafından araştırılrsa da bu araştırmaların bir kısmının proje yöneticilerinin (Jarkas vd., 2014; Momade & Hainin, 2019; Phan vd., 2020; Wang vd, 2017; Zhao vd., 2020), geriye kalan kısmının ise inşaat mühendislerinin demotivasyonu (Damci, 2016; Damci vd., 2020; Ng vd., 2004) üzerine odaklandığı dikkat çekmektedir. Türk inşaat sektöründe mimarların demotivasyonu araştırmaya yönelik yapılmış çalışma sayısı ise oldukça kısıtlıdır. Çivici (2016a), mimarların tükenmişlik düzeylerini etkileyen demotivasyon faktörlerini araştırmıştır. Çivici (2016a) yapmış olduğu bu çalışmada yapısal eşitlik modeli ile mimarların tükenmişlik, demotivasyon ve iş doyumu arasındaki ilişkiyi nicel olarak analiz etmiştir. Bu çalışma sonuçları literatür için oldukça kıymetli olmasına rağmen, mimarların demotivasyonuna neden olan kritik faktörlerin hangilerinin olduğunu doğrudan araştıran bir çalışma bulunmamaktadır. Oysaki, tasarım sürecinden başlayarak projelerin uygulaması tamamlanıncaya kadar her süreçte aktif rol alan mimarları demotive eden faktörlerin bilinmesi ve bu faktörlerin hangilerinin öncelikli olduğunun bilinmesi büyük önem arz etmektedir. Literatürde yapılmış olan çalışanlar incelendiğinde, inşaat sektörü

çalışanlarının motivasyonuna veya demotivasyonuna neden olan pek çok faktör belirlenmiştir. Sektör çalışanlarının verimliliğinin yükselmesi ve projelerin başarılı şekilde sonuçlandırılması için bu faktörlerin ortadan kaldırılması veya minimize edilmesi gerekmektedir. Ancak belirlenen faktörlerin tamamını en az seviyeye indirmek mümkün olmamaktadır. Bunun yerine en önemli olan faktörlerin hangilerinin olduğunun bilinmesi, mimarların demotivasyonuna neden olan faktörlerin etkin bir şekilde yönetimine stratejik bir bakış açısı getirecektir. Belirtilen nedenlerle, bu çalışmanın amacı, Türk inşaat sektöründe bir inşaat projesinin pek çok farklı aşamasında görev alan mimarların demotivasyonuna neden olan kritik faktörlerin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda sistematik literatür taraması sonucu oluşturulan anket formu ile Türk inşaat sektöründe faaliyet gösteren mimarlardan oluşan örneklem grubundan veri toplanmış; toplanan veriler nicel yöntemlerle analiz edilmiştir. Literatürde yapılmış önceki çalışmalardan farklı olarak, bu çalışmada mimarların demotivasyonuna neden olan kritik faktörler belirlenmiş ve bunların önem sıralaması yapılmıştır. Bu çalışma, Türk inşaat sektöründeki mimarların demotivasyonunu anlamak ve iyileştirmek için değerli bir kılavuz sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, sektördeki paydaşlara, mimarların karşılaştığı zorlukları anlamalarına ve uygun çözümler geliştirmelerine yardımcı olacak veriler sağlamayı hedeflemektedir.

2. ARAŞTIRMA METODU

Bu çalışmada izlenen yöntem altı ardışık aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar, sırasıyla literatür incelemesi, araştırma evreni ve örneklem belirleme, anketlerin hazırlanması, verilerin toplanması, verilerin istatistiksel analizleri ve sonuçların değerlendirilmesidir. Uygulanan yöntem Şekil 1'de özetlenmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Çerçevesi

2.1. Sistematik Literatür Taraması

Sistematik literatür taraması (SLT), ilgili literatürü eleştirel bir şekilde değerlendirip bu kapsamda veri toplamak amacıyla geliştirilmiş bir araştırma yöntemidir. Bu çalışmada, literatürden verileri sistematik, şeffaf,

önyargısız ve tekrarlanabilir bir biçimde toplamak için Macpherson ve Jones (2010), ile Tranfield vd., (2003) tarafından önerilen 'SLT' benimsenmiştir.

Çalışma süresince 'Web of Science (WoS)' veri tabanında literatür taraması yapılmıştır. WoS veri tabanı, doğruluğu, kapsayıcılığı, çalışmaların kalitesi ve geniş bir yelpazedeki çeşitli araştırma alanlarını kapsamı nedeniyle tercih edilmiştir (Hong & Chan, 2014; Valderrama-Zurián vd., 2015; Yu vd., 2020). Veri tabanında daha fazla çalışmaya ulaşılabilmesi amacıyla tarama dili olarak 'İngilizce' belirlenmiştir. WoS veri tabanında yapılan taramada kullanılan sorgu şeması şöyledir: (All FIELDS) “demotivation**” OR “motivation**” AND “construction professionals” OR “architects” OR “civil engineers” AND “causes” olarak belirlenmiştir. Arama protokolünde anahtar kelimelerin sonunda kullanılan “**” işareti kelimenin tekil/çoğul, isim/sıfat hallerini de içine alarak aramaya dahil etmeyi sağlamaktadır. Tarama 2000-2024 zaman aralığında gerçekleştirilmiştir. Tarama kapsamında 386 adet çalışmaya ulaşılmıştır. Elde edilen çalışmaların başlıkları, özetleri ve anahtar kelimeleri incelenmiştir. Tekrarlayan, İngilizce dışındaki dillerde yazılmış olan ve tam erişim sağlanamayan çalışmalar dışlanmıştır. Bu kapsamda, inşaat sektörü çalışanlarının demotivasyonu ile ilgili olmayan 356 çalışma, İngilizce dışındaki dillerde yazılmış 2 çalışma ve tam erişim sağlanamayan 7 çalışma elenmiştir. Sonuç olarak, 21 çalışma anket madde havuzunun oluşturulması için değerlendirilmiştir.

Sistemik literatür taraması sonucunda Türk inşaat sektöründe faaliyet gösteren mimarları demotive edebilecek 69 faktör belirlenmiştir. Elde edilen faktörlerin kodları, faktör tanımlamaları ve elde edildikleri kaynaklar Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Mimarları demotive eden faktörler (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

FAKTÖR KODU	FAKTÖR ADI	İLGİLİ LİTERATÜR
DF1	Çalışma ekibi içerisindeki zayıf iletişimi	(Bukhari vd., 2021; Damci vd., 2020; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Momade & Hainin, 2019; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020)
DF2	Çalışma ekibi içerisindeki zayıf koordinasyon	(Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Damci vd., 2020; Momade & Hainin, 2019; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020)
DF3	Çalışma ekibi üyelerinin farklı özelliklere sahip olması	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Bukhari vd., 2021; Damci vd., 2020; Momade & Hainin, 2019; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020)
DF4	Grup içindeki rekabet ortamı	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Bukhari vd., 2021; Damci vd., 2020; Momade & Hainin, 2019; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020)
DF5	Çalışma ekibindeki yetersiz yeteneklere sahip kişiler	(Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci vd., 2020; Momade & Hainin, 2019; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020)
DF6	Çalışma arkadaşları arasında sorumluluk duygusunun yetersiz olması	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Bukhari vd., 2021; Damci vd., 2020; Momade & Hainin, 2019; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020)
DF7	Çalışma ekibi üyeleri arasındaki işbirliğinin yetersiz olması	(Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Damci vd., 2020; Momade & Hainin, 2019; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020)
DF8	Çalışma ekibi üyeleri arasındaki güvensizlik ortamı	(Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Damci vd., 2020; Momade & Hainin, 2019; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020; Wang vd., 2017)
DF9	Çalışma arkadaşları arasındaki saygı eksikliği	(Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Bukhari vd., 2021; Damci vd., 2020; Momade & Hainin, 2019; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020)
DF10	Çalışma arkadaşları arasındaki dinamizm eksikliği	(Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Damci vd., 2020; Momade & Hainin, 2019; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020)
DF11	Farklı cinsiyetteki çalışanların dışlanması	(Caven vd., 2016; Hervás & Blanco-Agüeira, 2020; Novas-Ferradás vd., 2020; Oyedele, 2013; Štefko vd., 2017; Vaz Milheiro & Fiúza, 2020)
DF12	Çalışma arkadaşları arasında yardımlaşma olmaması	(Bukhari vd., 2021; Damci vd., 2020; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020; Wang vd., 2017)
DF13	İş dışında sosyal aktivite imkanlarının yetersiz olması	(Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020)
DF14	Ekip üyelerinin işlerini severek yapmaması	(Bukhari vd., 2021; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020; Wang vd., 2017)
DF15	Çalışılan firmanın özlük haklarının yeterli düzeyde olmaması	(Bukhari vd., 2021; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020)
DF16	Alınan maaşın yeterli olmaması	(Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Damci vd., 2020; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020; Wang vd., 2017)

Tablo 1. Mimarları demotive eden faktörler (*devamı*)

FAKTÖR KODU	FAKTÖR ADI	İLGİLİ LİTERATÜR
DF17	Görev pozisyonu aynı olan çalışanların maaşlarının adaletli olmaması	(Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013)
DF18	Prim gibi parasal ödüllerin bulunmaması	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Damci vd., 2020; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020; Wang vd., 2017)
DF19	Parasal ödüllerin çalışanlara adil dağıtılmaması	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Damci vd., 2020; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013; Wang vd., 2017)
DF20	Maaşın ve primlerin zamanında ödenmemesi	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Kazaz, Manisali, & Ulubeyli, 2008; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020; Wang vd., 2017)
DF21	Terfi imkanının olmaması	(Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Aung vd., 2023b; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013; Wang vd., 2017)
DF22	Yapılan işin takdir edilmemesi	(Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Damci vd., 2020; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013; Wang vd., 2017)
DF23	Çalışanlara işlerin adil dağıtılmaması	(Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci vd., 2020; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013; Wang vd., 2017)
DF24	İş yükünün aşırı olması	(Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013; Wang vd., 2017)
DF25	Yoğun çalışma saatleri	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Bukhari vd., 2021; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)
DF26	Karar verme süreçlerine katılma hakkına sahip olunmaması	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Damci vd., 2020; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Momade & Hainin, 2019; Oyedele, 2013; Wang vd., 2017)
DF27	Yapılan işin sıkıcı olması	(Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Oyedele, 2013)
DF28	Yapılan işin bilgi ve yeteneğine uygun olmaması	(Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020; Wang vd., 2017)
DF29	Çalışma ortamındaki fiziksel koşulların işin gerçekleştirilebilmesi için yetersiz olması	(Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Damci vd., 2020; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Momade & Hainin, 2019; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020; Wang vd., 2017)
DF30	Kullanılan araç ve gereçlerin nicelik ve nitelik olarak yetersiz olması	(Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Damci vd., 2020; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Momade & Hainin, 2019; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020; Wang vd., 2017)
DF31	Firmanın ücretsiz öğle yemeği, çay-kahve gibi imkânlar sunmaması	(Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020)
DF32	İş yerindeki tatil ve izinlerin yetersizliği, hak edilmiş olan izinlerin verilmemesi	(Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020; Wang vd., 2017)
DF33	Hizmet içi eğitim olanaklarının olmaması	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Bukhari vd., 2021; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013; Wang vd., 2017)
DF34	Mesleki gelişimi sağlayan, kariyer imkânının olmaması	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020)
DF35	İş yerinde gerekli ve yeterli iş güvenliği önlemlerinin olmaması	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Damci vd., 2020; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013; Phan vd., 2020; Wang vd., 2017)
DF36	Görev tanımlamalarının net olarak yapılmaması veya hiç yapılmaması	(Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Damci vd., 2020; Oyedele, 2013; Wang vd., 2017)
DF37	Verilen işi yapabilmek için yeterli yetkiye sahip olmamak	(Aung vd., 2023b; Damci, 2016; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013)
DF38	Ortaya konan yeni fikirlerin yöneticiler tarafından dikkate alınmaması	(Bukhari vd., 2021; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)

Tablo 1. Mimarları demotive eden faktörler (*devamı*)

FAKTÖR KODU	FAKTÖR ADI	İLGİLİ LİTERATÜR
DF39	İş ortamında bağımsız düşünme ve hareket etme imkânının yetersiz olması	(Aung vd., 2023b; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)
DF40	Yöneticinin çalışanların performansları hakkında bilgi vermemesi	(Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci, 2016; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013)
DF41	Yetki ve sorumlulukların dengeli olmaması	(Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Damci vd., 2020; Oyedele, 2013; Wang vd., 2017)
DF42	Organizasyon politikalarının başarıyı engellemesi	(Bukhari vd., 2021; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)
DF43	Çalışanlara yaratıcılıklarını kullanma hakkının verilmemesi	(Aung vd., 2023b; Damci, 2016; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013)
DF44	Çalışanların kendini çalıştıkları kuruma ait hissetmemesi	(Bukhari vd., 2021; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013; Wang vd., 2017)
DF45	Organizasyon içindeki yetersiz planlama, kontrol ve denetim	(Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013; Wang vd., 2017)
DF46	İşle ilgili konularda çalışanların kendi inisiyatiflerini kullanamaması	(Aung vd., 2023b; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)
DF47	Yönetici-çalışan arasındaki zayıf iletişim	(Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Bukhari vd., 2021; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013)
DF48	Yönetici-çalışan arasındaki zayıf koordinasyon	(Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Bukhari vd., 2021; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013)
DF49	Yöneticilerin diktatörlük, zorbalık, korkutma, yıldırma gibi mobing davranışları	(Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Bukhari vd., 2021; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013)
DF50	Yönetici desteğinin yetersizliği	(Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Bukhari vd., 2021; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Oyedele, 2013; Wang vd., 2017)
DF51	Çalışma ortamında daima negatif eleştirilere odaklanılması	(Al-Abbadi & Agyekum-Mensah, 2022; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)
DF52	Yöneticiler tarafından proje önceliklerinin sürekli değişmesi	(Ahuja, Nikolova, & Clegg, 2020; Bukhari vd., 2021; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)
DF53	Tasarımı tamamlanmış projelerde müşterilerin tasarımı büyük ölçüde değiştirecek değişiklikler istemesi	(Ahuja vd., 2020; Angral, 2019; Bukhari vd., 2021; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)
DF54	Tasarım kararları alınırken maliyetin kalitenin önüne geçmesi	(Ahuja vd., 2020; Aung vd., 2023b; Bukhari vd., 2021; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013; Wang vd., 2017)
DF55	Müşterilerin gerçekçi olmayan ve uygulanamaz istekleri	(Ahuja vd., 2020; Angral, 2019; Bukhari vd., 2021; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)
DF56	Müşterilerin ve öteki proje paydaşlarının iş birliği olmayan davranışları	(Ahuja vd., 2020; Angral, 2019; Bukhari vd., 2021; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)
DF57	Müşterilerin kendilerine özgü istek ve ihtiyaçlarını açıkça belirtmemelerine rağmen bu isteklerinin karşılanmasını beklemeleri	(Ahuja vd., 2020; Angral, 2019; Bukhari vd., 2021; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)
DF58	Organizasyonun amaçları ve yöneticilerin davranışları arasındaki sinerji eksikliği	(Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)
DF59	Yasal mevzuatların (yasa ve yönetmeliklerin) mimari tasarımlara kısıtlayıcı ve olumsuz etkisi	(Bukhari vd., 2021; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013; Çivici, 2016b)
DF60	Yöneticinin çalışanlara ve yaptığı işlere saygı duymaması	(Bukhari vd., 2021; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)
DF61	Yapılan işlerdeki başarısızlıkların fazla olması	(Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013; Wang vd., 2017)
DF62	Firmaya gelen işlerin yıl içinde sürekli ve dengeli olmaması (bazı aylarda iş yükünün çok fazla olması, bazı aylarda hiç olmaması)	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Bukhari vd., 2021; Gizli Tabaklar & Erbaş, 2023; Jarkas vd., 2014; Kazaz vd., 2008)

Tablo 1. Mimarları demotive eden faktörler (*devamı*)

FAKTÖR KODU	FAKTÖR ADI	İLGİLİ LİTERATÜR
DF63	Firmadaki kâos ortamı	(Bukhari vd., 2021; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)
DF64	Müşterilerin memnuniyetsizlikleri	(Ahuja vd., 2020; Angral, 2019; Jarkas vd., 2014; Kwon & Remøy, 2020; Oyedele, 2013)
DF65	Uzak mesafe iş seyahatlerine katılma zorunluluğu	(Jarkas vd., 2014; Kwon & Remøy, 2020; Oyedele, 2013)
DF66	İş disiplininin olmaması	(Jarkas vd., 2014; Kwon & Remøy, 2020; Oyedele, 2013)
DF67	Çalışanlar arası kültürel farklılıklar	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Bukhari vd., 2021; Jarkas vd., 2014; Oyedele, 2013)
DF68	Ev ile iş yeri arasındaki mesafenin uzak olması-ulaşım sorunu yaşanması	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Jarkas vd., 2014; Kwon & Remøy, 2020; Oyedele, 2013)
DF69	İş yerinin şehir merkezinden uzak olması	(Aghayeva & Ślusarczyk, 2019; Jarkas vd., 2014; Kwon & Remøy, 2020; Oyedele, 2013)

2.2. Araştırma Evreni ve Örneklem Seçimi

Türk inşaat sektöründe kamu ve özel sektörde çalışan mimarlar araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) Mimarlar Odasına kayıtlı yaklaşık 80.000 mimar bulunmaktadır. Bunların %10'u aktif olarak çalışmamaktadır. Bu nedenle, araştırma evreni yaklaşık 72.000 mimardan oluşmaktadır. Araştırma teknikleri uygulanırken; örnekleme ve tam sayım olmak üzere iki temel yol izlenmektedir (Gözüm, 2017). Çalışma kapsamında tam sayım mümkün olmadığı için örnekleme yoluna gidilmiştir. Ana kütlede %95 güven aralığı içerisinde ve %10 hata payı öngörülerek, belirlenen örneklem büyüklüğü 96 olarak elde edilmiştir. Böylece örneklemin, ana kütlede yüzde 0,13'ünü temsil ettiği ifade edilebilir.

Örneklem grubunun yaş, eğitim durumu, çalıştığı kurum türü, deneyim süresi, cinsiyet ve katılımcıların çalıştığı şehirden oluşan demografik özellikleri ile ilgili frekans ve yüzde analizi Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Örneklem grubunun demografik özellikleri (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Demografik Değişkenler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Yaş	23-30	52
	31-38	25
	39-46	8
	47-54	6
	55 ve üzeri	5
Eğitim Durumu	Lisans	63
	Yüksek Lisans	28
	Doktora	5
Çalışılan Kurum Türü	Kamu	13
	Özel	83
Deneyim Süresi	1-5	50
	6-10	18
	11-15	13
	16-20	3
	21 yıl ve üzeri	12
Cinsiyet	Kadın	50
	Erkek	46

2.3. Anketin Hazırlanması ve Verilerin Toplanması

Katılımcılara yönelmek üzere hazırlanan anket iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde SLT sonucunda elde edilen 69 faktörün 5'li likert ölçeği ile sorulmuş soruları bulunmaktadır. Son bölümde ise katılımcının demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 6 adet soru (yaş, eğitim durumu, çalışılan kurum türü, meslekteki deneyim süresi, cinsiyet, çalışılan şehir) yer almaktadır.

Bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkeleri uygunluğu kapsamında, hazırlanan soru formunun etik kurul onayı alındıktan sonra daha fazla sayıda katılımcıya ulaşması için çevrimiçi hale getirilerek 22 Nisan 2024 – 6 Mayıs

2024 tarihleri arasında internet yoluyla Türk inşaat sektöründeki mimarlara elektronik posta aracılığıyla ulaştırılmış ve 96 katılımcıdan veri toplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde ilk olarak hazırlanan anketin içsel tutarlılığı ölçülmüştür. Anketin içsel tutarlılığının ölçülmesinde Cronbach's Alpha katsayısı kullanılarak güvenilirlik analizi yapılmıştır. Cronbach's Alfa katsayısı 0 ve 1 arasında değerler alır ve bu değer 0,70'e eşit veya daha büyük olduğunda yüksek derece güvenilirlikten söz edilir (Cronbach, 1951; Tavakol & Dennick, 2011).

Veri analizinin ikinci aşamasında, elde edilen verilerin tanımlayıcı istatistiklerine yer verilmiştir. Nicel analizlerde veri setinin normal dağılıma sahip olup olmaması önemlidir (Şenyiğit & Bayram, 2021). Bu nedenle, tanımlayıcı istatistikler kapsamında öncelikli olarak verilerin normallik testi yapılmıştır. Veri setinin normallik göstergeleri olan ortalama (\bar{x}), standart sapma (σ), çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri hesaplanmıştır. Çarpıklık ve basıklık katsayıları, verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemede kullanılan parametrelerdir. Çarpıklık, bir dağılımın simetrik olup olmadığını veya normal dağılıma göre ne kadar çarpık olduğunu ifade eder (Büyükkaynak & Aslan, 2019). Basıklık ise normal dağılım eğrisinin ne kadar dik veya basık olduğunu gösterir (Yalız, 2013). Normal dağılımda, çarpıklık ve basıklık katsayıları sıfırdır. Negatif çarpıklık değeri sağa çarpık bir dağılıma, pozitif çarpıklık değeri ise sola çarpık bir dağılıma işaret eder. Benzer şekilde, negatif basıklık katsayısı basık bir dağılıma, pozitif basıklık katsayısı ise dik bir dağılıma işaret eder.

Veri setinin normal dağılım gösterip göstermediği belirlendikten sonra tanımlayıcı istatistikler kapsamında verilerin ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Beş dereceli Likert ölçeği puanlamasına göre cevaplanan soruların aritmetik ortalamalarının değerlendirilebilmesi ve etki düzeylerinin belirlenmesi için kriterlerin değerlendirme puan aralık genişlikleri ve puan aralıkları, Gökdaş (1996)'ın önermiş olduğu formülden (Formül 1) faydalanılarak hesaplanmıştır.

$$\text{Aralık Genişliği} = (\text{Dizi Genişliği}) / (\text{Oluşturulacak Grup Sayısı}) \quad (\text{Formül 1})$$

Formülde yer alan dizi genişliği, Likert ölçeğinde kullanılan en düşük değer seviyesi ile en yüksek değer seviyesi arasındaki farkı tanımlamak için kullanılırken; oluşturulacak grup sayısı ise Likert ölçeğinde kullanılan derecenin sayısını göstermektedir. Beş dereceli Likert ölçeği puanlaması kullanılan bu çalışma için yapılacak grup sayısı 5 olarak belirlenmiştir. Formülden yararlanarak bu çalışma için aralık genişliğinin "4/5 = 0,80" olduğu hesaplanmış ve bu bağlamda puan aralıkları tespit edilmiştir. Aralık genişliğine göre, alınan cevaplara ve puan aralıklarına karşılık gelen etki değerleri Tablo 3'te ifade edilmiştir.

Tablo 3. Etki değeri değerlendirme kriterleri (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Likert Ölçeği	Puan Aralıkları	Değerlendirme Kriterleri
1	1,00 – 1,79	Hiç Etkilemiyor
2	1,80 – 2,59	Az Etkiliyor
3	2,60 – 3,39	Orta Düzeyde Etkiliyor
4	3,40 – 4,19	Fazla Etkiliyor
5	4,20 – 5,00	Çok Fazla Etkiliyor

Belirlenen 69 demotivasyon faktörü arasından kritik olanları belirlemek için her bir faktör için Normalize Edilmiş Ortalama Değer (NOD) analizi yapılmıştır. Formül 2'de belirtilen hesaplama göre, NOD değeri 0,5'i aşan her faktör, Liao ve Teo (2017), Xu ve diğerleri (2010) ve Zhao ve diğerleri (2015) tarafından yapılan çalışmalarda özetlenen metodoloji izlenerek kritik faktör olarak kategorize edilmiştir.

$$NOD = \frac{(faktörün\ ortalama\ değeri - en\ düşük\ ortalama\ değeri)}{(en\ yüksek\ ortalama\ değeri - en\ düşük\ ortalama\ değeri)} \quad (Formül\ 2)$$

3. BULGULAR

3.1. Güvenilirlik Analizi

Veri toplanma aracında yer alan demografik sorular dışındaki algıya dayalı ve 5’li Likert tipinde 69 soruya güvenilirlik analizi uygulanmış ve Cronbach’s Alpha değeri $\alpha=0,972$ olarak belirlenmiştir. Elde edilen bu değere göre anketin yüksek derecede güvenilir olduğu söylenebilir.

3.2. Normallik Analizi

Anket katılımcılarına ait verilerin tanımlayıcı istatistikleri kapsamında ilk olarak verilerin normal dağılıma sahip olup olmadıklarını belirlemek amacıyla normallik testleri yapılmıştır. Bu kapsamda, değişkenlere ait verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri belirlenmiştir. Veri dağılımının normal dağılıma yakınlığının gözlemlenebilmesi amacıyla, çarpıklık ve basıklık değerleri aralığı -2 ve +2 kabul edilmektedir (Pallant, 2001). Örneklem grubundan elde edilen verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 4’te yer almaktadır. Tabloda yer alan değerler incelendiğinde veri setinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 2 aralığında kaldığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, çalışmaya ait verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir.

3.3. Mimarları Demotive Eden Faktörlerin Değerlendirilmesi

Sistemantik literatür taraması sonucu elde edilen mimarları demotive eden 69 faktörün ne düzeyde mimarları etkilediğini belirlemek amacıyla anket katılımcılarının verdikleri cevaplara göre yüzde, frekans, ortalama ve standart sapma değerleri ve her bir kriterin belirlenen etki düzeyi Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Mimarları Demotive Eden Faktörlerin Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Demotivasyon Faktörleri	Frekans ve yüzde (%)	Hiç Etkilemiyor	Az Etkiliyor	Orta Düzeyde Etkiliyor	Fazla Etkiliyor	Çok Fazla Etkiliyor	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Etki	NOD	Sıralama
							\bar{X}	σ					
DF1	f	1	2	21	46	26	3,98	0,821	-0,662	0,787	Fazla	0,86*	11
	%	1,0	2,1	21,9	47,9	27,1							
DF2	f	0	4	11	41	40	4,22	0,810	-0,908	0,442	Çok Fazla	0,99*	2
	%	0	4,2	11,5	42,7	41,7							
DF3	f	13	32	25	21	5	2,72	1,112	0,205	-0,791	Orta	0,16	67
	%	13,5	33,3	26,0	21,9	5,2							
DF4	f	9	10	30	29	18	3,39	1,182	-0,442	-0,482	Orta	0,53*	58
	%	9,4	10,4	31,3	30,2	18,8							
DF5	f	8	5	15	31	37	3,88	1,225	-1,056	0,274	Fazla	0,81*	25
	%	8,3	5,2	15,6	32,3	38,5							
DF6	f	4	3	8	33	48	4,23	1,021	-1,630	1,228	Çok Fazla	1,00*	1
	%	4,2	3,1	8,3	34,4	50,0							
DF7	f	4	2	19	37	33	3,98	1,010	-1,095	1,243	Fazla	0,86*	13
	%	4,2	2,1	19,8	38,5	34,4							
DF8	f	3	7	11	33	42	4,08	1,063	-1,190	0,836	Fazla	0,92*	7
	%	3,1	7,3	11,5	34,4	43,8							
DF9	f	1	9	18	38	29	3,89	0,984	-0,676	-0,178	Fazla	0,81*	24
	%	1,0	9,4	18,8	39,6	30,2							

Tablo 4. Mimarları Demotive Eden Faktörlerin Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları (devamı)

Demotivasyon Faktörleri	Frekans ve yüzde (%)	Hiç Etkilemiyor	Az Etkiliyor	Orta Düzeyde Etkiliyor	Fazla Etkiliyor	Çok Fazla Etkiliyor	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Etki	NOD	Sıralama
							\bar{X}	σ					
DF10	f	0	7	38	30	21	3,68	0,900	0,071	-0,912	Fazla	0,69*	44
	%	0	7,3	39,6	31,3	21,9							
DF11	f	15	22	28	19	10	2,86	1,223	0,090	-0,881	Orta	0,24	65
	%	15,6	22,9	29,2	19,8	10,4							
DF12	f	2	7	27	36	24	3,76	0,981	-0,522	-0,085	Fazla	0,74*	35
	%	2,1	7,3	28,1	37,5	25,0							
DF13	f	11	33	26	18	8	2,78	1,135	0,311	-0,688	Orta	0,19	66
	%	11,5	34,4	27,1	18,8	8,3							
DF14	f	2	5	22	34	32	3,94	0,987	-0,752	0,208	Fazla	0,84*	17
	%	2,1	5,2	22,9	35,4	33,3							
DF15	f	0	14	20	41	21	3,72	0,970	-0,394	-0,763	Fazla	0,72*	38
	%	0,0	14,6	20,8	42,7	21,9							
DF16	f	0	5	13	36	42	4,20	0,866	-0,895	0,111	Çok Fazla	0,98*	3
	%	0,0	5,2	13,5	37,5	43,8							
DF17	f	0	6	16	40	33	4,05	0,880	-0,678	-0,206	Fazla	0,90*	9
	%	0,0	6,3	16,7	41,7	34,4							
DF18	f	4	12	28	29	23	3,57	1,112	-0,399	-0,545	Fazla	0,63*	51
	%	4,2	12,5	29,2	30,2	24,0							
DF19	f	8	9	24	32	22	3,54	1,192	-0,608	-0,372	Fazla	0,62*	53
	%	8,3	9,4	25,0	33,3	22,9							
DF20	f	1	8	18	35	34	3,97	0,989	-0,737	-0,141	Fazla	0,86*	12
	%	1,0	8,3	18,8	36,5	35,4							
DF21	f	4	8	24	34	26	3,73	1,081	-0,664	-0,071	Fazla	0,72*	39
	%	4,2	8,3	25,0	35,4	27,1							
DF22	f	1	10	17	32	36	3,96	1,035	-0,729	-0,361	Fazla	0,85*	16
	%	1,0	10,4	17,7	33,3	37,5							
DF23	f	1	10	16	46	23	3,83	0,948	-0,718	0,068	Fazla	0,78*	29
	%	1,0	10,4	16,7	47,9	24,0							
DF24	f	3	10	16	38	29	3,83	1,073	-0,809	0,016	Fazla	0,78*	30
	%	3,1	10,4	16,7	39,6	30,2							
DF25	f	1	10	16	35	33	3,94	1,019	-0,734	-0,264	Fazla	0,84*	19
	%	1,0	10,4	16,7	36,5	34,4							
DF26	f	4	6	25	38	21	3,70	1,025	-0,717	0,329	Fazla	0,71*	42
	%	4,2	6,3	26,0	39,6	21,9							
DF27	f	10	20	24	30	12	3,15	1,196	-0,212	-0,884	Orta	0,40	62
	%	10,4	20,8	25,0	31,3	12,5							
DF28	f	1	18	24	33	18	3,52	1,044	-0,202	-0,918	Fazla	0,61*	54
	%	1,0	18,8	25,0	34,4	18,8							
DF29	f	6	13	24	31	21	3,51	1,166	-0,466	-0,573	Fazla	0,60*	56
	%	6,3	13,5	25,0	32,3	21,9							
DF30	f	3	10	15	37	30	3,85	1,081	-0,834	0,022	Fazla	0,79*	27
	%	3,1	10,4	15,6	38,5	31,3							
DF31	f	5	20	28	26	17	3,31	1,145	-0,127	-0,841	Orta	0,49	60
	%	5,2	20,8	29,2	27,1	17,7							
DF32	f	1	10	15	36	33	3,95	1,014	-0,767	-0,187	Fazla	0,84*	18
	%	1,0	10,4	15,6	37,5	34,4							

Tablo 4. Mimarları Demotive Eden Faktörlerin Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları (devamı)

Demotivasyon Faktörleri	Frekans ve yüzde (%)	Hiç Etkilemiyor	Az Etkiliyor	Orta Düzeyde Etkiliyor	Fazla Etkiliyor	Çok Fazla Etkiliyor	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Etki	NOD	Sıralama
							\bar{X}	σ					
DF33	f	4	19	29	29	14	3,32	1,084	-0,151	-0,709	Orta	0,49	59
	%	4,2	19,8	30,2	30,2	14,6							
DF34	f	5	11	28	29	23	3,56	1,131	-0,448	-0,475	Fazla	0,63*	52
	%	5,2	11,5	29,2	30,2	24,0							
DF35	f	6	21	26	28	15	3,26	1,154	-0,151	-0,849	Orta	0,46	61
	%	6,3	21,9	27,1	29,2	15,6							
DF36	f	2	14	19	33	27	3,73	1,096	-0,523	-0,650	Fazla	0,72*	40
	%	2,1	14,6	19,8	34,4	28,1							
DF37	f	3	14	26	29	23	3,58	1,107	-0,348	-0,700	Fazla	0,64*	50
	%	3,1	14,6	27,1	30,2	24,0							
DF38	f	1	11	29	30	24	3,68	1,013	-0,267	-0,743	Fazla	0,69*	46
	%	1,0	11,5	30,2	31,3	25,0							
DF39	f	1	10	25	30	28	3,79	1,025	-0,415	-0,684	Fazla	0,76*	33
	%	1,0	10,4	26,0	31,3	29,2							
DF40	f	3	15	29	25	23	3,53	1,119	-0,230	-0,815	Fazla	0,61*	55
	%	3,1	15,6	30,2	26,0	24,0							
DF41	f	3	12	25	34	20	3,60	1,061	-0,450	-0,419	Fazla	0,65*	49
	%	3,1	12,5	26,0	35,4	20,8							
DF42	f	1	14	25	35	19	3,61	1,008	-0,298	-0,705	Fazla	0,66*	48
	%	1,0	14,6	26,0	36,5	19,8							
DF43	f	2	9	21	39	24	3,78	1,002	-0,642	-0,053	Fazla	0,75*	34
	%	2,1	9,4	21,9	40,6	25,0							
DF44	f	1	4	20	42	27	3,96	0,879	-0,693	0,437	Fazla	0,85*	14
	%	1,0	4,2	20,8	43,8	28,1							
DF45	f	0	6	20	47	22	3,89	0,831	-0,480	-0,177	Fazla	0,81*	23
	%	0,0	6,3	20,8	49,0	22,9							
DF46	f	0	9	28	42	15	3,67	0,860	-0,235	-0,518	Fazla	0,69*	43
	%	0,0	9,4	29,2	43,8	15,6							
DF47	f	1	6	13	42	33	4,05	0,915	-0,956	0,714	Fazla	0,90*	10
	%	1,0	6,3	13,5	43,8	34,4							
DF48	f	0	8	15	36	37	4,06	0,938	-0,751	-0,312	Fazla	0,91*	8
	%	0,0	8,3	15,6	37,5	38,5							
DF49	f	3	10	5	24	53	4,20	1,136	-1,384	0,864	Çok Fazla	0,98*	4
	%	3,1	10,4	5,2	25,0	55,2							
DF50	f	4	4	21	35	32	3,91	1,047	-0,933	0,617	Fazla	0,82*	22
	%	4,2	4,2	21,9	36,5	33,3							
DF51	f	2	10	15	34	34	3,93	1,064	-0,824	-0,089	Fazla	0,83*	20
	%	2,1	10,4	15,6	35,4	35,4							
DF52	f	3	6	19	40	27	3,86	1,006	-0,870	0,544	Fazla	0,79*	26
	%	3,1	6,3	19,8	41,7	28,1							
DF53	f	2	3	19	30	40	4,10	0,974	-0,981	0,677	Fazla	0,93*	6
	%	2,1	3,1	19,8	31,3	41,7							
DF54	f	2	8	20	32	33	3,91	1,042	-0,728	-0,133	Fazla	0,82*	21
	%	2,1	8,3	20,8	33,3	34,4							
DF55	f	8	6	20	27	32	3,74	1,242	-0,816	-0,201	Fazla	0,73*	37
	%	8,3	6,3	20,8	28,1	33,3							
DF56	f	2	9	21	38	25	3,79	1,009	-0,640	-0,092	Fazla	0,76*	32
	%	2,1	9,4	21,9	39,6	26,0							

Tablo 4. Mimarları Demotive Eden Faktörlerin Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları (devamı)

Demotivasyon Faktörleri	Frekans ve yüzde (%)	Hiç Etkilemiyor	Az Etkiliyor	Orta Düzeyde Etkiliyor	Fazla Etkiliyor	Çok Fazla Etkiliyor	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Etki	NOD	Sıralama
							\bar{X}	σ					
DF57	f	2	8	25	39	20	3,71	0,969	-0,551	0,013	Fazla	0,71*	41
	%	2,1	8,3	26,0	40,6	20,8							
DF58	f	0	6	37	33	17	3,66	0,853	0,088	-0,739	Fazla	0,68*	47
	%	0,0	6,3	38,5	34,4	17,7							
DF59	f	4	8	16	35	30	3,85	1,103	-0,887	0,180	Fazla	0,79*	28
	%	4,2	8,3	16,7	36,5	31,3							
DF60	f	2	4	12	36	39	4,14	0,951	-1,216	1,439	Fazla	0,95*	5
	%	2,1	4,2	12,5	37,5	40,6							
DF61	f	3	9	21	32	27	3,77	1,080	-0,652	-0,217	Fazla	0,74*	36
	%	3,1	9,4	21,9	33,3	28,1							
DF62	f	4	14	33	29	15	3,40	1,055	-0,230	-0,458	Fazla	0,53*	57
	%	4,2	14,6	34,4	30,2	15,6							
DF63	f	2	4	24	29	34	3,96	0,999	-0,715	0,067	Fazla	0,85*	15
	%	2,1	4,2	25,0	30,2	35,4							
DF64	f	1	10	25	37	10	3,68	0,960	-0,391	-0,403	Fazla	0,69*	45
	%	1,0	10,4	26,0	38,5	19,8							
DF65	f	21	28	25	10	8	2,52	1,209	0,501	-0,542	Az	0,05	68
	%	21,9	29,2	26,0	10,4	8,3							
DF66	f	4	9	16	37	30	3,83	1,102	-0,867	0,119	Fazla	0,78*	31
	%	4,2	9,4	16,7	38,5	31,3							
DF67	f	24	33	18	8	10	2,43	1,263	0,723	-0,420	Az	0,00	69
	%	25,0	34,4	18,8	8,3	10,4							
DF68	f	11	21	28	17	17	3,09	1,267	0,031	-0,975	Orta	0,37	63
	%	11,5	21,9	29,2	17,7	17,7							
DF69	f	15	20	26	18	16	3,00	1,313	0,029	-1,059	Orta	0,32	64
	%	15,6	20,8	27,1	18,8	16,7							

f: frekans, %: yüzde, \bar{X} : aritmetik ortalama, σ : standart sapma, NOD: Normalize edilmiş ortalama değeri

Tablo 4'te yer alan değerler incelendiğinde 69 faktörün sadece 2'sinin (DF65 ve DF67) mimarların demotivasyonunu az düzeyde etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte SLT ile belirlenen 69 faktörün 10'unun mimarların demotivasyonunu orta düzeyde geriye kalan 57 faktörün fazla ve çok fazla düzeyde etkilediği dikkat çekicidir.

3.4. Mimarları Demotive Eden Kritik Faktörlerin Belirlenmesi ve Önem Sıralaması

Türk inşaat sektöründe görev alan mimarları demotive eden faktörlerin bilinmesi şüphesiz önem arz etmektedir. Çalışanların tükenmişliğine neden olan demotivasyon faktörlerinin tamamına aynı zamanda önlem alınması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, mimarları demotive eden faktörlerden kritik olanlarının belirlenmesi, çalışanların demotivasyonunun en az seviyeye indirilmesi için yapılacak insan kaynakları yönetiminde önemli rol oynayacaktır. Bu amaçla, bu çalışmanın önceki aşamalarında belirlenen 69 faktöre NOD analizi uygulanmış ve sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde NOD'ı 0,5'ten büyük olan 59 faktör belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile Türk inşaat sektöründe mimarların demotivasyonuna neden olan 59 kritik faktör bulunmaktadır.

Türk inşaat sektöründe mimarların demotivasyonuna neden olan en kritik ve en önemli 5 faktör aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

1. "Çalışma arkadaşları arasında sorumluluk duygusunun yetersiz olması (DF6)" faktörünün en önemli faktör olduğu anlaşılmaktadır.

2. “Çalışma ekibi içerisindeki zayıf koordinasyon (DF2)” faktörünün önem sıralamasında ikinci sırada olduğu görülmektedir.
3. “Alınan maaşın yeterli olmaması (DF16)” faktörünün önem sıralamasında üçüncü sırada olduğu görülmektedir.
4. “Yöneticilerin diktatörlük, zorbalık, korkutma, yıldırma gibi mobbing davranışları (DF49)” faktörünün önem sıralamasında dördüncü sırada olduğu görülmektedir.
5. “Yöneticinin çalışanlara ve yaptığı işlere saygı duymaması (DF60)” faktörünün önem sıralamasında beşinci sırada olduğu görülmektedir.

Buna karşın “Çalışanlar arası kültürel farklılıklar (DF67)” faktörünün mimarların demotivasyonunda en önemsiz faktör olduğu belirlenmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türk inşaat sektöründe mimarların demotivasyonunu konu alan bu çalışmada, mimarları demotive eden faktörler incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan ve iki bölümden oluşan anket ile sektörde profesyonel olarak çalışan 96 mimardan veri toplanmıştır. Araştırmaya Türkiye genelinde 52 ilden katılım sağlandığından çalışma sonuçlarının Türk inşaat sektörünü temsil ettiği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın sonuçları göstermektedir ki Türk inşaat sektöründe mimarların demotivasyonuna neden olan faktörlerin büyük çoğunluğu mimarların demotivasyonuna “fazla” ve “çok fazla” düzeyde etki etmektedir.

Çalışma kapsamında belirlenen faktörlerin kritikliği ve önem sıralaması incelendiğinde en önemli ilk 5 faktörün sırasıyla aşağıdaki gibi olduğu görülmüştür.

1. “Çalışma arkadaşları arasında sorumluluk duygusunun yetersiz olması (DF6)”,
2. “Çalışma ekibi içerisindeki zayıf koordinasyon (DF2)”,
3. “Alınan maaşın yeterli olmaması (DF16)”,
4. “Yöneticilerin diktatörlük, zorbalık, korkutma, yıldırma gibi mobbing davranışları (DF49)”,
5. “Yöneticinin çalışanlara ve yaptığı işlere saygı duymaması (DF60)”.

“Çalışma arkadaşları arasında sorumluluk duygusunun yetersiz olması” mimarların demotivasyonuna neden olan en önemli faktör olarak belirlenmiştir. Bu sonuç literatürde yer alan önceki çalışmalar ile karşılaştırıldığında, sorumluluk eksikliğinin, çalışma ortamındaki çeşitli faktörlerden kaynaklandığı ifade edilebilir. Örneğin, tasarım aşamasında diğer profesyonellerin yetersiz katılımı, paylaşılan sorumluluk eksikliğine yol açarak projenin genel kalitesini etkileyebilir (Oyedele vd., 2012). Buna ek olarak, tasarım profesyonelleri arasında kalitenin iyileştirilmesine yönelik zayıf bağlılık, sorumluluğun önceliklendirilmediği bir kültüre neden olabilir ve mimarların motivasyonunu daha da düşürebilir (Oyedele vd., 2012). Bununla birlikte, tasarım yönetimindeki eksiklik, meslektaşlar arasında net rol ve sorumlulukların olmamasına yol açarak sorumsuzluk hissine neden olabilir (Ahuja vd., 2020).

“Çalışma ekibi içerisindeki zayıf koordinasyon” mimarların demotivasyonuna neden olan en önemli ikinci faktör olarak belirlenmiştir. Bu sorun, ekip içi ve ekipler arası koordinasyon aksaklıklarıyla ilgili çeşitli faktörler nedeniyle ortaya çıkabilir. Araştırmalar, ekiplerin diğer ekiplerle olan koordinasyon aksaklıkları nedeniyle performans taahhütlerini yerine getirememeye ihtimalinin, kendi ekiplerindeki koordinasyon sorunlarından üç kat daha fazla olduğunu göstermiştir (Porck & Knippenberg, 2023). Rol ve sorumlulukların net olmaması ve etkisiz iletişim kanalları, ekip içindeki koordinasyonu engelleyebilir (Oyedele vd, 2012). Etkili koordinasyon mekanizmaları, açık iletişim kanalları uygulayarak bu faktörleri ele almak, mimarlar arasındaki demotivasyonu azaltmaya ve genel ekip performansını iyileştirmeye yardımcı olabilir.

“Alınan maaşın yeterli olmaması” mimarları demotive eden üçüncü faktör olarak belirlenmiştir. Maaş memnuniyetsizliği çalışanlarda işten ayrılma niyetine yol açabilir (Ng vd., 2004). Yüksek maaş genel olarak önemli olsa da, gelecekteki işlerini değerlendirirken bireyler için her zaman birinci öncelik olmayabilir (Jarkas vd., 2014). Nitekim bu çalışma sonuçları da göstermektedir ki, mimarların demotivasyonuna neden olan en önemli iki faktör parasal ödemelerden tamamen farklı konularda ortaya çıkmıştır. Maaş memnuniyeti, iş yükü, liderlik, çalışma arkadaşları, ödüller ve yönetmelikler gibi faktörlerin yanı sıra genel iş memnuniyetinin önemli bir bileşenidir (Momade & Hainin, 2019).

“Yöneticilerin diktatörlük, zorbalık, korkutma, yıldırma gibi mobbing davranışları” ise mimarları demotive eden en önemli dördüncü faktördür. Yöneticilerin olumsuz ve yıldırıcı eylemleriyle karakterize edilen mobbing davranışları, çalışanların refahını ve iş tatminini baltalayan düşmanca bir çalışma ortamı yaratabilir (Mujtaba ve Senathip, 2020). Yöneticiler, çalışanlar üzerinde olumsuz kontrol uygulamak için yetkilerini kötüye kullandıklarında, mimarlar arasında korku, stres ve motivasyon bozukluğuna yol açabilir (Mujtaba ve Senathip, 2020).

“Yöneticinin çalışanlara ve yaptığı işlere saygı duymaması” mimarların demotivasyonuna neden olan en önemli beşinci faktördür. Bu tür davranışlar, işyeri nezaketsizliği ile karakterize edilen olumsuz bir çalışma ortamına yol açabilir (Oyedele vd., 2012). Bu olumsuz ortam, çalışanlar arasında düşmanlık, psikolojik sıkıntı ve duyarsızlaşma duygularına yol açarak iş tatminlerini etkileyebilir ve tükenmişliğe neden olabilir (Momade & Hainin, 2019).

Türk inşaat sektöründe çalışan mimarların demotivasyonuna neden olan en kritik 5 faktörün minimize edilmesi çalışan verimliliğini arttırarak proje performansının gelişmesine yardımcı olacaktır. Bu kapsamda çalışma ekibi üyeleri arasında sorumluluk duygusunu arttırmak için ekip içi iletişimi güçlendirecek ve bireysel katkıların şirket başarısına etkilerini vurgulayacak eğitimler düzenlenmesi olumlu katkılar sağlayacaktır. Her çalışanın katkısının fark edildiği ve takdir edildiği bir kültür oluşturmak, çalışanların motivasyonunu artırabilir. Ayrıca, küçük başarıları kutlamak da ekip üyelerinin sorumluluk almalarını teşvik edebilir. Bununla birlikte, ekip üyelerine açık ve net sorumluluklar atamak, her projede rol ve beklentilerin belirlenmesi önemlidir. Bunun için görev tanımları yapılırken detaylı ve açıklayıcı olmak, performans değerlendirmeleri ve geri bildirim süreçleri düzenli hale getirilebilir.

Çalışma ekibinin kendi içindeki zayıf koordinasyonun minimize edilmesi için ise düzenli ve etkin ekip toplantılarının yapılması çalışanların projelerdeki mevcut durumu anlamasını sağlayacaktır. Bu toplantılarda, projelerde karşılaşılan sorunların ve başarıların paylaşılması koordinasyonu arttırmaya yardımcı olabilir. Ayrıca, projeler arası bilgi transferini kolaylaştıracak dijital araçlar ve yönetim yazılımları kullanımını teşvik edilebilir.

Emek yoğun bir sektör olan inşaat sektöründe çalışan pek çok paydaşın ortak sorunu olan alınan maaşın yeterli olmaması mimarlar için de önemli bir demotivasyon faktörü olarak belirmektedir. Sektör standartlarına uygun ücretlerin belirlenmesi, maaş artışları ve terfiler için şeffaf bir sistem geliştirilmesi, performansa dayalı ödüller gibi teşvik edici unsurlar eklenmesi çalışanların daha yüksek performans göstermelerine ve demotivasyonlarının en az seviyeye inmesine katkı sağlayacaktır.

Yöneticilerin diktatörlük, zorbalık, korkutma, yıldırma gibi olumsuz tutum ve davranışlarının minimize edilmesi için ise yöneticilere yönelik liderlik eğitimlerinin düzenlenerek bu eğitimlerde empati, iletişim becerileri ve çatışma çözümü gibi “teknik olmayan soyut beceriler (soft skills)” konularına odaklanılması olumlu olacaktır. Ayrıca çalışanlardan anonim geri bildirimler alarak yöneticilerin davranışlarına dair gerçek zamanlı veri toplanması ve bu verilerin firmanın iyileştirme planına dahil edilmesi hem yöneticiler için denetim mekanizması sağlayacak hem de firmanın kalite süreçlerini iyileştirecektir.

Yöneticilerin çalışanlara ve yaptığı işlere saygı duymaması faktörünün en az seviyeye indirilebilmesi için ise kurumun firma kültürünü her seviyedeki yöneticinin çalışanlara ve çalışanların yaptığı işlere saygı gösterdiği bir yapıya evirmek katkı sağlayacaktır.

Mimarlar tarafından en önemli görülen demotivasyon faktörlerinin ve bu faktörleri minimize edebilecek çözüm önerilerinin bilinmesi mimarların ve genel olarak inşaat sektöründeki çalışanların motivasyonunu artırarak verimlilik ve memnuniyet düzeylerini yükseltecektir. Mimarların demotivasyon kaynaklarının belirlenmesi, inşaat şirketlerinin mimarlarını daha etkili bir şekilde motive etmelerine yardımcı olabilir, böylece tasarım ve inşaatı daha iyi gerçekleştiren bir işgücü geliştirebilir. Bu iyileştirme çabaları sonucunda ise inşaat sektörü çalışanlarının ve inşaat projesinin performansı artacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: T.C. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 22.04.2024 tarih ve 2024-17 nolu toplantısında E-97105791-050.04-56008 nolu etik kurul onayı verilen bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar; Gümüşburun Ayalp, G.'nin makalede katkı sunduğu kısımların oranının %45, Arslan, F.'nin makalede katkı sunduğu kısımların oranının %55 değerinde olduğunu beyan eder.

Araştırmacıların Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

KAYNAKLAR

- Aghayeva, K., & Ślusarczyk, B. (2019). Analytic hierarchy of motivating and demotivating factors affecting labor productivity in the construction industry: The case of Azerbaijan. *Sustainability (Switzerland)*, 11(21). <https://doi.org/10.3390/su11215975>
- Ahuja, S., Nikolova, N., & Clegg, S. (2020). Professional identity and anxiety in architect-client interactions. *Construction Management and Economics*, 38(7), 589-602. <https://doi.org/10.1080/01446193.2019.1703019>
- Al-Abbadi, G. M., & Agyekum-Mensah, G. (2022). The effects of motivational factors on construction professionals productivity in Jordan. *International Journal of Construction Management*, 22(5), 820-831. <https://doi.org/10.1080/15623599.2019.1652951>
- Angral, A. (2019). Architect-client relationship and value addition in private residential projects. *Archnet-IJAR*, 13(1), 58-71. <https://doi.org/10.1108/ARCH-12-2018-0026>
- Aung, Z. M., Santoso, D. S., & Dodanwala, T. C. (2023a). Effects of demotivational managerial practices on job satisfaction and job performance: Empirical evidence from Myanmar's construction industry. *Journal of Engineering and Technology Management - JET-M*, 67. <https://doi.org/10.1016/j.jengtman.2022.101730>
- Aung, Z. M., Santoso, D. S., & Dodanwala, T. C. (2023b). Effects of demotivational managerial practices on job satisfaction and job performance: Empirical evidence from Myanmar's construction industry. *Journal of Engineering and Technology Management - JET-M*, 67. <https://doi.org/10.1016/j.jengtman.2022.101730>
- Bukhari, H., Thaheem, M. J., Musarat, M. A., Alaloul, W. S., & Altaf, M. (2021). Are Pakistani construction professionals truly happy? A benchmarking approach. *Ain Shams Engineering Journal*, 12(4), 3579-3591. <https://doi.org/10.1016/j.asej.2021.04.012>
- Büyükaynak E. & Aslan O. (2019). Matematik ve fen bilimleri eğitimi öğretmen adaylarının çevreye yönelik tutumları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(63), 797-807. <https://doi.org/10.17719/jisr.2019.3276>
- Caven, V., Astor, E. N., & Diop, M. (2016). A cross-national study of gender diversity initiatives in architecture: The cases of the UK, France and Spain. *Cross Cultural and Strategic Management*, 23(3), 431-449. <https://doi.org/10.1108/CCSM-11-2014-0141>
- Cox, R. F., Raja, R. A., Issa, R. A., Asce, M., & Ahrens, D. (2003). Management's perception of key performance indicators for construction. *Journal of Construction Engineering and Management*, 129, 142-151. <https://doi.org/10.1061/ASCE0733-93642003129:2142>
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297-334.

- Çivici, T. (2016a). İş Doyumu, Demotivasyon Faktörleri ve Tükenmişlik Arasındaki İlişki: Mimarlar Üzerine Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 131-150.
- Çivici, T. (2016b). Mimari Tasarım Bürolarında Çalışan Mimarların Mesleki Tükenmişlik Düzeylerini Etkileyen Demotivasyon Faktörleri. *Çukurova University Journal of the Faculty of Engineering and Architecture* 31(1), 281-292. <https://doi.org/10.21605/cukurovaummfd.317832>
- Damci, A. (2016). Impact of Personal Demographics on Civil Engineers' Motivators: Case Study of Turkey. *Journal of Management in Engineering*, 32(2). [https://doi.org/10.1061/\(asce\)me.1943-5479.0000406](https://doi.org/10.1061/(asce)me.1943-5479.0000406)
- Damci, A., Arditi, D., Polat, G., & Turkoglu, H. (2020). Motivation of civil engineers and architects in Turkey. *Organization, Technology and Management in Construction*, 12(1), 2044-2052. <https://doi.org/10.2478/otmcj-2020-0001>
- Dodanwala, T. C., & Shrestha, P. (2021). Work–family conflict and job satisfaction among construction professionals: the mediating role of emotional exhaustion. *On the Horizon*, 29(2), 62-75. <https://doi.org/10.1108/OTH-11-2020-0042>
- Gizli Tabaklar, B., & Erbaş, İ. (2023). The effect of motivational tools on the productivity of staff architects in developing countries: the case of Turkey. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*. <https://doi.org/10.1080/13467581.2023.2278884>
- Hervás, J., & Blanco-Agüeira, S. (2020). Women Architects outside the Spanish Borders: Patriarchal Models at International Congresses (1939–1975). *Arts*, 9(1), 26. <https://doi.org/10.3390/arts9010026>
- Hong, Y., & Chan, D. W. M. (2014). Research trend of joint ventures in construction: a two-decade taxonomic review. *Journal of Facilities Management*, 12(2), 118-141. <https://doi.org/10.1108/JFM-04-2013-0022>
- Gökdaş, İ. (1996). *Bilgisayar eğitimi öğretim teknolojisi (öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarında)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Jarkas, A. M., Radosavljevic, M., & Wuyi, L. (2014). Prominent demotivational factors influencing the productivity of construction project managers in Qatar. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 63(8), 1070-1090. <https://doi.org/10.1108/IJPPM-11-2013-0187>
- Kazaz, A., Manisali, E., & Ulubeyli, S. (2008). Effect of basic motivational factors on construction workforce productivity in Turkey. *Journal of Civil Engineering and Management*, 14(2), 95-106. <https://doi.org/10.3846/1392-3730.2008.14.4>
- Kwon, M., & Remøy, H. (2020). Office employee satisfaction: the influence of design factors on psychological user satisfaction. *Facilities*, 38(1-2), 1-19. <https://doi.org/10.1108/F-03-2019-0041>
- Macpherson, A., & Jones, O. (2010). Editorial: Strategies for the development of International Journal of Management reviews. *International Journal of Management Reviews*, 12(2), 107-113. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2010.00282.x>
- Momade, M. H., & Hainin, M. R. (2019). Identifying Motivational and Demotivational Productivity Factors in Qatar Construction Projects. *Engineering, Technology & Applied Science Research*, 9(2), 3945-3948.

- Ng, S. T., Skitmore, R. M., Lam, K. C., & Poon, A. W. C. (2004). Demotivating factors influencing the productivity of civil engineering projects. *International Journal of Project Management*, 22(2), 139-146. [https://doi.org/10.1016/S0263-7863\(03\)00061-9](https://doi.org/10.1016/S0263-7863(03)00061-9)
- Novas-Ferradás, M., Carreiro-Otero, M., & López-González, C. (2020). Galician Female Architects—A Critical Approach to Inequality in the Architectural Profession (1931–1986). *Arts*, 9(1), 33. <https://doi.org/10.3390/arts9010033>
- Oyedele, L. O. (2013). Analysis of architects' demotivating factors in design firms. *International Journal of Project Management*, 31(3), 342-354. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2012.11.009>
- Pallant J. (2001). *SPSS survival manual*. UK: Buckingham Open University Press.
- Phan, P. T., Pham, C. P., Tran, N. T. Q., Le, H. T. T., Nguyen, H. T. H., & Nguyen, Q. L. H. T. T. (2020). Factors Affecting the Work Motivation of the Construction Project Manager. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(12), 1035-1043. <https://doi.org/10.13106/JAFEB.2020.VOL7.NO12.1035>
- Shroff, R. P., & Sridhar, S. (2011). Study of motivators and demotivators affecting the performance of employees in the construction industry - An exploratory study. *International Journal of Construction Management*, 11(3), 49-66. <https://doi.org/10.1080/15623599.2011.10773172>
- Štefko, R., Bačik, R., Fedorko, R., Gavurová, B., Horváth, J., & Propper, M. (2017). Różnice płci w przypadku satysfakcji i motywacji do pracy. *Polish Journal of Management Studies*, 16(1), 215-225. <https://doi.org/10.17512/pjms.2017.16.1.18>
- Şenyiğit, E., & Bayram, S. (2021). Yapı ve imalat sektörlerinde tükenmişlik düzeyi ile iş doyumunu kıyaslaması. *İleri Mühendislik Çalışmaları ve Teknolojileri Dergisi*, 2(1), 39-52.
- Tavakol, M., & Dennick, R. (2011, Haziran 27). Making sense of Cronbach's alpha. *International Journal of Medical Education*, C. 2, ss. 53-55. <https://doi.org/10.5116/ijme.4dfb.8dfd>
- Tranfield, D., Denyer, D., & Smart, P. (2003). Towards a Methodology for Developing Evidence-Informed Management Knowledge by Means of Systematic Review. *British Journal of Management*, 14(3), 207-222. <https://doi.org/10.1111/1467-8551.00375>
- Valderrama-Zurián, J. C., Aguilar-Moya, R., Melero-Fuentes, D., & Aleixandre-Benavent, R. (2015). A systematic analysis of duplicate records in Scopus. *Journal of Informetrics*, 9(3), 570-576. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2015.05.002>
- Vaz Milheiro, A., & Fiúza, F. (2020). Women Architects in Portugal: Working in Colonial Africa before the Carnation Revolution (1950–1974). *Arts*, 9(3), 86. <https://doi.org/10.3390/arts9030086>
- Wang, D., Arditi, D., & Damci, A. (2017). Construction Project Managers' Motivators and Human Values. *Journal of Construction Engineering and Management*, 143(4). [https://doi.org/10.1061/\(asce\)co.1943-7862.0001261](https://doi.org/10.1061/(asce)co.1943-7862.0001261)
- Yalız D. (2013). Anadolu Üniversitesi beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri incelenmesi, *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, 4(2), 94-111.
- YDMH Raporu. (2024). Türk yurt dışı müteahhitlik hizmetleri (1972-2023). <https://www.tmb.org.tr/tr/pubs/60658a294e2c483e72ff8fa7/ydmh-raporu-2024> adresinden 15.04.2024'de alınmıştır.

- Yu, Y., Li, Y., Zhang, Z., Gu, Z., Zhong, H., Zha, Q., Yang, L., Zhu, C., & Chen, E. (2020). A bibliometric analysis using VOSviewer of publications on COVID-19. *Annals of Translational Medicine*, 8(13), 816-816. <https://doi.org/10.21037/atm-20-4235>
- Zhao, X., Hwang, B. G., & Lim, J. (2020). Job Satisfaction of Project Managers in Green Construction Projects: Constituents, Barriers, and Improvement Strategies. *Journal of Cleaner Production*, 246. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118968>

**RAYLI TOPLU TAŞIMANIN GAYRİMENKUL FİYATINA
ETKİSİ: Keçiören-M4 Metrosu Uzatma Hattı Örneği**Furkan AKDEMİR¹, Esra BAYTEKİN²**Araştırma Makalesi****Yazar Bilgileri**

¹ Ankara Büyükşehir Belediyesi
EGO Genel Müdürlüğü,
akdemirfurkan10@gmail.com

 0000-0003-0964-338X
Sorumlu Yazar

² Gazi Üniversitesi,
esra.baytekin@gmail.com
 0000-0002-2683-6880

Geliş: 08.03.2024
Kabul: 05.08.2024

Özet

Bu çalışmada, kent içi raylı sistemin gayrimenkul fiyatı üzerine etkisi değerlendirilmektedir. Bu husus birçok araştırmaya konu olmasına rağmen, metro hattının belirli bir noktaya kadar yapıp daha sonra uzatma hattı ile kent merkezine direkt olarak bağlanmasıyla bir yerleşime yaptığı erişebilirlik güçlendirmesinin gayrimenkul fiyatına etkisiyle ilgili özel bir değerlendirme bulunmamaktadır. Raylı sistemde yeni güzergâh açmanın yüksek yatırım maliyetinin olması nedeniyle uzatma hatları, kentsel raylı sistem ağının yaygınlaşmasında gelişmekte olan ülke ekonomileri için uygun bir potansiyele sahiptir. Çalışmada, söz konusu potansiyelin anlaşılması için raylı sistem uzatmasının gayrimenkuller üzerindeki etkisinin ne olduğunu tespit etmek amaçlanmaktadır. Çalışma, Ankara raylı sistem ağının bir parçası olan Keçiören M4 metrosunun Kızılay'a uzatılmadan önceki ve Kızılay'a uzatıldıktan sonraki durumu için raylı sistem hattı çevresindeki konutların gayrimenkul özelliklerinden faydalanılarak hedonik fiyat modellemesi metodu ile değerlendirilmiştir. Çalışma bulguları, metronun kent merkezine bağlantısı sağlandıktan sonra gayrimenkul fiyatlarını belirleyen unsurların değiştiğini göstermiştir. Keçiören M4 hattı, Kızılay'a bağlı olmadan önce sırasıyla net metrekare, kat sayısı, otobüs durağına uzaklık faktörlerinden pozitif etkilenmektedir. Uzatma hattıyla Kızılay'a yapılan bağlantı sonucu kent merkezine sağlanan doğrudan erişim ile otobüs duraklarına uzaklık konusu, konut fiyatını etkileyen bir değişken olma öneminin düştüğü sonucu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent içi raylı sistemler, gayrimenkul fiyatı, ulaşım yatırımı, hedonik analiz

**EFFECTS OF RAIL PUBLIC TRANSPORTATION ON REAL ESTATE
PRICES: Keçiören-M4 Metro Extension Line Example****Abstract**

In this study, the effect of urban rail system on real estate prices is evaluated. Although this issue has been the subject of many studies, there is no specific evaluation on the effect of the accessibility enhancement of a settlement on the real estate price by building a metro line up to a certain point and then connecting it directly to the city centre with an extension line. Due to the high investment cost of opening new routes in the rail system, extension lines have a suitable potential for developing country economies in expanding the urban rail network. In order to understand this potential, the study aims to determine what the impact of the rail system extension on real estate properties is. The study has been evaluated by hedonic price modelling method for the Keçiören M4 metro line, which is a part of the Ankara rail system network, before and after its extension to Kızılay, by making use of the real estate properties of the houses around the rail system line. The findings of the study show that the determinants of real estate prices changed after the metro connection to the city centre. Keçiören M4 metro line is positively affected by net square meters, number of floors and distance to the bus stop, respectively, before being connected to Kızılay. The distance to bus stops has become less important as a variable affecting house prices with the direct access to the city center as a result of the connection to Kızılay via the extension line.

Keywords: Urban rail transport systems, real estate price, transport investment, hedonic analysis

Atıf için:

Akdemir, F. & Baytekin, E. (2024).
Raylı toplu taşımının
gayrimenkul fiyatına etkisi:
Keçiören-M4 metrosu uzatma
hattı örneği,
Mekansal Araştırmalar Dergisi,
2(2):89-102.

1. GİRİŞ

Raylı sistemler günlük hayatta kullandığımız en teknolojik toplu ulaşım araçlarıdır. Gelişmiş ülkelerin sıklıkla kullandığı bu sistemlerin kentlere birçok faydası bulunmaktadır. Bu sistemlerin sağlamış olduğu faydalar ekonomik, çevresel ve sosyal faydalar olarak gruplandırılabilir. Ekonomik ve çevresel anlamda sağladığı faydalardan bir tanesi raylı sistemlere yakın olan yerlerin gayrimenkul anlamında ekonomik değer artışına sahip olmasıdır. Yankaya & Çelik (2005)'e göre, bu durumun oluşmasını sağlayan ana etken, kişilerin toplu taşıma ağına ulaşırken harcadığı zaman avantajı kapsamındadır. Bu durum onlar adına ciddi ekonomik ve sosyal avantajlar oluşturmaktadır. Benzer bir fayda etkisi raylı sistemlerin, ulaşım ve arazi kullanım planlaması kapsamında arazi kullanım alanlarını birbirine bağlanması rolünü üstlenmesinde görülmektedir. Raylı sistem güzergahları planlanırken, yolculuk talebinin yoğun olduğu arazi kullanım fonksiyonları arasında bir ilişki oluşturulmaktadır. Bu ilişki içerisinde insanlar, belli bir noktadan diğer noktaya giderken raylı sistemleri tercih etmektedir. Raylı sisteme ulaşma konusunda ekonomik avantaja sahip olan gayrimenkuller daha yüksek fiyatlara sahiptir. Raylı sistemlerin gayrimenkul fiyatlarına etkisi, kentteki diğer kamusal kullanımların ya da alanların etkisinden çok daha fazla olduğu düşünülmektedir. Yayar & Bursal (2019) çalışmalarında konutun kamusal alanlara yakınlık olması durumunun konut satışı üzerinde ekonomik anlamda etkisinin bulunmadığı sonucuna varıldığını belirtmektedir.

Kent içi raylı sistemler, teknolojik yönleri noktasında birbirinden farklılık gösterse de temelde sahip olduğu nitelik aynıdır. Trafikten izole bir şekilde ilerleyen bu sistemler, kişilere kolay ve sürdürülebilir bir ulaşım hizmeti sağlar. Bu doğrultuda Başer vd. (2023)'nin de ifade ettiği üzere, gelişmiş ülkelerde sıklıkla tercih edilen bir ulaşım türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bu noktada son yıllarda Türkiye'nin de raylı sistemini gündemine alan ülkelerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Büyükşehirler başta olmak üzere Türkiye'nin çeşitli ölçekteki kentlerinden gerçekleştirilen ulaşım ana planları raylı sistem önerileri ile şekillenmektedir. Söz konusu şekillenmenin altında yerel yönetim otoritelerinin yüksek yaşam kalitesi ve çevre odaklı yaklaşımlar konusundaki hassasiyeti yer almaktadır (Önder & Akdemir, 2019).

Raylı sistem ve arazi kullanımın gayrimenkul ve yakın çevresi üzerine olan etkileri birçok çalışmada sıkça gündeme gelmiştir ve araştırmalar şunları ifade etmektedir. Ulaşıma erişebilirlik bütün konut alanları için eşit derecede mümkün değildir. Ayrıca arazi kullanım fonksiyonuna talepte bulunan bölgede yaşayan kullanıcının da özellikleri erişebilirlik talebinde farklı yorumların gelmesini sağlamaktadır. Arazi kullanımları da yine erişilebilirlik ve ulaşım hususunda farklı düzeylere sahiptir. Merkezi iş alanları bu anlamda en fazla çekiciliğe sahip bölgelerdendir. Yüksek gelire sahip hanehalkının olduğu bölgelerde toplu taşıma altyapısı, özel araç sahipliğinden dolayı alt gelire sahip hanehalkının olduğu bölgeler kadar gelişmiş değildir. Her ne kadar ulaşım, arazi kullanım fonksiyonları arasında bir örüntü getirirse de bu örüntü, toplu taşıma istasyon alanlarının konumundan bağımsız değildir. İstasyonun yakın çevresindeki alanların yürünebilirliği, güvenliği, karma arazi kullanım ile çevrili olması, park et devam et istasyonlarına sahip olup olmama durumu yine sistemlerin çevre üzerindeki etkilerini değiştirmektedir. Örneğin, yapılan bir çalışma, raylı sisteme yakın olma durumuyla birlikte konut fiyatlarının arttığını gözlemlemiştir ve özellikle yoğun konut dokularının fiyatının artışı bu konuda dikkat çekmektedir (Diaz & Mclean, 1999). Aynı çalışmada, erişilebilirlikteki artışlar ile mülk değeri primlerinin %3 ile %40 arasında değiştiği belirtilmiştir. Pan vd. (2014), ulaşım yatırımlarının konut fiyatı üzerinde pozitif bir etki yaptığını dikkat çekerken, fiziksel veya yapısal özellikler, mahalle özellikleri ve erişilebilirlik ve konum özellikleri gibi diğer faktörlerin de konut üzerindeki etkilerini incelemiştir.

Arazi kullanım teorisi doğrultusunda yapılan bir çalışma, erişilebilirlik ve arazi değeri arasında ilişki olduğunu düşünerek, metro erişilebilirliğinin konut mülkiyeti üzerindeki etkisini değerlendirmeye çalışmaktadır (Ge vd., 2012). Li (2018)'in çalışmasındaki teoriye göre, daha iyi bir erişilebilirlik, sosyal altyapı hizmetleri daha fazla rant olan bölgelerde görülen bir konudur. Aynı çalışma, rastgele etki regresyonunu kullanarak bir değerlendirme yapmaktadır. Merkezi iş alanına uzaklığın konut fiyatlarına olan etkisini incelemektedir. Diğer tüm değişkenler eşit olduğunda merkezi iş alanından uzak olmanın konut fiyatlarına %0,46 düzeyde düşürücü bir etkisi olduğu ifade edilmiştir. Çalışma alanında yine kat yüksekliğinin de konut fiyatına etki eden bir husus olduğu ayrıca tespit edilmiştir. Çalışmada, raylı sistemin türünün dahi arazi kullanım değerine etki edeceği ifade edilmektedir. TOD (Transit Oriented Development – Ulaşım Odaklı Gelişme) veya diğer ulaşım iyileştirmelerinin mülk değerlerini artırabileceği fikri, konum teorisi tarafından sağlanan teorik çerçeveye dayanır. Konum teorisinin, erişilebilir olmakla mülk fiyatı arasındaki ilişkiyi pozitif korelasyon şeklinde açıkladığı yorumlanabilir.

Dünya üzerinde birçok farklı kentin makroform gelişiminde ulaşımın yönlendirici etkisi olduğu ve özel otomobile dayalı çözümlerin beraberinde sorunlar getirdiği düşünüldüğünde, raylı sistemlerin sosyal, ekonomik ve çevresel ölçütler açısından önemli bir çözüm alternatifini oluşturduğu görülebilir (Kam & Ulusay Alpay, 2023). Farklı

dünya örneklerindeki raylı sistem tiplerinin gayrimenkul ve mülk değerleri üzerindeki etkileri Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Farklı Tipteki Raylı Sistem Yatırımlarının Gayrimenkul Değerlerine Etkisi

Kaynak/Karşılaştırma	Ulaşım Modu	Şehir/Bölge/Ülke	Ana Etki
(Diaz & Mclean, 1999. s,9)	Ağır Raylı Sistem	Atlanta/Georgia/ABD	İstasyona her 100 metre yakınlık için mülk değerlerinde 1000 dolarlık bir fiyat artışı,
	Hafif Raylı Sistem	Portland/Oregon/ABD	İstasyona 500 metre yakındaki konut fiyatları için %10,6 artış,
	Banliyö Sistemi	Philadelphia/ABD	Medyan konut fiyatlarında %3,8 artış,
(NEORail II,2001. s,4)	Metro	Washington/ABD	Metro istasyonundan uzaklaştıkça kiralardan %2,4 - %2,6 oranında azalması,
	Hafif Raylı Sistem	Portland/ABD	İstasyona her 100 ft yaklaşımda mülk değerlerinin 75 dolar artması,
Zhong & Li,2016. s,3)	Tramvay	Kaliforniya/ABD	İstasyona yaklaştıkça mülkiyetlerin değeri 4,36\$’lık bir fiyat artışı,
	Metro, Hafif Raylı Sistem	Çin/Pekin	İstasyona her 100 metre yaklaşımda metro için 39,41\$ ve hafif raylı sistem için 17,57\$ düzeyinde fiyat artışı,
	Hızlı Otobüs Sistemi	Seul/Kore	İstasyonlara 300 metre mesafedeki konutlar için %10’dan fazla arazi primi,
(Berawi vd., 2020. s,4)	Metro	Dubai/B.A.E.	Metronun 700-900 metre aralığındaki uzaklıkta yer alan ticari mülklere hedonik fiyat etkisi %76 düzeyinde,
	Metro	Wuhan/Çin	Metroya yakın ticari gayrimenkuller diğer kullanımlara göre daha yüksek hedonik fiyatlara ulaşmakta,
	Hafif Raylı Sistem	Arizona/ABD	Hafif raylı sistem istasyonları ticari mülkleri pozitif etkilemektedir.

Zhang vd. (2021) çalışmalarında TOD (Transit Oriented Development – Ulaşım Odaklı Gelişme) ve TAD (Transit Adjacent Development – Ulaşım Bitişik Gelişim) alanlarının konut fiyatı üzerindeki etkileri karşılaştırılmıştır. TAD alanları, toplu taşıma duraklarına kolay erişim sağlayan arazi kullanım özelliklerinden yoksunken, TOD alanları, toplu taşıma istasyonuna yaya erişimi yönünden güçlü arazi kullanımlarına sahiptir. TOD bölgelerindeki konut fiyatları, TAD’daki emsallerine kıyasla ekonomik kriz sırasında daha az düştüğü gözlenmektedir.

Duncan (2011) çalışmasında ulaşım odaklı gelişimde konut fiyatlarının istatistiksel analizini aktarmaktadır. Ulaşım odaklı gelişimin mülk değerlerini artırdığını ifade eden araştırma bunun teorik anlamda konum teorisine dayandığını belirtmektedir. San Diego yerleşimini kapsayan çalışmada raylı sistem istasyonuna yakın olma durumu, yaya yolculuğu için uygun olma durumunun mülk fiyatlarını artıracığı hipotezleri hedonik fiyat modeli ile değerlendirilmektedir. Çalışma, istasyona yakınlık konusunun önemli bir tahmin öngörüsü sağlayan değişken olduğunu bulmaktadır. Bu çalışmada da Duncan’ın çalışmasında ifade ettiği gibi, konut alanının istasyona yakın olması durumunun konut fiyatlarını artıracığı, aynı zamanda istasyondan uzaklaşma konusunun da negatif etki edeceği öngörülmektedir.

TOD (Transit Oriented Development – Ulaşım Odaklı Gelişme) ve TAD (Transit Adjacent Development – Ulaşım Bitişik Gelişim) unsurunu değerlendiren Duncan (2011) çalışmasında Tablo 2’de belirtilen değişkenleri incelemiştir.

Tablo 2. Duncan (2011)'in çalışmasında kullandığı değişkenlerden bazıları

Değişken	Tanım
Fiyat	Konutun satış fiyatı
Metrekare	Birimin metrekaresi
Yaş	Birimin Yaşı
Banyo	Birimin banyo sayısı
Otopark	Birimin otopark sayısı
Manzara	Birimin manzarasının olup olmaması durumu

Duncan (2011)'in bazı parametreleri doğal logaritma ile değerlendirmeye aldığı görülmektedir. Temel olarak raylı sistemlerin, örneklerde olduğu gibi raylı projesinin geçtiği yerlerde gayrimenkul açısından beklenen faydaları sağlayabilmesi için çeşitli açılardan desteklenmesi gereklidir.

Kheyroddin vd. (2014)'nin çalışmasında İran'ın Tahran kentindeki metro ve arazi kullanım türlerinin konut alanları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma, hedonik fiyat modellemesinin bu etkiyi incelemek için uygun olduğunu literatür bölümünde ifade etmektedir. İnsanların daha iyi şartlar için iyi fiyat ödemesi yapabileceğini vurgulayan bu çalışma, metro istasyonu çevresindeki konut fiyatının, metro ulaşımına uzak ya da metroyla ulaşılamayan konutlara göre arttığını belirtmektedir. Görüldüğü üzere, gayrimenkullerin fiyatına etki eden hususların araştırılması ağırlıklı olarak literatürde ulaşım yatırımları perspektifinde değerlendirilmektedir.

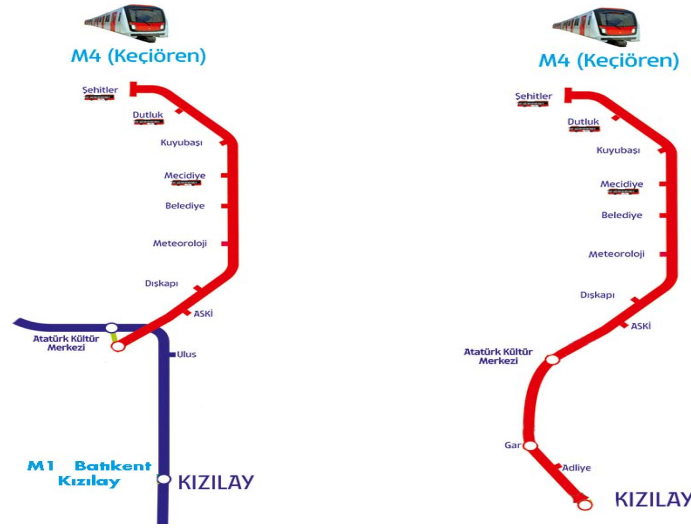
Metro sistemlerinin konut fiyatları üzerine etkisi özetle konutun konumunun metroya yaklaştıkça arttığını belirtir şeklindedir. Her ne kadar literatürde ulaşım yatırımlarının gayrimenkul fiyatlarına olan etkisi sıkça irdelenen bir konu olup kira ve konut fiyatı noktasında bulgular paylaşılsa da raylı sistem uzatmasının kent merkezini yerleşime direkt bağladığı bir örnekleme konut fiyatlarının değerlendirildiği bir çalışma örneği bulunmamaktadır.

Bu çalışma ile birlikte raylı sistem altyapısına sahip ve kent merkezine dolaylı yoldan raylı sistem ile bağlı olan bir bölgenin gayrimenkul fiyatına etki eden hususlar, kent merkezine uzatma hattı ile doğrudan bağlandıktan sonra aynı bölgenin gayrimenkul fiyatına etki eden hususlar detaylı olarak irdelenmektedir. Çalışma ile birlikte özellikle uzatma hatlarının yerleşim alanları ve kent merkezi arası bağlantısının sağlanması konusunda gayrimenkul gelişimi açısından gerekliliği tartışılmakta, söz konusu tartışma Keçiören metrosu ve yakın civarındaki konutlara ait gayrimenkul özellikleri üzerinde hedonik modelleme kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

2. KAPSAM

Bu çalışma kapsamında Keçiören ilçesi ve Keçiören M4 raylı toplu taşıma hattının uzatma hattı incelenmektedir. Yapılan araştırmalarda Keçiören ilçesinin ağırlıklı olarak konut ve ekonomik işlevlere sahip arazi kullanımlarına sahip olduğu belirtilmektedir. Bazı yükseköğretim kurumlarının ve sağlık hizmet alanlarının bu ilçede bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Eceral & Kütük (2023)'e göre ilçe, konut özellikleri yönünde kararlı yapısıyla bilinmektedir. Yaman & Gül (2021)'ün ifade ettiği gibi, Ankara kentinin raylı sistem ağının kuzeye uzanan parçası olan Keçiören M4 metrosu 05 Ocak 2017 günü işletmeye açılmıştır. Hattın toplam 9 istasyonu olup hattın uzunluğu 9,923 km'dir. Bu hattın söz konusu tarihte ilk olarak Keçiören – AKM (Atatürk Kültür Merkezi) arasında işletilmekte olup, kent merkezine yani Kızılay'a diğer (M2) metrosuna transfer ile erişim sağlamakta olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu uzatma hattı 3,3 km ve 3 istasyondan oluşarak daha sonra tamamlanmış olup, artık Keçiören'den kent merkezine doğrudan bir ulaşım sağlanabilmektedir (Pektaş,2017). Hattın günümüzde güncel adı M4 (Kızılay – Şehitler) Metro hattı olarak geçmektedir. Hat, kent merkezi olan Kızılay'dan başlayıp Şehitler'de sona ermektedir. Toplamda 12,5 km ve 12 istasyondan oluşmaktadır (URL-1). Keçiören M4 hattına ilişkin bir diğer önemli bilgi ise, bu hattın Kızılay istasyonundan Dikmen yönüne entegresinin yine bir metro projesi ile sağlanacak olmasıdır. Söz konusu entegrasyona yönelik metro projesi, EGO Genel Müdürlüğü tarafından M5 Kızılay-Dikmen Metro Hattı Uygulamaya Esas Kesin Proje Hizmetleri işi kapsamında gerçekleştirilmektedir (URL-2). Ayrıca, M4 hattının kuzeydeki son istasyonu olan Şehitler istasyonundan kentin kuzeyinde yer alan Ovacık bölgesine uzatılması da söz konusudur. Bu uzatmanın kapsamı da yine EGO Genel Müdürlüğü tarafından

M4 Hattının Şehitler- Forum Raylı Sistem Uzatma Hattı Uygulamaya Esas Kesin Proje Hizmetleri işi kapsamında gerçekleştirilmektedir (URL-3).

Şekil 1. M4 Keçiören metrosu önceki durumu ve uzatma hattı sonrası (URL-4'ten geliştirilerek).

Günümüzde Keçiören ilçesi raylı sistemle Çankaya ilçesine bağlanmaktadır. Çankaya ilçesinin Kızılay bölgesine uzanan raylı sistem hattı, bir diğer ifade ile Keçiören'i kent merkezine bağlamaktadır. Ankara'da Kızılay – Ulus ve Tunalı aksı, Gürün (2005)'ün çalışmasına göre kent merkezi olarak görülmektedir. Keçiören metrosu ile bu noktalardan Ulus'a dolaylı, Kızılay'a ise doğrudan ulaşım raylı sistem ile mümkündür. Özdemir (2009)'in çalışmasına göre, yine içerdiği arazi kullanımlarının insan yoğunluğunun fazla olması sebebiyle Kızılay ve yakın çevresinin merkezi konumda bulunma özelliğine vurgu yapılmaktadır. Benzer şekilde Kızılay, İlkay (2004)'ün çalışmasında toplu taşıma istasyonlarının yoğunlaştığı buluşulup, bir araya gelinip kentin farklı semtlerine transfer yapılan merkezi bir semti olarak işaret edilmektedir. Keçiören metrosu, çeşitli gayrimenkul değerlendirme araştırma çalışmalarına konu olmakla birlikte bu çalışmalarda Keçiören Metrosu'nun Altındağ ilçesine de hizmet verdiği ifade edilmektedir. Keçiören metrosunu kapsayan ve gayrimenkule olan etkisinde ağırlıklı olarak istasyona yakın çevresini bir hizmet alanı içinde değerlendiren Ünal & Tanrıvermiş (2019)'in çalışmalarında hizmet alanındaki arazi kullanım yapılarının daha çok konut alanlarından oluştuğu vurgulanmaktadır. Söz konusu metro hattı ve yakın çevresinde özel araç sahipliğinin ve çalışan sayılarının yüksek olduğu belirtilmekte, raylı sistem yapıldıktan sonra konut fiyatlarında değer artışı olduğunu ifade edilmektedir.

Bu çalışma kapsamında Keçiören M4 Raylı sisteminin 1 kilometre hizmet alanı içerisinde bulunan ve rastgele seçilen konutların gayrimenkul özelliklerine odaklanılarak bir fiyat değerlendirme çalışması yapılmıştır. 2022 yılına ait 80 konut ve 2023 yılına ait 80 konut olmak üzere verisine ayrıntılı ulaşılabilen toplamda 160 farklı konut değerlendirilmiştir. Rastgele seçimde metro hattına maksimum 1 kilometrelik bir kuş uçuşu uzaklık tamponu kriter alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. 2022 yılına ait yapılan ilk değerlendirme kapsamında Keçiören M4 hattının Şehitler istasyonundan AKM istasyonuna değin işletim durumu söz konusudur. Raylı sistem hattının uzatılmasının tamamlanmış olduğu yılı kapsayan 2023 yılına ait ikinci değerlendirmede fiyatlara olan etkiyi anlamak için ilçede bulunan konutlardan rastgele örneklem alınmıştır. Keçiören M4 raylı sistemi ve 1 km hizmet alanı içerisindeki örnek bazı konutlar Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. Keçiören M4 raylı sistemi ve 1 km hizmet alanı içerisindeki örneklem alınan bazı konutlar (URL-5'ten geliştirilerek).

3. YÖNTEM

Gilbert (2013)'in ifadesine göre bir ürün veya malın değerine hangi niteliklerin etkilediğini regresyon analizi ile tahmin eden Hedonik Fiyat Modeli literatürde birçok çalışmada kullanılmıştır. Feuz (2023), emlak ve konut piyasasında yaygın olarak kullanılan modelin, özünde bir malın toplam değerinin, o malın bireysel özelliklerinin değerlerinin toplamına eşit olduğunu belirtmektedir. Goodman (1998) tarafından hedonik analizin temel ilkelerini ortaya koyan ilk kişinin Court (1939) olduğu ifade edilmiş ve teoriyi resmileştirmemiş olmasına rağmen otomobiller için hedonik bir fiyatlandırma endeksi oluşturduğunu vurgulanmıştır. Belniak & Wieczorek (2017)'e göre genel olarak bu ilişki aşağıdaki fonksiyonun kullanılmasıyla açıklanabilmektedir:

$$P_i = f(X_i, \alpha_i, \varepsilon_i)$$

X_i – varlık niteliklerinin vektörü,

α_i – model parametrelerinin vektörü,

ε_i – rastgele değişken.

Konut fiyatını belirlemeye yönelik çalışmalarda genellikle konutun fiziksel ve çevresel özelliklerine odaklanılmaktadır. Konut fiyatında etkili faktörlerin belirlenmesine ilişkin çalışmalar;

- Konut tipi,
- Konutun yapı tarzı,
- Konutun yaşı,
- Konut büyüklüğü,
- Oda sayısı,
- Banyo sayısı,
- Isıtma sistemi,
- Şömine,
- Garaj vb.),

- Kamusal hizmetlerin kalitesi,
- Merkezi iş alanına,
- Alışveriş merkezlerine,
- Sağlık ve eğitim kurumlarına uzaklık,
- Ulaşım aksları,

kavramlarını sıkça kullanmaktadır (Özus & Dökmeci, 2006. s,180).

Hedonik fiyat fonksiyonu, farklı değişkenleri kullanarak bir model ortaya çıkarmaktadır. Bunlar maddeyle sıralanan değişkenlerin gruplanması şeklindedir. En yüksek ilişki katsayısının bulunduğu hususlar bazında fiyatı en iyi temsil etmeyi sağlayacak fonksiyon oluşturulur (Mok vd. 1995, s.38).

Gayrimenkul konusunda Alkan Gökler (2017) çalışmasında, konut fiyatını en fazla etkileyen değişkenin metrekare büyüklüğü olduğunu ifade etmektedir. Araştırmacı, aynı zamanda Ankara’da konut fiyatlarının çeşitlilik gösterdiğini ifade etmektedir. Özellikle yüksek fiyat lüks konut eşleşmesine vurgu yapmaktadır.

Raylı sistem ve arazi kullanım çalışmalarını hedonik fiyat modellemesinde değerlendiren birçok çalışmada ifade edildiğine göre, hedonik fiyat modellemesi yatırım etkisi değerlemede önemli ve etkin bir araçtır. Konut ile ilgili hususlar için toplanan veriler kapsamında konutların yapı tipi, alan büyüklüğü, oda sayısı, banyo sayısı, otopark büyüklüğü, en yakın raylı sistem istasyonuna yakınlık gibi başlıklar yer almaktadır.

Bu çalışmada da çeşitli faktörlerin konut fiyatı üzerindeki etkisini tahmin etmek üzere hedonik fiyat regresyon modeli kullanılmıştır. Tablo 3’te görüldüğü üzere regresyon modelde araştırma konusu olan her iki yıl içinde karşılaştırmalı değerlendirme yapmak üzere konut fiyatı bağımlı değişkenine etki eden bağımsız değişkenlerin belirlenmesi için farklı değişkenleri içeren veri tabanı oluşturulmuştur.

Tablo 3. Değişken kümesi (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

ID	Kod girildi	Metrekare Brüt (m ²)	Büyüklik girildi.
AVM Uzaklık (metre)	Uzaklık verisi girildi.	Balkon (var/yok)	Kukla veri oluşturuldu.
Eğitim Uzaklık (metre)	Uzaklık verisi girildi.	Banyo Sayısı (var/yok)	Sayısı girildi.
Belediye Uzaklık (metre)	Uzaklık verisi girildi.	Oda Sayısı (var/yok)	Sayısı girildi.
Sağlık Uzaklık (metre)	Uzaklık verisi girildi.	Fiyat Metrekare (TL/m ²)	Büyüklik girildi.
Yeşil Uzaklık (metre)	Uzaklık verisi girildi.	Fiyat (TL)	Büyüklik girildi.
Metro Uzaklık (metre)	Uzaklık verisi girildi.	Mahalle Adı (ad)	İsim girildi.
Otobüs Uzaklık (metre)	Uzaklık verisi girildi.	Mah Kodu (numara)	Kod girildi.
Güvenlik (var/yok)	Kukla veri oluşturuldu.	AVM Uzaklık (log) (metre)	Uzaklık verisi girildi.
Otopark (var/yok)	Kukla veri oluşturuldu.	Eğitim Uzaklık (log) (metre)	Uzaklık verisi girildi.
Asansör (var/yok)	Kukla veri oluşturuldu.	Belediye Uzaklık (log) (metre)	Uzaklık verisi girildi.
Fitness Salonu (var/yok)	Kukla veri oluşturuldu.	Sağlık Uzaklık (log) (metre)	Uzaklık verisi girildi.
Bina Yaşı (numara)	Yaş verisi girildi.	Yeşil Uzaklık (log) (metre)	Uzaklık verisi girildi.
Kat Sayısı (numara)	Kat sayısı verisi girildi.	Metro Uzaklık (log) (metre)	Uzaklık verisi girildi.

Tablo 3. Değişken kümesi (*devamı*).

Bulunduğu Kat (numara)	Bulunulan kat verisi girildi.	Otobüs Uzaklık (log) (metre)	Uzaklık verisi girildi.
Yönelim (ad)	Yönelim girildi.		
Metrekare Net (m ²)	Büyükölçü girildi.		

4. BULGULAR

Keçiören ilçesi satılık konutlar için oluşturulan veritabanına ileride kullanılacak regresyon modelin güvenilirliğini artırmak amacı ile faktör analizi yöntemi uygulanmıştır. Keçiören ilçesi 2022 ve 2023 yılları satılık konutların tüm değişkenlerine uygulanan faktör analizi sonucunda her iki yıl için de bağımsız değişkenler 6 faktörde ağırlıklandırılmaktadır. Tablo 4’te her faktör grubunu temsil eden bağımsız değişkenler gösterilmiştir.

Tablo 4. Döndürülmüş bileşen matrisi sonuçları (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Döndürülmüş Bileşen Matrisi	2022		2023	
	Faktör Adı	Faktör Katsayısı	Faktör Adı	Faktör Katsayısı
1.Faktör	Net Metrekare	0,962	Brüt Metrekare	0,931
2. Faktör	Kat Sayısı	0,853	Güvenlik	0,845
3. Faktör	AVM Uzaklığı (log)	0,907	AVM Uzaklığı (log)	0,837
4. Faktör	Otobüs Durağına Uzaklığı (metre)	0,764	Metro Durağına Uzaklığı (log)	0,798
5. Faktör	Eğitim Donatısına Uzaklığı (metre)	0,404	Sağlık Donatısına Uzaklığı (metre)	-0,728
6. Faktör	Balkon Olması Durumu	0,792	Otobüs Durağına Uzaklığı (metre)	0,736

Tablo 5. Model özet tablosu (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Model Özeti					
Model Yılı	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Standart Hata	Durbin-Watson
2022	,894 ^a	,800	,784	273264,533	2,357
2023	,833 ^a	,694	,669	1065354,124	1,792
2022 Değişkenleri	a: Bağımsız Değişken: Otobüs_Uzaklık, Avm_Uzaklık_log, Kat_Sayısı, Metrekare_Net, Eğitim_Uzaklık, Balkon b: Bağımlı Değişken: Fiyat				
2023 Değişkenleri	a: Bağımsız Değişken: Otobüs_Uzaklık, Avm_Uzaklık_log, Kat_Sayısı, Metrekare_Net, Eğitim_Uzaklık, Balkon b: Bağımlı Değişken: Fiyat				

SPSS programında yapılan faktör analizi sonucunda, 2022 yılına ait bağımsız değişkenler hem 2022 hem de 2023 yılına ait regresyon modelinde karşılaştırma yapılabilmesi için sabit tutularak kullanılmıştır. Regresyon modelde bağımlı değişken konut fiyatı iken, bağımsız değişkenler sırasıyla net metrekare, kat sayısı, AVM

Uzaklığı (log), Otobüs durağına uzaklık, eğitim donatısına uzaklık, balkon olması durumu olarak seçilmiştir. Tablo 5'te, 2022 ve 2023 Keçiören satılık konutlara ait regresyon analizi model özeti verilmiştir.

Düzeltilmiş R² değeri, bağımsız değişkenlerin konut fiyatı üzerindeki değişikliği, 2022 yılı için %78 ve 2023 yılı için %66 oranında açıklamaktadır.

Tablo 6'da sonuçları verilen ANOVA analizinde, önemlilik derecesinin %0,05'ten küçük olması bu modelin açıklama gücünün yeterli olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Tablo 6. ANOVA tablosu (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

ANOVA ^a						
Model		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Önemlilik Derecesi (Sig.)
2022	Regresyon	2,18	6	3,63	48,668	,000b
	Kalan	5,45	73	7,46		
	Total	2,72	79			
2023	Regresyon	1,88	6	3,13	27,609	,000b
	Kalan	8,28	73	1,13		
	Total	2,70	79			
a. Bağımlı Değişken: Fiyat						
b. Bağımsız Değişken: Otobüs_Uzaklık, Avm_Uzaklık_log, Kat_Sayısı, Metrekare_Net, Eğitim_Uzaklık, Balkon						

Tablo 7, 2022 ve 2023 yıllarında Keçiören ilçesinde satılık konutlara ait kurulan modelin anlamlılık seviyelerini ve standardize edilmiş katsayılarını vermektedir.

Tablo 8'de VIF değerlerinin 10'dan düşük olması, bağımsız değişkenler arasında çoklu korelasyonun olmadığını göstermektedir. Regresyon modele göre bu çalışma özelinde oluşturulmuş konut fiyatlarının matematiksel karşılığı şu şekildedir:

$$\text{Model} = \text{Metrekare Net}*(X1) + \text{Kat Sayısı} *(X2) + \text{AVM Uzaklık (log)}*(X3) + \text{Otobüs Durağına Uzaklık}*(X4) + \text{Eğitim Donatısına Uzaklık}*(X5) + \text{Balkon Olması Durumu}*(X6)$$

2022 yılı için Otobüs Durağına Uzaklık birimlik değişim konut fiyatında -381,313 birimlik değişime, eğitim donatısına uzaklığın bir birimlik değişim konut fiyatında 46,926 birimlik fiyat değişimine, kat sayısında bir birimlik değişim konut fiyatında 70845,028 birimlik fiyat değişimine, net metrekarede bir birimlik değişim konut fiyatında 7286,792 birimlik fiyat değişimine, AVM uzaklığı (log) bir birimlik değişim konut fiyatında -39173,795 birimlik fiyat değişimine sebep vermektedir.

2023 yılı için Otobüs Durağına Uzaklık birimlik değişim konut fiyatında 1288,926 birimlik değişime, eğitim donatısına uzaklığın bir birimlik değişim konut fiyatında 388,745 birimlik fiyat değişimine, kat sayısında bir birimlik değişim konut fiyatında 78165,747 birimlik fiyat değişimine, net metrekarede bir birimlik değişim konut fiyatında 31512,720 birimlik fiyat değişimine, AVM uzaklığı (log) bir birimlik değişim konut fiyatında -14208,126 birimlik fiyat değişimine sebep vermektedir.

Tablo 7. Katsayılar tablosu (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standartlaşmamış Katsayılar
		B	Std. Hata	Beta
2022	Bağımsız Değişkenler	16078,576	336264,136	
	Balkon Olması Durumu	-24336,126	169319,487	-,008
	AVM Uzaklığı (log)	-39173,795	42140,588	-,051
	Net Metrekare	7286,792	495,146	,790
	Kat Sayısı	70845,028	13106,268	,295
	Eğitim Donatısına Uzaklığı	46,926	167,491	,015
	Otobüs Durağına Uzaklığı	-381,313	187,449	-,112
2023	Bağımsız Değişkenler	-2009592,3	1392256,77	
	Net Metrekare	31512,720	3137,177	,764
	Kat Sayısı	78165,747	45323,094	,127
	AVM Uzaklığı (log)	-14208,126	184856,923	-,005
	Otobüs Durağına Uzaklığı	1288,926	988,381	,087
	Eğitim Donatısına Uzaklığı	388,745	936,419	,028
	Balkon Olması Durumu	235008,883	534214,655	,029

Tablo 8. İstatistiki Test, Önemlilik Derecesi ve Etki Düzeyi Tablosu (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Model		t	Önemlilik Derecesi	Doğrusallık İstatistikleri	
				Hata Payı	VIF
2022	Bağımsız Değişkenler	,048	,962		
	Balkon Olması Durumu	-,144	,886	,902	1,109
	AVM Uzaklığı (log)	-,930	,356	,903	1,108
	Net Metrekare	14,716	,000	,951	1,051

Tablo 8. İstatistiki Test, Önemlilik Derecesi ve Etki Düzeyi Tablosu (*devamı*).

Model		t	Önemlilik Derecesi	Doğrusallık İstatistikleri	
				Hata Payı	VIF
2022	Kat Sayısı	5,405	,000	,917	1,090
	Eğitim Donatısına Uzaklığı	,280	,780	,914	1,094
	Otobüs Durağına Uzaklığı	-2,034	,046	,903	1,108
2023	Bağımsız Değişkenler	-1,443	,153		
	Net Metrekare	10,045	,000	,724	1,382
	Kat Sayısı	1,725	,089	,777	1,288
	AVM Uzaklığı (log)	-,077	,939	,907	1,103
	Otobüs Durağına Uzaklığı	1,304	,196	,946	1,057
	Eğitim Donatısına Uzaklığı	,415	,679	,920	1,087
	Balkon Olması Durumu	,440	,661	,994	1,006

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada kent içi raylı sistem yatırımının yapıldıktan sonra ve kent merkezine uzatımının sağlanmasından sonra çalışma kapsamında gayrimenkule fiyat anlamında etki eden hususlar üzerindeki yansıması incelenmiştir. Ayrıca kentsel arazi kullanım fonksiyonlarının konut fiyatları üzerinde etkisi olup olmadığı dolaylı olarak araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan hedonik fiyat modellemesi ve ayrıca fiyatı modellemek için kullanılan regresyon tekniği ile kentsel raylı sistem yatırımının yapıldığı zamanlarda gayrimenkule fiyat olarak net metrekare, kat sayısı, otobüs durağına olan uzaklık noktasında istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde konut fiyatlarını etkilediği görülmüştür. Kentsel raylı sistemin kent merkezine bağlantısının sağlanmasından sonra ise gayrimenkule fiyat olarak net metrekare, kat sayısı noktasında istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde konut fiyatlarını etkilediği görülmüştür. Metronun konut fiyatlarına etkisi ise konutun metrodan uzaklaştıkça konut fiyatının düştüğü şeklinde regresyon modelinde görülmüştür. Metro hattı tamamlandıktan sonra otobüs durağına yakınlık konusunun önemini kaybetmesinde metronun kent merkezine doğrudan erişim sağlamanın rol oynadığı düşünülebilir. Literatürde ulaşım yatırımlarının konut fiyatlarına etkisi orta ve uzun vadede olduğu tespit edilmekle birlikte, bu çalışmada bahsi geçen etkinin çok daha kısa vadede ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır.

Sonuçta kent içi raylı sistem yatırımlarının kent merkezine erişebilirlik perspektifinde bağlanmasının gayrimenkul açısından istatistiki açıdan anlamlı ve farklı sonuçlarının olduğu yapılan senaryo karşılaştırmaları sayesinde görülmüştür. Bundan sonra gerek kamu gerekse özel sektörde kent içi raylı sistem yatırımlarının gayrimenkul fiyatlarını değerleyen çalışma ve raporlarda uzatma hattı yapılması konusu bu çalışmada işaret edilen olumlu hususlar gösterilerek daha kolay gerekçelendirilebilir. Literatürde olan diğer çalışmalar gibi bu çalışmada da çeşitli kamusal alanların fiyata etki edip etmediği noktasında anlamlı bir bulguya rastlanmamıştır. Gelecekte kentsel kamusal donatıların büyük bir çoğunluğunun kapalı site yerleşmeleri içinde çözüleceği düşüncesinden hareketle sonraki çalışmalarda kentsel donatı alanlarının gayrimenkul fiyatlarının üzerindeki etkisinin araştırılmasından daha çok konutların mimari özelliklerinin parametre olarak alındığı bir değerlendirmenin daha uygun olacağı söylenebilir.

Çalışma kapsamında 2022-2023 yılları karşılaştırılmakta olup, ilk yıl metro hattı Keçiören ilçesinden Altındağ ilçesine ulaşmakta, ikinci yıl ise Altındağ ilçesinden Çankaya ilçesinde kentin merkezine bağlanmaktadır. Çalışmanın bu noktada geleceğe yönelik dikkat çekici bir potansiyeli olduğu düşünülmektedir. Halihazırda bu çalışmada ifade edildiği şekliyle Kızılay ve Keçiören bölgeleri arasında hizmet veren söz konusu metro ağının Çankaya ilçesinin Dikmen bölgesine uzatılmasına yönelik imkân sağlayacak şekilde M5 Kızılay Dikmen hattı uygulamaya esas kesin proje hizmetleri işi EGO Genel Müdürlüğü tarafından ihale edilmiştir. Benzer şekilde M4 Keçiören hattının kentin kuzeyinde yer alan Ovacık bölgesine uzatılmasına yönelik proje hizmetleri işi de aynı kurum tarafından ihale edilmiştir. Bu durumda gelecekte söz konusu Keçiören metro hattının Dikmen hattı ile entegre olabilme ve Ovacık bölgesine kadar genişlemesi durumu söz konusudur. Bu entegrasyon sonrasında, kentin kuzeyinden güneyine inen hattın yeni veriler ile değerlendirilerek, inşaatların farklı zamanda yapılma olasılığı göz önünde bulundurulursa, birkaç kez daha uzatması gerçekleşecek olan metro hattının gayrimenkul üzerindeki etkisi zaman serisi ile daha büyük bir ölçekte irdelenebilir.

Kentsel ulaşım açısından çalışmanın bulunduğu en önemli sonuçlardan birisi, kent ekonomisine zarar vermeden, yani yüksek maliyetlere denk gelen kent içi raylı sistem yatırımları yapmadan sürdürülebilirlik çerçevesinde gelişimin sağlanabilmesi için uzatma hatlarının önemli ulaşım yatırım alternatifi olabileceği şeklindedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasına gerek olmayan bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar; Akdemir, F.'nin makalede katkı sunduğu kısımların oranının %55, Baytekin, E.'nin makalede katkı sunduğu kısımların oranının %45 değerinde olduğunu beyan eder.

Araştırmacıların Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

KAYNAKLAR

- Alkan Gökler, L. (2017). Examining house price differentiation in Ankara using hedonic analysis. *Megaron*, 12(2), 304-315.
- Başer, U., Kılıç, O., & Akçaoğlu, R. T. (2023). Toplu taşıma yatırımlarının konut kiralaları üzerine etkisi: hafif raylı sistem örneği, Samsun ili Atakum ilçesi, Türkiye. *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 68-74.
- Belniak, S., & Wiczorek, D. (2017). Property valuation using hedonic price method—procedure and its application. *Technical Transactions*, 114(6), 59-70.
- Berawi, M. A., Miraj, P., Saroji, G., & Sari, M. (2020). Impact of rail transit station proximity to commercial property prices: utilizing big data in urban real estate. *Journal of Big Data*, 7, 1-17.
- Court, A.T. (1939). Hedonic price indexes with automotive examples, in *The Dynamics of Automobile Demand* (pp. 99–117). New York: The General Motors Corporation.
- Diaz, R. B., & Melean, V. A. (1999). Impacts of rail transit on property values. İçinde *American Public Transit Association Rapid Transit Conference Proceedings*, Toronto, Canada, May 22-27, 1999: 66-73. <https://trid.trb.org/view/504776> adresinden alınmıştır.
- Duncan, M. (2011). The impact of transit-oriented development on housing prices in San Diego, CA. *Urban Studies*, 48(1), 101-127.
- Eceral, T. Ö., & Kütük, T. (2023). Konut alt piyasalarının Ankara metropolitan alanı örneği üzerinden değerlendirilmesi. *İdealkent*, 15(41), 630-665.
- Feuz, R. (2023). Hedonic price analysis of used tractors. *Applied Economics Teaching Resources (AETR)*, 5(1), 79-95.
- Ge, J., MacDonald, H. I., & Ghosh, S. (2012). Assessing the impact of rail investment on housing prices in north-west Sydney. İçinde *18th Annual Pacific-Rim Real Estate Society Conference Proceedings*, University of South Australia, Australia, January 15-18, 2012: 1-22. <https://www.prrs.org/conference2012#proceedings> adresinden alınmıştır.

- Gilbert, S. W. (2013). *Applying the hedonic method*. US Department of Commerce, National Institute of Standards and Technology.
- Goodman, A. C. (1998). Andrew Court and the invention of hedonic price analysis. *Journal of Urban Economics*, 44(2), 291-298.
- Gürün, B. A. (2005). Alışveriş merkezlerine karşı kent merkezi. *Planlama*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 31, 63-75.
- İlkay, Y. (2014). Ankara'da her yolun çıktığı semt: Kızılay. *İdealkent*, 5(11), 118-132.
- Kam, A., & Alpay, B. U. (2023). Raylı Sistemlerin Kent Makroformuna Etkisi: İstanbul-Başakşehir örneği. *Mekansal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 91-108.
- Kheyroddin, R., Taghvaei, A. & Forouhar, A. (2014). The influence of metro station development on neighbourhood quality the case of Tehran metro rail system. *International Review For Spatial Planning and Sustainable Development*, 2(2), 64-75.
- Li, Z. (2018). The impact of metro accessibility on residential property values: An empirical analysis. *Research in Transportation Economics*, 70, 52-56.
- Mok, H. M., Chan, P. P. & Cho, Y. S. (1995). A hedonic price model for private properties in Hong Kong. *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 10, 37-48.
- NEORail II. (2001). The effect of rail transit on property values: A summary of studies. *NEORail*, Cleveland.
- Önder, H. G., & Akdemir, F. (2019). Türkiye'deki kentiçi raylı toplu taşıma sistemlerinin ulaşım ana planları bağlamında değerlendirilmesi. *Demiryolu Mühendisliği*, (10), 31-45.
- Özus, E., & Dökmeci, V. (2010). Dönüşüm yaşanan tarihi alanlarda konut fiyatlarında etkili faktörlerin analizi. *İTÜDERGİSİ/a*, 5(2), 179-188.
- Pan, Q., Pan, H., Zhang, M., & Zhong, B. (2014). Effects of rail transit on residential property values: Comparison study on the rail transit lines in Houston, Texas, and Shanghai, China. *Transportation Research Record*, 2453(1), 118-127.
- Pektaş, İ. (2017). Raylı ulaşım sistemleri sektör analizi 2017. <https://www.anadoluraylisistemler.org/content/upload/document-files/rayli-sistemler-sektor-an-20180106120111.pdf> adresinden 16.11.2023 tarihinde alınmıştır.
- URL-1. <https://tr.wikipedia.org/wiki/M4> (Ankara metrosu) adresinden 08.11.2023'de alınmıştır.
- URL-2. <https://www.ego.gov.tr/tr/sayfa/2284/m5-kizilaydikmen-hatti> adresinden 26.05.2024'te alınmıştır.
- URL-3. <https://www.ego.gov.tr/tr/sayfa/2283/m4-hattinin-schitlerforum-rayli-sistem-uzatma-hatti> adresinden 26.05.2024'te alınmıştır.
- URL-4. <https://www.ego.gov.tr/tr/sayfa/1075/rayli-sistem> adresinden 08.11.2023'de alınmıştır.
- URL-5. https://earth.google.com/web/@39.98738413,32.87080954,905.69117846a,12328.04049669d,35y,0h,0t,0r/d_ata=OgMKATA adresinden 08.11.2023'de alınmıştır.
- Ünal, A. O., & Tanrıvermiş, H. (2019). Raylı sistem projelerinin gayrimenkul değerine etkisi: Ankara ili Keçiören ilçesi M4 metro hattı projesi örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 29-55.
- Yaman, K., & Gül, M. (2021). Kent içi ulaşımında raylı sistemlerin önemi ve Ankara, Berlin, Londra ve Paris'in karşılaştırmalı analizi. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 43-63.
- Yankaya, U., & Çelik, M. (2005). Kamu ulaşım yatırımlarının gayrimenkul değerleri üzerine etkisinin modellenmesi: İzmir metrosu örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20(2), 258-270.
- Yayar, R., & Bursal, M. (2019). Türkiye'de konut kira fiyatlarının hedonik tahmini. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 2010-2026.

- Zhang, W., Wang, F., Barchers, C., & Lee, Y. (2021). The impact of transit-oriented development on housing value resilience: Evidence from the city of Atlanta. *Journal of Planning Education and Research*, 41(4), 396-409.
- Zhong, H., & Li, W. (2016). Rail transit investment and property values: An old tale retold. *Transport Policy*, 51, 33-48.

A TRANSFORMATION PROCESS IN ISTANBUL AFTER 2000s: Tesvikiye

Zeynep Ceylan GEZER ÇATALBAŞ¹, İpek AKPINAR²

Research Article

Author Information

¹ Istanbul Technical University,
Faculty of Architecture,
Department of Architecture,
gezercatalbas@itu.edu.tr

 0000-0002-1518-4485

Corresponding Author

²Izmir Institute of
Technology,,Faculty of
Architecture, Department of
Architecture,
ipekakpinar@iyte.edu.tr

 0000-0001-8481-1393

Arrived: 10.08.2024

Accepted: 29.11.2024

This article is based on Zeynep Ceylan GEZER ÇATALBAŞ's ongoing doctorate thesis titled at Istanbul Technical University Institute of Architecture Programme of Architectural Design under the supervision of Prof. Dr. İpek AKPINAR.

Cite as:

Gezer Çatalbaş, Z. C. & Akpınar, İ. (2024). A transformation process in Istanbul after 2000s: Tesvikiye, *Mekansal Araştırmalar Dergisi*, 2(2):103-122.

Abstract

Today, urban transformation is a significant issue that closely concerns every segment of society in contemporary Turkish cities. Topics such as the renovation of old building stock, protection against earthquake risks, the creation of new and sterile conditions, as well as aesthetics, economic features, and income generation from cities are all discussed. Although numerous laws and regulations exist to manage urban transformation and renewal processes, some examples create uncertainty, which brings about additional challenges for social actors (residents, contractors and local governments) in the field of urbanization. In historical city centers where the social and built environment is valuable, urban transformation takes on a speculative meaning, whether it is included in the protected area or not. How are the built and social environments transformed when conservation and transformation criteria are determined? In the light of this framework, this article focuses on the reflections of renewal policies by taking Teşvikiye neighborhood as a case study. Utilizing a theoretical framework based on urban morphology, the article maps the morphological periods of the district. The morphological periods of the Teşvikiye neighborhood are briefly outlined according to İlhan Tekeli's canonical classification. This study aims to focus on the today's transformation in the Tesvikiye neighborhood from the 2000s to the present while describing the historical situation. This article, viewing the built environment as a system that develops, transforms, and mutates over time, unveils the crucial transformations of the 2000s and critically evaluates current conditions.

Keywords: Tesvikiye, urban regeneration, urban transformation, urban texture, morphology

İSTANBUL'DA BİR DÖNÜŞÜM SÜRECİ: Teşvikiye

Özet

Günümüzde kentsel dönüşüm, çağdaş Türk kentlerinde toplumun her kesimini yakından ilgilendiren önemli bir konudur. Eski yapı stoğunun yenilenmesi, deprem riskinden korunması, yeni ve steril koşulların yaratılması, estetik, ekonomik özellikler, kentlerden gelir elde edilmesi gibi eksenlerde tartışılmaktadır. Kentsel dönüşüm ve yenileme süreçlerini yönetmeye yönelik çok sayıda yasa ve düzenleme bulunmasına rağmen, bazı örnekler belirsizlik yaratmakta ve bu durum kentleşme alanında sosyal aktörler (sakinler, müteahhitler ve yerel yönetimler) açısından ek zorluklar yaratmaktadır. Sosyal ve yapı çevrenin değerli olduğu tarihi kent merkezlerinde kentsel dönüşüm, spekülasyon bir anlam kazanmaktadır. Koruma ve dönüşüm kriterleri belirlenirken yapı ve sosyal çevreler nasıl dönüştürülüyor? Bu çerçevede ışığında bu makale Teşvikiye mahallesini örnek olay olarak ele alarak yenileme politikalarının yansımalarına odaklanmaktadır. Kent morfolojisine dayalı teorik bir çerçeveden yararlanan makale, ilçenin morfolojik dönemlerini haritalandırıyor. Teşvikiye mahallesinin morfolojik dönemleri İlhan Tekeli'nin kanonik sınıflandırmasına göre kısaca ele alınmıştır. Bu çalışma, Teşvikiye Mahallesi'nin 2000'li yıllardan günümüze tarihsel durumunu anlatırken bugünkü dönüşüme odaklanmayı amaçlamaktadır. Yapı çevreyi zaman içinde gelişen, dönüşen ve mutasyona uğrayan bir sistem olarak ele alan bu makale, 2000'li yılların önemli dönüşümlerini gözler önüne seriyor ve günümüz koşullarını eleştirel bir şekilde değerlendiriyor.

Anahtar Kelimeler: Teşvikiye, kentsel yenileme, kentsel dönüşüm, kentsel doku, morfoloji

1. INTRODUCTION

Following the 1999 Marmara Earthquake, Istanbul has faced a drastic reality: That the existing urban building stock –mostly concrete apartment blocks– was inadequate in the face of the imminent earthquake. This confrontation ignited the wave of the so-called urban regeneration (*kentsel dönüşüm*), which was necessary in the face of the ever-growing population numbers in the city, the lack of expansion grounds at the macro level, and the demand for new amenities and housing that is safe and convenient.

In Istanbul, transformation is mostly handled through the settlement areas of the lower income groups of the society or those who are considered disadvantaged for various reasons, that is, through the processes of dispossession. These studies have yielded results emphasizing the need for interdisciplinary, participatory, and community-centered approaches to urban regeneration (Güzey, 2012; Kuyucu, 2018; Yolcu, 2021, Ay&Penpecioglu, 2023). The transformation in Teşvikiye, the focus of this research, extend beyond current urban transformation discussions. In Istanbul, transformation typically targets residential areas of lower-income groups or disadvantaged populations, often through dispossession processes. However, ‘urban renewal’, another dimension of transformation, refers to singular changes that, when frequently repeated in the same area, lead to radical alterations in the district’s texture and life. The impact of urban renewal, like other forms of transformation, on all societal layers, altering living spaces and re-establishing lifestyles, should not be overlooked.

In the light of this framework, this paper argues that recent dispossession processes are primarily consequences of the new urban regulations in Türkiye. Today, the radical urban transformation accompanied by earthquake-focused discourses continues along with a series of demolitions, dispossessions and newcomers. This paper argues that another aspect of this rapid transformation is its focus on immediate needs and profit, rather than being guided by comprehensive planning mechanisms. It overlooks the potential future challenges that cities may face. It is essential to understand and maintain the characteristics of cities in the practices of urban regeneration, especially in such neighborhoods with strong historical references.

As a result, the building stock in Tesvikiye has drastically changed from the 2000’s until today. Mainly following the exact footprints of the existing stock, the apartment buildings replaced the old ones. New amenities such as the controversial City’s Shopping Mall –in a region where street-level shopping was culturally the norm– have been introduced. Although on a black-white plan level, nothing seems to change, it has changed the urban fabric, and this change has brought about social and societal change.

In this regard, this study discusses current situations where the definition of the transformation process is unclear or the operation of the process is undefined when different benefits come together. The paper analyzes the Tesvikiye neighborhood, where the transformation is taking place rapidly, to understand the ambiguous process of urban transformation.

The study aims to reveal the changes from past to present in Teşvikiye, providing an urban critique of future transformations in light of regulations and earthquake impacts. It examines the overlooked aspects of the city’s transformation, investigates the reflections of different local periods on urban form, and assesses the effects of changing spaces on the morphological structure. It uses comparative methods to understand the process of change in Tesvikiye, a neighborhood where urban regeneration has become more visible due to its location, value, building code changes, and socio-economic factors.

While the transformation observed in Teşvikiye parallels broader trends in Turkey, this paper argues that the district’s unique historical urban context and its social actors introduce distinctive changes driven by the new regulations.

2. HISTORICAL CONTEXT & METHODOLOGICAL FRAMEWORK

Since the 1950s, urban morphology research has allowed the field of architecture to progress in Europe and develop towards the concept of architecture that creates cities (urban architecture). Aldo Rossi (1984) advocates the dialectical relationship between the city and architecture, which mutually shape each other. Later, with the critical interpretations of Manfredo Tafuri and Henri Lefebvre (2003), urban architecture became a comprehensive field of research, focusing on the formation of urban space and the relations between social practices (Harvey, 2017). In urban design projects, approaches that relate to the context, create the texture of the city, and integrate with the urban fabric are sought. For this reason, it is envisaged that typo-morphological research will support these approaches.

The Conzen School (1960) presents an urban planning approach involving the quantitative analysis of spatial arrangement and morphological zoning. The approach utilizes typo-morphological analyses, conceptual maps, and different perspectives over time to understand and detect changes in urban patterns. In other words, this approach brings together urban plan analysis and morphological zoning. In this regard, Anne Vernez Moudon (1997) emphasizes typo-morphological methods for comprehending the spatial characteristics of urban textures and criticizes experts for focusing on future outcomes rather than understanding the existing essence of cities. Urban morphology, according to Moudon, holds the potential to contribute valuable insights for managing urban development during periods of change. Conzen's 'morphological periods' concept is crucial, allowing tracking of urban form changes, social and economic development, and the evolution of cultural periods, reflecting the cultural history of different epochs (Koç&Kubat, 2018). Vis-a-vis radical transformations, current typo-morphological methods to understand the spatial characteristics of urban textures aim to understand all the values at the core of cities and thus maintain them (Gürer, 2016). In this context, it is essential to determine what content the development plans should contain and how the city can be produced coherently (Ünlü, 2018).

This research considers the Teşvikiye district as a case study to reveal the transformation processes. Urban transformation, which gained importance in the 20th century as a result of changes in the social and physical structures of cities, plays a crucial role in these processes. According to Akkar (2006), urban transformation refers to the strategies and actions aimed at holistically improving degraded areas economically, socially, physically, and environmentally. These strategies include different forms of intervention such as revival, regeneration, and gentrification (Özden, 2001). It is necessary to conduct a holistic analysis to focus on the current processes in the neighborhood, which has experienced continuous social and structural transformation since its establishment. The paper acknowledges that the morphological structure of cities provides important data that can shed light on transformation processes. For this reason, the cartographic data of the neighborhood and legal processes form the basis of the quantitative data collected from different periods.

The research reveals a historical narrative along with the social and spatial processes. In this framework, İlhan Tekeli (1998) discusses the modernization of Turkish cities in four periods. According to Tekeli, the periods of Turkish cities are related to the reflection of the West's modernization project on Türkiye. To understand the impact of the modernization project developed by the West on urban planning in Turkish cities, it is necessary to talk about these periods roughly:

- 1) The period from the second half of the 19th century to the proclamation of the Republic (1923);
- 2) The period from the first years of the Republic (1920s) to the first half of the 1950s;
- 3) Between the first half of the 1950s and the 1980s;
- 4) 1980s-2000;

Within the scope of the research, the morphological periods of Teşvikiye, are classified and examined according to the canonical periods of national modernization processes in Türkiye (Figure 1). The 5th period after 2000 is added to represent the radical change of the district, as a new transition layer. These different morphological periods are unveiled through the current social and political conditions. In the contextual framework of the above-mentioned periods, the study discusses the layers of the Teşvikiye area through cartographic data. Existing aerial photographs and old maps, photographs of Istanbul are the most important cartographic data.

Although the aim of urban transformation is to physically and socially reorganize deteriorated areas of cities, this process can result in negative outcomes, such as social exclusion and the displacement of marginalized groups, as seen in the case of gentrification. In Türkiye, urban transformation has largely focused on the renewal of informal settlement areas. However, this process has developed based on market dynamics and the interactions between central-local governments, rather than through planned interventions (Türel et al., 2005). In recent years, urban renewal and regeneration have emerged as the most common forms of intervention (Akkar, 2006). Renewal involves the complete removal of the old and the construction of the new in its place. This transformation, driven by the relationship between local governments and market conditions, has rapidly taken place in Turkish cities. Therefore, it is possible to consider the transformation of Teşvikiye in the 2000s within the context of these transformation dynamics.

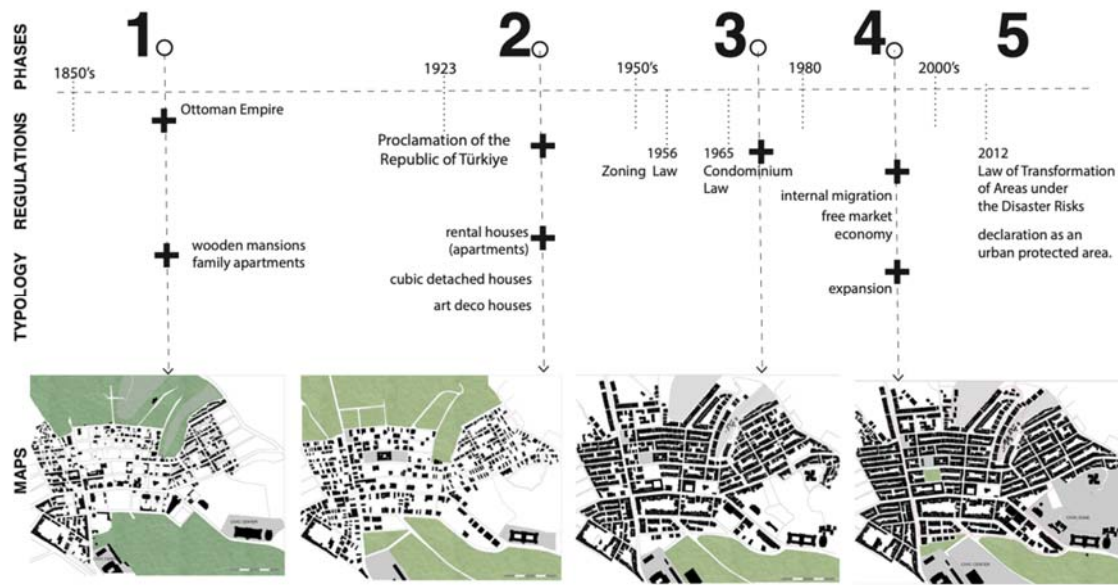

Figure 1. Diagrammatic framework of the research (Prepared by the authors.).

The empirical foundation for this final period in the case study includes qualitative data collected through multiple site visits involving participant observation, interviews with residents, association leaders, and contractors. Six semi-structured, in-depth interviews were conducted between 2021 and 2023. Most interviews were documented with handwritten notes taken during the sessions. Direct quotes were used only when they accurately represented the experiences of other interviewees. New critical legal regulations prepared by the central government through top-down processes are the other primary data for the critical reading of poorly defined urban renewal. By cross-referencing the interviews and the new laws and regulations, a critical reading is conducted.

2.1. Scanning Teşvikiye through phases

This section includes the analysis of the morphological periods of Teşvikiye until the 2000s. This historical narrative will form the background for today's change.

2.1.1. First phase

The first period of Istanbul covers a more extended period than other periods, and the city became a global city with the effect of being the capital of three different empires. This period became the scene of modernization efforts and passion for Westernization (Ortaylı, 2000). The city hosts the establishment of foreign companies, and foreigners, immigrants, and refugees who come to work with these companies form the basis of Istanbul's cosmopolitan lifestyle. Although foreign and ethnic groups have a significant role in the spatial transformation of the city, the development of municipal services, the progress of land and sea transportation, and, the presence of the port have a significant impact on the modernization of the capital (Çelik, 1993).

As the Ottoman capital, Istanbul experienced significant changes in terms of urbanization following the modernization and Westernization projects of the 19th century (Akpınar, 2003; Gül, 2009). The city witnessed the beginning of urban interventions, bringing about significant changes in architecture and cosmopolitanism. Factors such as the spread of apartment buildings at the beginning of the 20th century, the formation of new districts, the increase of embassies and foreign schools, and the increase in trade around the port effectively transformed the city. During this period, the living spaces of the Turkish bourgeoisie were concentrated in the newly developing districts such as Pera and Teşvikiye.

Teşvikiye District was founded at the end of the 19th century at the request of Sultan Abdülmecid. In its early stages of development, the road networks have been designed in an organized manner. Most of the parcels were still

not developed during this period. Among the buildings that were constructed, large wooden mansions with huge gardens were in the majority. Besides the large wooden mansions, there were also the concrete buildings, which were characterized by their relatively large size if compared with other surrounding buildings. The region was typically characterized by wide gardens and valleys. Here, by contrast in the closer neighborhoods the development of relatively more compact, adjacent housing begun to emerge (Figure 2). After the palace was moved from Topkapi to Dolmabahce in 1856, the region was opened to construction, and the first wooden mansions (*konak*) began to be built. In the 1910s, the first apartment buildings of the period were built on the lands divided into parcels. As the Ottoman Palace and its high-level authorities lost their importance, it was seen that non-Muslim and Muslim merchant families settled in the mansions and apartments in the district (Figure 3).

Figure 2. Representation of the Teşvikiye (Nisantasi) map prepared by Jacques Pervititch on behalf of the Turkish Insurance Office in 1924 (Prepared by the authors.).

The Fatih-Harbiye Tram line, which opened at the end of the 1920s, made it possible to reach the new city center with Western images from the old Istanbul center. As Peyami Safa (1995) describes in his novel *Fatih-Harbiye*, these were the years when social dilemmas emerged between orthodox Muslims and non-Muslims, and when the modernizing citizens became visible in the city, which changed culturally and physically. With the enrichment of transportation lines and the emergence of private property rights, the first apartment buildings began to be built on large parcels on Teşvikiye Street, the central axis of the neighborhood. The wooden mansions that formed the first texture of the district have not survived to the present day. The earliest family apartments in the neighborhood – registered under preservation status– are currently used by their families.

Figure 3. Left, Halil Rifat Paşa Konağı (URL-1).
Right, Maçka Palas 1922 (URL-2).

2.1.2. Second Phase

The second morphological period begins with the establishment of a brand new ideology Republic of Türkiye established after the long-established Ottoman Empire. At the beginning of the 20th century, there was a physical,

urban, and architectural differentiation and the degree and difference of association with modernization. The 1500 year old capital of empires is a combination between infrastructure, ‘aesthetic’ renewal and the search for a new identity (Akın, 2010). Beyoğlu-Taksim and its surroundings are the center of embassies, foreign schools, the port and the activities surrounding it, and trade. The Taksim Promenade, proposed within the scope of the 1937 Master Plan projected by Henri Prost, is the reflection of the idea of the culture and recreation valley between Beyoğlu and Sisli. Taksim valley, including Teşvikiye is the most comprehensive urban planning experience carried out in Istanbul in the entire history of the Republic. These districts are also the living spaces of the supported Turkish bourgeoisie.

The Second Morphological Period, from the first years of the republic to the 1950s, is the period when the housing type of the early republican period began to appear. In connection with the collapse of the Ottoman Empire and the subsequent establishment of the Republic of Türkiye, it began to create its own architectural language. This is the time when idle wooden mansions started to disappear. Reinforced concrete forms the dominant texture. Two or three-story cubic detached houses and relatively higher-story rental houses constitute the dominant architecture of this period. After the 1930s, family apartments or rental apartments dominated Nisantasi (Figure 4). It is the center of attraction for the increasing urban population. The fact that apartments constitute the dominant housing type is not due to the preference for an established residential lifestyle in society but because of objective conditions such as lack of capital and lack of land with infrastructure. Many apartment buildings reflect the spirit of the period, the ideal of modern life, and the developing Turkish bourgeoisie (Author 2, 2015). Since it is seen as an investment tool, multi-story residential buildings are defined with the concept of ‘rental house’, not with the word ‘apartment’. Since there are no condominiums in apartment buildings yet, the rate of rented flats is high.

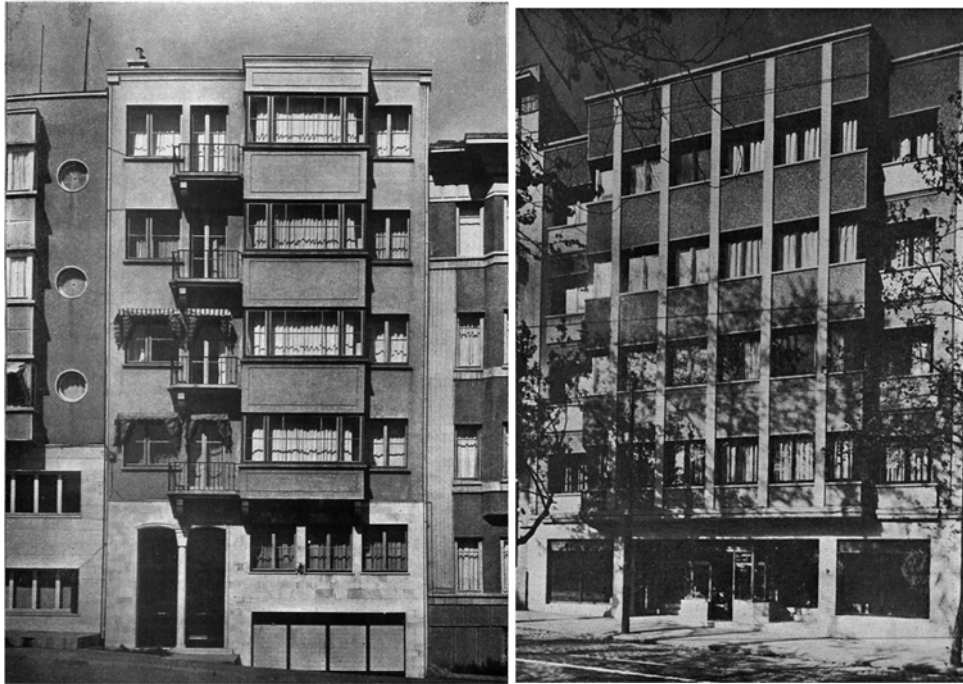

Figure 4. First examples of rental apartments, 1951 & 1940 (URL-3).

Between 1930 and 1945, the term ‘apartment’ was commonly used as ‘rental house’ in Türkiye. During this period, the term tenement house referred to a rented building with sections where each floor was called an apartment. This perspective was also reflected in professional publications in the same period, and the term ‘rental house’ was used while emphasizing the income-generating function of apartments (Şenyurt, 2022). However, before the Condominium Law that came into force in 1965, the ownership of rental houses built in the city belonged to a single person. Therefore, the ownership could not be divided. Thus, the term ‘rental house’ refers to a multi-unit building in which a single owner rented out its various units (Bozdoğan, 2001).

In his novel Istanbul, Orhan Pamuk (2008) says that the family apartments in Nişantaşı were built in the garden of an old Pasha Mansion. With the establishment of the Republic, the princes, pashas, and high officials who owned these mansions were liquidated, so these mansions, which were left to decay, stood together with the first apartment buildings like a ghost of the Ottoman Empire. None of these mansions have survived to the present day, and over

time, each mansion and its gardens were replaced by Early Republican Period apartments (Figure 5). These first examples of apartment buildings, which look like today's ghosts compared to the new ones built in recent years, have been demolished one by one in the recent years. The map in Figure 5 shows us the first sign that the urban density of the neighborhood is starting to change. The second period, as the map proves, shows that building density increased in the neighborhood; new parcels were being developed. The first examples of attached housing, previously witnessed in the adjacent districts, began to appear. Several typical wooden mansions from the first period disappeared and for others, construction began within their expansive gardens. Some new road arrangements have emerged. In addition to this change in urbanization, the buildings of this period also have their own unique language, just like the previous ones. However, it is still not a period when a high level of density could be mentioned.

Figure 5. Reproduced IMM ortophoto from 1946 (Prepared by the authors.).

Detached houses in neighborhoods designed by leading architects of the period such as Architect Sedad Hakkı Eldem (Figure 6) and Abidin Mortaş (Figure 7) appear in the archives. Sedad Hakkı Eldem (1908–1988) and Abidin Mortaş (1904–1963) are among the leading actors of early Turkish architecture with their modern productions. These houses built in the Art Deco style, are significant architectural and cultural values of their periods that have not survived to the present day (Figure 7). Traditional influences were present in Eldem's Ağaoğlu House. At the same time, the cubic and Art Deco order was dominant in other residences, and similar buildings in line with the modern building concept of the period, existed together with the wooden mansions and new apartments of the district for a while (Gezer & Akpınar, 2021).

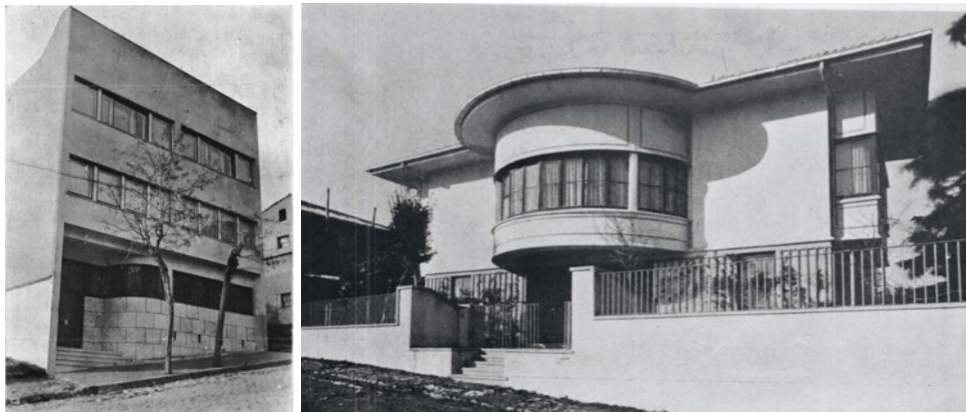

Figure 6. Left, Bayan Firdevs House. Right, Prof.A.A. House (URL-3).

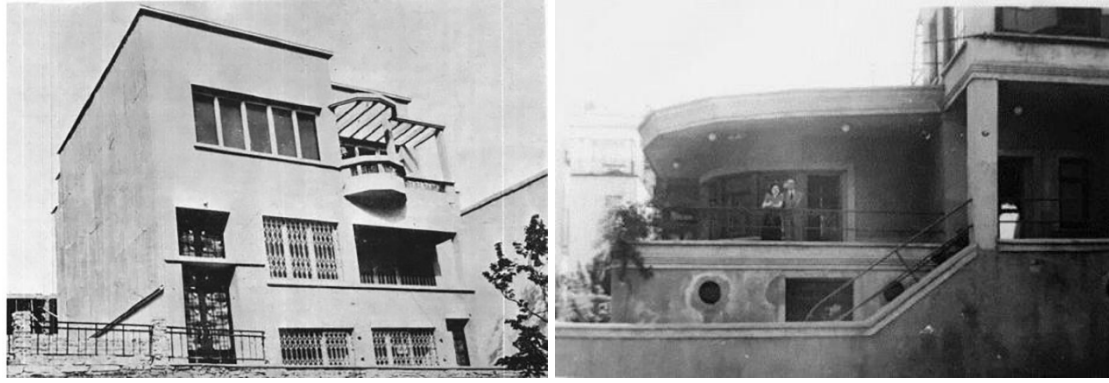

Figure 7. İ.E.Ha House of Abidin Mortaş (URL-3), Right, Güneşli House.

2.1.3. Third Phase

The emergence of the third morphological period, which covers the first half of the 1950s and the 1980s, is closely related to the new legal regulations. The most critical impact of this period on creating the face of cities was the Zoning Law dated 1956 and the Condominium Law dated 1965. As briefly mentioned in the previous section, The Condominium Law No. 664 of 1965 pioneers the change of the identity of the existing apartments/rental houses. In addition, green areas on the region's periphery are planned by opening them up for development. Initially, it was prepared for a single building covering multiple independent sections on a particular parcel. Due to the increase in population and land prices, it has become difficult to obtain single houses, which has made it necessary to legally regulate apartment buildings (Alkışer, 2003; Akpınar, 2016). From the 1960s onwards, as a result of the introduced laws, reinforced concrete apartment buildings produced by contractors started to spread across Turkey, alongside the Condominium Law. In the following decades, informal settlements (gecekondu) became the most common housing supply method for the lower class, while apartments became the norm for the middle class. While there are examples that stand out for their architectural design, the dominant typology in the market was the standard apartment buildings produced through the build-and-sell process, typically defined by simple facades and repetitive floor plans. With the implementation of the Condominium Law, there is a break in the physical transformation. Detached, reinforced concrete houses, mostly bearing the modern traces of the period, began to turn into durable high-rise apartments. The owners of these new apartment buildings are multiple partners formed by dividing the land, rather than being a single family, as at the beginning of the century.

Another critical development in this period was the Zoning Law No. 6785, dated 1956. In the previous Nisantasi maps of Jacques Pervititch, dated 1924-25, it is seen that development plans for the Topagaci region, which has orchards on sloping land, were prepared. By this date, Teşvikiye, which had grown with construction on the central axis of Teşvikiye Street and its surroundings, began to be built down the valley (Figure 8). With this law, land production is also supported for the rapid apartment development of Teşvikiye. The transition from the second to the third period is particularly evident through the increased density of the urban fabric, which can be observed even through maps. As a result of the newly introduced laws, there was no longer any trace of the large wooden mansions with expansive gardens. This period witnessed a significant increase in density compared to the previous phase, with the neighborhood transitioning into an area dominated by adjacent, reinforced concrete apartment buildings.

Figure 8. Reproduced IMM orthophoto from 1966 (Prepared by the authors).

The maps indicate that urban concentration between the second and third morphological periods has led to what can be interpreted as an urban explosion (Figures 7 and 8). There is a notable lack of similarity in urban texture and density between the two maps. As a result of this rapid urban growth, open spaces have become increasingly scarce. The neighborhood has almost reached its spatial limits in this third morphological period.

Bilgin (2012) points to Teşvikiye as an example of how involving the knowledge of architects in the process contributes to quality. In the journey of housing production in Türkiye, where building stock increased rapidly, architects were the first to be left out. However, even during the rapid construction period of the 1960s, the presence of significant architectural figures like Affan Kırımlı, Ayhan Tayman (Akay, 2018), Dogan Tekeli and Sami Sisa, M3 Architecture (Asim Mutlu, Utarit İzgi, Esad Suher) in Teşvikiye-Nisantasi was notable (Figure 9).

Figure 9. Left, Site Apartment of Tekeli&Sisa, 1961-1963 (URL-4), Right, Apartment in Topagaci, 1963, M3 Architecture (URL-3).

2.1.4. Fourth Phase

During this period, the built environment reached its parcel limits (Figure 10). However, Teşvikiye was impacted by the nationwide immigration waves in the 1980s. As the housing stock increased and the district expanded, creating suitable space for the new population was not problematic. With the advantages of the free-market economy, the region began evolving into a center of consumption culture. As the map shows, while this rise in density compared with the previous period was not abrupt, it was still rapid. The district fully infilled the areas available for development, which brought an end to its physical growth.

Figure 10: Reproduced IMM ortophoto from 1982 (Prepared by the authors).

In the 1980s, housing production in cities was left to contractors following the build-sell model (*yap-sat*) (Işık, 1995). Previously constructed cooperative housing or low-rise buildings were sold to individual contractors, who then built apartment blocks in their place. The legal framework that would regulate construction and space standards was also established during this period (Altürk, 2021). This era corresponds to what Tekin and Akpınar (2014) describe as the "anonymization of reinforced concrete." In the construction sector, where contractors were the dominant actors, the widespread use of reinforced concrete as a building material led to the emergence of uniform housing types. This period resulted in the construction of high-rise apartment buildings on all parcels in Teşvikiye. With no more space left for new construction in the neighborhood, the area would henceforth undergo transformation through urban renewal activities, popularly referred to as "build-sell" (*yap-sat*). The 2000s marked another shift in the direction of urbanization. This process of transformation of Teşvikiye during this period was also reflected in the new building typologies. The newer constructions are taller and some of them are reflected the dominant apartment typology that was gaining widespread acceptance across Turkey (Figure 11). Additionally, examples of informal housing (*gecekondu*), began to emerge, reflecting one of the major challenges of the period. These unauthorized settlements highlighted the growing disparity between rapid urbanization and insufficient planning to accommodate lower-income populations.

Figure 11: Examples of apartment buildings dating to the 4th period (Prepared by the authors).

3. NEW EPOCH FOR TESVIKIYE - AFTER THE 2000S

After the 1999 Istanbul earthquake, a new building transformation was observed in the neighborhood. While the district was revitalized with various events and the transformation of the streets, the early modern apartment buildings, mostly built between 1940 and 1960, were demolished, and higher ones were built (Figure 12). This process was accelerated with the addition of the Law of Transformation of Areas under the Disaster Risks (Law No. 6306) dated 2012. This law is severely criticized by the Chamber of Architects and the Chamber of City Planners, public universities as well as related NGOs because it perceives cities as mere land to generate urban profit, without considering issues such as aesthetics, sustainability, social development, and the continuity of historical and cultural heritage.

Figure12: Map prepared in 2020 shows the registered buildings and those that have been transformed through the build-sell model (Prepared by the authors).

Tesvikiye constitutes a small part of Ilhan Tekeli's (1998) modernization process of Turkish cities. After the 1980s, these cities continued to grow like oil stains. By the 1980s, land production was no longer possible in Tesvikiye, which had reached its limits. These structures also have the capacity to produce capital only through expansion by height. Here, it exemplifies the forms of resource production of capitalism described by David Harvey (2005) in his theory of spatio-temporal fixes. According to Harvey, when capitalism cannot access cheap resources, it must produce them to maintain the system.

For this reason, cities provide a fertile environment for creating the source of capitalism. In other words, assets not accessible to private capital are reorganized to make them compatible with the economic order. However, in this urban texture, which should be emphasized and where each period is expected to leave traces of its unique formation, the traces of a period disappear with the multitude of singular applications.

In this section, the focus is going to be on the tense relationship between Law No. 6306, which guided the change of Teşvikiye in the 2000s, and the declaration of the district as an urban protected area.

3.1. Trigger of Change – Law No. 6306

After 2000, several vital regulations both accelerated and sometimes retracted the transformation process. Following the 1999 Marmara earthquake, a new building transformation occurred in the district. While the district was revitalized through various activities and street transformations, early modern apartment buildings, mostly constructed between 1920s and 1950s (belonging to the second morphological period), were demolished. In other words, these buildings were replaced with higher ones allowed by the district's zoning status (Figure 13).

Figure 13: Apartment building dating back to the 1940s (second morphological period) through build-sell in 2010s (Drawings: ca. 2015, Sisli Municipality Planning Directorate Archive; Photos: Prepared by the authors).

In Istanbul, which faces an urgent need for urban regeneration due to an earthquake, the process of change accelerated with the addition of the Law of Transformation of Areas under the Disaster Risks in 2012. This regulation aims to identify and renew buildings that pose a risk in disaster-prone areas. The new regulation applies nation-wide, beginning with the provinces located in the first-degree earthquake zones with high population density. Three types of risky building definitions emerge from the dangerous building definition in Article 2 of this law: Buildings that have reached the end of their economic life, buildings at risk of severe damage based on scientific and technical data, and buildings at risk of collapse as determined by scientific and technical data. Article 6 gives the Ministry of Environment, Urbanization, and Climate Change the authority to carry out and approve all applications in these areas. This law regulates the identification of risky buildings under the Ministry's control, the building owners' initiative, and their entry into the transformation process. The Ministry may also request the owners to make this determination. Following a damage assessment study by institutions authorized by the Ministry, evacuation and demolition of risky buildings begin. Owners have the right to object to a risky building determination within 15 days (Article 3). The determination is communicated to the Ministry to make the risks associated with renting and selling the building known (Aydın, 2013, 52). The demolition of a building with a risky report is mandatory. Building owners must agree with the administration and demolish the building within 60 days. If it is not demolished, the administrative authorities will carry out the demolition (Article 5).

One of the most criticized aspects of the application is that public intervention by law enforcement can ensure the continuity of urban regeneration, addressing security and health issues in the physical space (Akin, 2021). The process of implementation of approved risky structures is seen as a violation of property rights. After a building is declared risky and demolished, the shares of those not participating in the 2/3 majority are sold to the majority. If a sale cannot occur, expropriation may be resorted to. This law limits the authority of homeowners who do not want their homes to undergo urban regeneration for financial or other reasons, despite protections by national and international regulations (Daşkıran&Ak, 2015).

The effort of this Law No. 6306 to realize the transformation quickly and urgently does not rely on the consent of the homeowner and the city dweller and reveals an irresistible transformation model (Türkün, 2017). It reduces

urban regeneration to only physical and economic conditions, ignoring social and cultural dimensions (Akkar, 2006). On the other hand, the process of owning a house as an investment tool cannot be considered independent of dispossession processes. The demolition and rebuilding process for the affluent, drives the urban poor from the center to the periphery, a pattern also emerging for middle-income earners in large cities today.

As mentioned, the law perceives cities only as land to provide urban rent without considering issues such as aesthetics, sustainability, social development, and the continuity of historical and cultural heritage. The concentration of authority, the vague definition of a 'risky area', the exclusion of homeowners and citizens from decision-making, and the rapid transformation leading to radical socio-spatial changes are key points of criticism (Özden, 2007; Türkün, 2017).

3.2. Decelerator of Change in Teşvikiye – Urban Protected Area

The legal regulation to protect cultural assets is the Law on the Conservation of Cultural and Natural Property No. 2863 in 1983. According to the definitions of 'Immovable cultural and natural property' to be protected here, buildings built until the end of the 19th Century were registered and protected, and the rest were excluded from the cultural heritage (Figure 14). The structures built after the specified date will only be protected, if necessary, by the Ministry of Culture and Tourism. To date, although conservation decisions have been made at the scale of a single building by a particular decision, a holistic conservation program has yet to be created.

Figure 14: Examples of the registered apartments (Prepared by the authors).

However, in 2009, the Istanbul No. 2 Committee on Conservation of Cultural Assets in Türkiye decided to define an area in the Sisli district, including Teşvikiye and its surrounding Nişantaşı and Elmadağ, as an urban protected area. The decision was to determine the conservation principles of the single registered buildings due to their density and architectural and historical integrity. Immediately after, as a result of Şişli Municipality's objection to the decision, it was canceled due to not fulfilling the necessary provisions of the 'Regulation on the Identification and Registration of Immovable Cultural and Natural Property to be Protected'.

As a result of the studies carried out in 2018, Istanbul No. 2 Committee on Conservation of Cultural Assets declared an area including İnönü, Ergenekon, Halaskargazi, Mesrutiyet, Teşvikiye and Harbiye neighborhoods as a historical and urban protected area. This decision emphasized that it is a unique heritage containing all the elements of the modern architectural culture that emerged by building different architectural styles following one another and in place since the 19th Century. In 2021, the authority decided to remove the term 'historical protected area', and continue the 'urban protected area' status.

Until a zoning plan for conservation purposes is prepared, Istanbul No. 2 Committee on Conservation of Cultural Assets must determine the transition period conservation principles and conditions of use within three months (No 720, İlke Karari Kentsel Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları, 2006). No clear framework is redefined in the regulations regarding the status of being declared "an urban protected area", which emerged in different periods.

Unfortunately, Teşvikiye's lack of a development plan for conservation still supports the continuation of unregulated construction.

3.3. Effects of the Laws after the 2000s

The impact of determining Teşvikiye as an urban protected area on the demolition and construction process is defined by ambiguous rules. At this point, the Council of Monuments must approve the renovation project as does the district municipality. Article 9 of the Law No. 6306 states that if the area is under historical and urban protected area status, the application should be made by taking the opinion of the Ministry of Culture and Tourism. The transformation in Teşvikiye takes place precisely as in this article.

Since no project regarding the conservation principles has been prepared for the district, the lack of a standard approach makes the process unclear. The control is mainly made based on not exceeding the altitude of a registered building under preservation status in the vicinity (Interview 3, 2023). In addition to height, checking the facades and ensuring they have a harmonious appearance with the existing registered buildings under preservation status in the surrounding area, is also an important criterion. Ambiguous expressions such as the altitude of the surrounding buildings and their compatibility with the texture make us think that it depends on the taste, architectural and urban perspective of those who have the authority to control (i.e. the board).

Today, when walking the streets of Teşvikiye, you see buildings with locks on their doors. An official document attached to the apartment windows states that the building was found to be risky upon inspection. Electricity, natural gas, and water connections have been cut off and that the demolition will be carried out by the specified date. There is no one living in the building anymore. In some examples, destruction occurs before this process is understood. The difference between these two processes relates to whether the risky building will be suitable for urban regeneration. Roughly speaking, it is understood that the owners have reached an agreement among themselves and that the building will be renovated by a contractor, in exchange for floors. If the owners agree with a contractor, the approval periods are extended in Teşvikiye, which has been declared an urban protected area, but the buildings are renewed. As a result, the old building first receives a risky building report, then it is demolished, and a new building that does not exceed the surrounding heights is built on the same land.

Despite receiving a risky building report, buildings that can only undergo urban renewal, continue to sit abandoned in the city until mandatory demolition occurs. Meanwhile, its windows are broken, graffiti is painted on its façade, and squatters are seen from time to time (Figure 15). The building, planned to be demolished to prevent damage to its surroundings, begins to create a temporary intermediate living space. Although it is unclear what will happen after they are destroyed, there are examples of empty land being left behind for months (Figure 16).

Figure 15. Building with a risky report (Prepared by the authors).

Figure 16. The uncertain vacancy of the building that received a risky building report before an agreement was reached (Prepared by the authors).

One factor here is that homeowners believe that their buildings will definitely be renovated within the scope of the urban regeneration law. It is understood that the desire to replace living spaces that they think are outdated with new ones encourages them to get a risky report for their buildings (Interview 3, 2023; Interview 5, 2022; Interview 6, 2023). Solving the difficult infrastructure problems of old buildings is not very easy, so the desire to live in a new building is remarkable.

An important statement by one of the interviewees, whose building was renovated under the build-sell model, provides further insight: “Our building didn’t have any architectural value; it wasn’t like Macka Palas. My father bought it in the 1960s because we had the right to build additional floors. When we reached an agreement with the contractor, we immediately handed it over and renovated it” (Interview 2). This sentiment was echoed by other interviewees who wished to renew their buildings. The mentioned buildings date back to the 1940s, belonging to the second morphological period.

In Türkiye, most urban renewals on single plots of land are carried out through an agreement with a contractor in flat for land. These constructions, which are carried out in flat for land method, involve the transfer of certain shares of the land owner’s land to the contractor and a third party, the contractor making independent sections on the land in return for this share, and the obligation to transfer the part of these separate sections belonging to the land owner’s share (Ayazli, 1987; Kartal, 1983). In return for existing building owners giving a share of their land to the contractor company, the new building is often built free of charge. Of course, being able to make a building free of charge from this land share is related to the building being able to expand as much as possible from its current state. In the case of Teşvikiye, this is only about being able to build high-rise buildings. Suppose the existing buildings do not have elevation rights according to the zoning plans. In that case, there is no possibility of an agreement with the contractor company in exchange for a flat, which means the flat owners must cover the construction costs themselves. Economically, it is not very realistic for all homeowners to act in the same way. Without having detailed information about Law No. 6306, homeowners who receive a risky report for their buildings with the desire to have a new building lose their living spaces to an uncertain period.

It’s okay for us. My children grew up, got married, and have their own lives. I have another house in Büyükkada. I will go and settle there. But my neighbor downstairs does not have such a financial situation. Will he leave his own house and live on rent after this age? How will he pay the rent? (Interview 5, 2022)

However, some buildings appear affected by the urban conservation area process. Some of the buildings that received the risky report have entered an uncertain period due to the registration of their buildings. The building, which was evacuated and unused due to environmental health reasons, which received a risky report but cannot be demolished because it is registered under preservation status, points to another deadlock. This situation, besides displacing the residents of the apartment, causes problems that affect the surrounding environment. Residents of neighboring buildings highlight security issues such as illegal occupation of evacuated buildings and entrances being frequented by ‘uncanny individuals’ (Interview 1, 2021; Interview 2, 2022). However, some temporary measures,

like changing doors, are being taken to address these issues in buildings evacuated despite their protection status. These buildings, with broken windows, graffiti on walls, and turned into garbage dumps, create an unfavorable image for the environment.

Figure 17: Reproduced IMM ortophoto from 2022 (Prepared by the authors).

Many studies reveal how decisive the influence of ‘local dynamics against policies’ can be, in the transformation of cities (Kuyucu&Ünsal, 2010). In Teşvikiye, local dynamics play a similarly critical role in shaping the transformation process, particularly where political interventions are insufficient, unresolved, or sometimes irrelevant. The desire for transformation in Teşvikiye has become increasingly evident. By the early 2000s, the district had already reached its urban limits. Today, as illustrated in Figure 17, the last remaining large public lands have been privatized and repurposed for construction. This transformation goes beyond mere urban development; it is structural. To understand the scope of change, it is not enough to analyze maps or urban morphology alone. Rapid structural modifications are taking place, which even some legal regulations struggle to prevent. For instance, the most striking conflict today is between Law No. 6306, enacted in 2012, and the uncertainty surrounding the transformation in Teşvikiye, which is classified as an urban protected area. The unresolved ghosts of buildings that received risky reports for various reasons appear in many places. Local residents, especially property owners, play a crucial role in driving this transformation for various reasons. Consequently, this transformation spans urban, structural, and social dimensions. The role of local residents in this transformation is not merely reactive but often proactive, as they primarily negotiate their interests with developers and among themselves. While conservation efforts is valuable, the lack of clearly defined mechanisms and responsibilities hampers their effectiveness. This uncertainty highlights the tension between preservationist ideals and economic incentives promoting urban renewal, leaving the future of Teşvikiye's identity uncertain.

4. CONCLUDING REMARKS

Following the earthquakes in Kahramanmaraş on February 6, 2023, when our cities started to be discussed again, especially in terms of rules and regulations, the process contained a large number of legal gaps; in other words, the gaps in the system could not be identified. On one hand, homeowners want to make sure that the place they live in is safe, and on the other hand, there is a process of taking advantage of economic desperation. Besides, talking about our cities’ social and cultural livability, aesthetics, history, and lost memory becomes difficult.

The building group most affected by the transformation in Teşvikiye is the buildings belonging to the second morphological period described in the research. Buildings with fewer floors than those specified in current development plans, mostly dating back to the 1950s and earlier, are intended to be demolished as today’s outdated and difficult-to-rehabilitate structures. The owners of these buildings sometimes describe them as having no architectural value, and find building abandoned for demolishing as a security problem (Interview 2, 2022; Interview 4, 2022; Interview 5, 2022).

Our research aims to reveal the current uncertainty and out-of-control transformation in the rapid process by showing the controversial situations experienced in the Teşvikiye area. The buildings, marked as risky buildings, reflect the architectural heritage and lifestyle of the Early Republic. They sometimes remain sealed due to urban site decisions or are demolished for economic reasons as they need an altitude right but leave an undefined void behind. It brings with it, an image of ruins or dilapidation within the city that does not benefit anything, and is stuck between existence and non-existence. Buildings that are vacated and then neglected become disreputable over time. This method of social discrediting erases the traces of a period, leading to a lack of inquiry after a while. Consequently, as one Tesvikiye resident noted, no one wants an ‘ugly and spooky’ building in their neighborhood, making every new construction more readily accepted (Interview 2, 2022). This is a natural result of the process.

The change of leveling over the century does not align with a single period. The continuity of this change, driven by various political, economic, and social factors, is evident even on cartographic maps. Early periods show sudden typological changes, with wooden mansions and 2 or 3 story reinforced concrete buildings rarely surviving to the present day. Research indicates that multi-story apartment buildings, the rental houses of the republican period, first became widespread and then dominant. Notably, during the transition from the second to the third period, construction density significantly increased. After this period, change occurs in situ, making it difficult to discern from maps. Early Republican low-rise apartment buildings are now being abandoned and demolished. Although these abandoned structures may not be widely accepted by society, recognizing them as architectural and cultural heritage can halt the process. Conflicts between transformation laws and urban protection regulations create crises, causing significant hardship for residents. Economic challenges and reluctance to leave homes contrast with desires for income generation. Tesvikiye, representing the Western lifestyle since its inception, faces reputational decline under current conditions with old, dilapidated, and abandoned buildings.

Although capital accumulation processes, explained by Harvey (2005) in the theory of spatio-temporal fixes, mainly operate through the dispossession of low-income groups for the production of new resources, it is inevitable to see similar situations in the settlements of the middle-upper income group. Tesvikiye district exemplifies this. According to Harvey, new resources not accessible to private capital until then are included in the system through the commodification of common property. Here, capital accumulation processes begin to operate, primarily through the dispossession of low-income groups, and continue with the removal of the city’s poor from the peripheries (Harvey, 2010). Thus, the gap between different income and social groups in cities increases. In the situation that emerged in Tesvikiye, there is a group of people who have problems due to economic or emotional ties with the environment during the demolition of buildings designated as risky buildings. These situations, which are left unclear in the laws without creating conservation planning with Law No. 6306, which accelerates urban regeneration by pushing the residents out of the process, affect and change not only the spatial and structural features of the district, but also its social situation.

Declaration of Research and Publication Ethics: This study, which was approved by the ethics committee with the number 362 at the meeting of T.C. Istanbul Technical University Social Sciences and Humanities Human Research Ethics Committee dated 02.05.2023, complies with the research and publication ethics.

Researcher’s Contributions Rate Statement: The authors declare that the Gezer Çatalbaş, Z. C. contributed 60% and, Akpınar, İ. contributed 40% to the article.

Declaration of Researcher’s Conflict of Interest: The authors declare that there is no conflicts of interest in this study.

Personal Interviews

All interviews were conducted in confidentiality, and the names of interviewees are withheld by mutual agreement.

Unpublished personal interview 1 with Tesvikiye Resident/ neighborhood leader, October, 2021.

Unpublished personal interview 2 with Tesvikiye Resident, October, 2022

Unpublished personal interview 3 with Contractor based on Tesvikiye, May, 2023.

Unpublished personal interview 4 with Tesvikiye Resident, June, 2022.

Unpublished personal interview 5 with Tesvikiye Resident, November 2022.

Unpublished personal interview 6 with Tesvikiye Resident, January 2023.

REFERENCES

- Akay, M. Z. (2018). *A scrupulous and silent rationalist: the architect Ayhan Tayman*. (Unpublished Master thesis), Middle East Technical University, Ankara.
- Akın, G. (2010). 1930, Payitahtın günbatımı. In *Istanbul 1910-2010, city, built environment and architectural culture exhibition*, (ed.) Ihsan Bilgin et al. Istanbul: Istanbul Bilgi University.
- Akın, Y. N. (2021). 6306 sayılı afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi hakkında kanun kapsamında kentsel dönüşüm koluğu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(2), 489-576.
- Akkar, Z. M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye. *Planlama*, 2, 29-38.
- Akpınar, I. (2003). *The rebuilding of Istanbul after the plan of Henri Prost, 1937-1960: from secularisation to Turkish modernisation*. University of London, University College London (United Kingdom).
- Akpınar, I. (2016). İstanbul'un katmanlarını yeniden okumak: konut eksenini ve bağlamı, *Kültür ve Mekân Toplantıları Kitabı*, İstanbul ve Konut Kültürü: Değişim Dönüşüm Devamlılık, Özyeğin Üniversitesi, IAPS, İstanbul-Bomontiada.
- Alkışer, Y. (2003). *Türkiye'deki konut sorununun siyasi bağlamda araştırılması ve değerlendirilmesi* (Doctoral dissertation), İstanbul Technical University, İstanbul.
- Altürk, E. (2021). A big plan for small homes: the effort to set housing standards in Turkey. *Journal of Urban History*, 1-23.
- Ay, D., & Penpecioglu, M. (2023). Politics of "waiting for transformation" in protracted urban renewal projects in Turkey. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 42(6), 1024-1044. <https://doi.org/10.1177/23996544231222138>.
- Ayazlı, P. (1987). Arsa payı karşılığı kat yapım sözleşmesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 43-51.
- Aydın, F. (2013). *Afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi "6306 sayılı yasa" İstanbul-Esenler örneği*. (Master thesis), Bahçeşehir University, İstanbul.
- Bilgin, İ. (2012). İstanbul projeleri: Teşvikiye (5) devam. Retrieved 3 May 2021 from <https://www.arkitera.com/haber/istanbul-projeleri-5-tesvikiye-devam>
- Bozdoğan, S. (2001). *Modernism and nation building: Turkish architectural culture in the early republic*. Seattle and London: University of Washington.
- Conzen, M. R. G. (1960). Alnwick, Northumberland: A study in town-plan analysis. *Transactions and Papers (Institute of British Geographers)*, (27), iii-122.
- Çelik, Z. (1993). *The remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman city in the nineteenth century* (No. 2). California: University of California Press.
- Daşkiran, F., & Ak, D. (2015). 6306 sayılı kanun kapsamında kentsel dönüşüm. *Journal of Management and Economics Research*, 13(3), 264-288.
- Gezer, Z. C. & Akpınar, I. (2021). Türkiye kentleşme sürecinde konut: İstanbul-Nişantaşı üzerinden tarihsel bir okuma. In *21. yüzyılda kalkınmaya yeniden bakış*, (ed.) Fahri Çakı et al. Ankara: Nobel.
- Gül, M. (2009). *The emergence of modern Istanbul: Transformation and modernization of a city*. London: Tauris, 58-63.
- Gürer, T. K. (2016). Tipomorfoloji: Kentsel mekânın yapısını anlamak. *İdealkent*, 7(18), 8-21.
- Güzey, Ö. (2012). Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamaları: Neo-liberal kent politikaları, yeni kentsel aktörler ve gecekondu alanları. *İdealkent*, 3(7), 64-83.

- Lefebvre, H. (2003). *The urban revolution*. Minnesota: University of Minnesota.
- Harvey, D. (2005). *New imperialism*. USA: Oxford.
- Harvey, D. (2010). *Social justice and the city*. USA: University of Georgia.
- Harvey, D. (2017). *The right to the city: Social justice and the fight for public space*. UK: Routledge.
- IMM ortophoto from 1946, <https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/> (accessed Oktober, 2023).
- IMM ortophoto from 1966, <https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/> (accessed Oktober, 2023).
- IMM ortophoto from 1982, <https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/> (accessed Oktober, 2023).
- Işık, O. (1995). Yapsatçılığın yazılmamış tarihi: Türkiye’de konut kesiminde küçük üreticiliğin varlık koşulları ve gelişimi üzerine gözlemler, *Mimarlık*, 261, 43-45.
- Kartal, B. (1983). Arsa payı karşılığı bağımsız bölüm yapma sözleşmesi ve özellikle biçimi. *Yargıtay Dergisi*, 9, 1-2.
- Koç, A., & Kubat, A. S. (2018). Kent biçimi araştırmalarında karşılaştırmalı analiz yöntemleri: İstanbul tarihi yarımadası örneği. *Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı*, 243-254.
- Kuyucu, T., & Ünsal, Ö. (2010). ‘Urban transformation’ as state-led property transfer: An analysis of two cases of urban renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47(7), 1479-1499.
- Kuyucu, T. (2018). Politics of urban regeneration in Turkey: Possibilities and limits of municipal regeneration initiatives in a highly centralized country. *Urban Geography*, 39(8), 1152-1176.
- Moudon, A. V. (1997). Urban morphology as an emerging interdisciplinary field. *Urban Morphology*, 1(1), 3-10.
- Ortaylı, İ. (2000). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: İletişim.
- Özden, P. P. (2001). Kentsel yenileme uygulamalarında yerel yönetimlerin rolü üzerine düşünceler ve İstanbul örneği, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Nazif Kuyucaklıya Armağan*, (23-24), 255-270.
- Özden, P. P. (2007). Belediyelerin sosyal programları ve kentsel yenileme. *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar*, Ed. by Muhammet Kösecik and Hüseyin Özgür, Nobel: İstanbul, 197-225.
- Pamuk, O. (2008). *İstanbul hatıralar ve şehir*. İstanbul: İletişim.
- Rossi, A. (1984). *The architecture of the city*. Cambridge: Mit press.
- Safa, P. (1995). *Fatih-Harbiye*, first pub. 1931, İstanbul: Ötügen.
- Şenyurt, O. Y. A. (2022). 1930-1945 yılları arasında istanbul’da inşa edilen bazı kira evleri. *Yapı Dergisi*, (477), 50-56. Retrieved 16.01.2024 from <https://yapidergisi.com/1930-1945-yillari-arasinda-istanbulda-insa-edilen-bazi-kira-evleri>
- Tekeli, İ. (1998). Bir modernleşme projesi olarak Türkiye’de kent planlaması. *Türkiye’de modernleşme ve ulusal kimlik*, ed. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, Tarih Vakfı, İstanbul, 136-152.
- Tekin, İ. & Akpınar, İ. (2014). Betonarmenin anonimleşmesi: Türkiye’de ikinci dünya savaşı sonrası yapılı çevrenin inşası. *Mimarlık Dergisi*, (377). Retrieved 20.10.2021 from <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=391&RecID=3404>.
- Türel, A., S. Osmay, M. Güvenç, A. Ataöv, Akkar, M. (2005). *İstanbul eylem planlamasına yönelik mekânsal gelişme stratejileri araştırma ve model geliştirme çalışmaları*. Ankara: ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.
- Türkün, A. (2017). Kentsel dönüşüm yasasındaki değişikliklerin kazanan ve kaybedenleri kimler olacak?. *Mimarlık*, (393). Retrieved 15.11.2023 from <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=407&RecID=409>
- URL-1: <https://www.terakki.org.tr/terakki-vakfi-okullari/hakkimizda/tarihce/> (accessed Oktober, 2023).
- URL-2: <https://www.istanbulmuzayede.com/urun/8270656/macka-palas-kartpostal> (accessed Oktober, 2023).
- URL-3: <http://dergi.mo.org.tr/detail.php?id=2> (accessed Oktober, 2023).

URL-4: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/204435?locale=tr> (accessed Oktober, 2023).

Ünlü, T. (2018). Mekânın biçimlendirilmesi ve kentsel morfoloji. *Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı*, II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul, 59-70.

Yolcu, F. (2021). Türkiye'de kentsel dönüşümün yasalar ve aktörler üzerinden dönemsel olarak değerlendirilmesi. *Planlama*, 31(3).

6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (Law of Transformation of Areas under the Disaster Risks), *Resmi Gazete*: 31/05/2012-28309. Retieved 10.05.2023 from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120531-1.html>

720 Nolu İlke Kararı Kentsel Sitler, Koruma Ve Kullanma Koşulları. (Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu (Conservation of Cultural Assets)). (2006, 4 October). *Resmi Gazete*: 27/10/2006- 26329. Retrieved 24.04.2023 from <https://teftis.ktb.gov.tr/yazdir?C9737859FA04CAE4A4F8AE84BF3C96CB>

(ca. 2015). Sisli Municipality Planning Directorate Archive, İstanbul.

KAMUSAL PRATİKLERİN YENİDEN SORGULANMASI ÜZERİNE: Topluluk bahçesi veya müşterek bahçe

Berna YAYLALI¹, Işın CAN TRAUNMÜLLER²

Araştırma Makalesi

Yazar Bilgileri

¹ Bahçeşehir Üniversitesi,
Mimarlık Fakültesi,
berna.yaylali@bau.edu.tr
ID 0000-0002-2787-5363
Corresponding Author

² Oslo Metropolitan University,
Faculty of Technology, Art and
Design (TKD) / Department of
Built Environment,
iscan9137@oslomet.no
ID 0000-0003-1204-3705

Geliş: 16.09.2024
Kabul: 12.12.2024

Bu makale 11.07.2023-15.07.2023 tarihlerinde Łódź, Polonya'da düzenlenen 35th AESOP Annual Congress'de sunulan ve özet metni konferans bildiri özetleri kitabında basılan bildirinin genişletilmiş metnidir.

Atıf için:

Yaylali, B. & Can Traunmüller, I. (2024). Kamusal pratiklerin yeniden sorgulanması üzerine: Topluluk bahçesi veya müşterek bahçe, *Mekansal Araştırmalar Dergisi*, 2(2):123-138.

Özet

İhmal edilmiş alanları canlı kamusal alanlara dönüştürme imkanı veren geçici, kolaylıkla karşılanabilir müdahaleler olarak taktiksel şehircilik, mekan üretme (placemaking) stratejileriyle birlikte, sürdürülebilir gelişmeler yaratmanın alternatif yollarını sunar. Topluluk bahçeciliği, karakteri gereği bazı yaratıcı sonuçlar üreten ve kamusal ile özel arasındaki sınırları sorgulayan iyi bir örnektir. Topluluk bahçeciliği üzerine artan çalışmalara rağmen, literatürde kamusal yaşamın üretilmesinde topluluk bahçeciliğinin ürettiği alternatif yollar, yaratıcı stratejiler ve aktörler üzerine çalışmalar hala sınırlı kalmaktadır. Bu çalışma, iki topluluk bahçeciliği örneğinin alan incelemeleri üzerinden bu mekanların kamusal yaşamın üretilmesinde nasıl bir rol oynadığını anlaşılmasına odaklanmaktadır: Viyana Sonnwendviertel'de demiryolları tarafından kullanılmayan artık bir alandan dönüştürülen müşterek bir bahçe olan Schienengarten ve İstanbul'daki kentsel topluluk bahçesi olarak kullanılan Kuzguncuk bostanı. İki farklı kentsel bağlamdan belirlenen örnek seçilmesinin sebebi, taktiksel şehirciliğin yerel bağlamlara nasıl uyum sağladığını gözlemlemektir. Bu amaç doğrultusunda, nitel araştırmada kullanılan görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşmeler iki farklı örnekte bahçenin düzenli kullanıcıları ile sınırlandırılmıştır. Söyleşi ile elde edilen veriler kodlanarak analiz edilmiş ve kategorilere ayrılmıştır. İki farklı bahçe örneğinden üretilen ve taktiksel şehircilikte mekan üretme (placemaking) stratejilerini karşılaştırılmasına dayanan bu çalışma, topluluk bahçeciliğinin kamusal alanların üretilmesinde yeni bir model sunması veya taktiksel şehirciliğin yerel halkın katılımını artırmada etkili bir araç olduğunu göstermesi anlamında literature orijinal bir katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Topluluk bahçesi, taktiksel şehircilik, sürdürülebilirlik, yaratıcılık

ON THE RE-EXAMINATION OF PUBLIC PRACTICES: Community garden or communal garden

Abstract

As temporary, easily affordable interventions that transform neglected areas into vibrant public spaces, tactical urbanism, together with place-making strategies, offer alternative ways of creating sustainable developments. Community gardening is a good example that, by its very character, produces some creative results and questions the boundaries between public and private. Despite the growing body of work on community gardening, the literature is still limited on the alternative ways, creative strategies and actors that community gardening produces in the production of public life. This paper focuses on understanding how these spaces play a role in the production of public life through field studies of two examples of community gardening: Schienengarten, a communal garden in Vienna's Sonnwendviertel, which was transformed from an area no longer used by the railways, and Kuzguncuk garden, an urban community garden in Istanbul. The reason for selecting examples from two different urban contexts is to observe how tactical urbanism adapts to local contexts. For this purpose, the interview technique used in qualitative research was utilized. The interviews were limited to regular users of the garden in two different cases. The data obtained through the interviews were coded, analysed and categorized. This study, which is based on the comparison of place-making strategies in tactical urbanism generated from two different garden examples, will make an original contribution to the literature in terms of providing a new model for community gardening in the production of public spaces or showing that tactical urbanism is an effective tool for increasing the participation of local people.

Keywords: Community garden, tactical urbanism, sustainability, creativity

1. GİRİŞ

2020 yılında yaşanan COVID-19 salgını, kamusal alan kullanımlarımızı derinden etkileyerek, bu alanlarla olan ilişkimizi yeniden sorgulamamıza yol açmış ve mekânsal düzenlemeler ve fiziksel sınırlamalar gibi etkenler, insanların kamusal alanları kullanma biçimlerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Kısıtlamalar hafifledikçe, kriz bu alanlara verdiğimiz değeri de yeniden tanımlamıştır. Sokağa çıkma yasakları arttıkça insanların egzersiz yapma, temiz hava alma ve yeşil alanlara erişme ihtiyacı artmıştır. Bu durum, bilindik kamusal kullanımlarının ötesindeki faaliyetler için farklı türden açık alanlara yönelik ilginin değişmesine yol açmıştır.

Kentlerdeki boş araziler bu bağlamda giderek daha değerli varlıklar/alanlar haline gelmiştir. Büyüklükleri, kentteki konumları (bir tren istasyonu veya kavşak yakınında) ve fiziksel özelliklerine bağlı olarak, bu tanımsız ya da "artık" alanlar, kamu kullanımının yararına olacak şekilde tabandan gelen müdahalelerle ve küçük ölçekli olarak kolektif faaliyetleri teşvik edebilirler (Low & Smith, 2006; Milbourne, 2021). Literatürde de gördüğümüz üzere, çevresel sürdürülebilirliğin canlandırılması için bu alanlar toplu taşıma ya da bisiklet kullanımını teşvik edecek şekilde tasarlanabilmektedirler. Ya da, kamusal sanatın üretimi için ve kimi zaman geçici instalasyonlar ile kentli arasında farklı bir iletişim biçimine olanak sağlarlar.

Kamusal alanların dönüştürülmesinde taktiksel ve yaratıcı stratejilerin rolünü tartışan araştırmalar literatürde giderek artmaktadır (Hou, 2010; Radywyl & Biggs, 2013; Courage, 2013; Lydon & Garcia, 2015, Silva, 2016, Ursic vd., 2018; Öcal & Erkut, 2019; Stevens ve diğerleri, 2021; Alvandipour, 2024; Patheria vd., 2024; Stevens vd., 2024). "Taktiksel Şehircilik" aşağıdan yukarıya ve küçük ölçekli kentsel müdahalelerin geniş bir yelpazesi olarak, 'isyancı', 'kendin yap' (DIY), 'gerilla', 'gündelik', 'katılımcı' ve/veya 'taban' şehirciliğini içeren bir şemsiye terim olarak kullanılmıştır (Courage, 2013; Silva, 2016; Mould, 2014). Silva (2016)'nın da belirttiği gibi bu hareket resmi olarak 2010 yılında Kuzey Amerika bağlamında ortaya çıkmış ve ilk olarak "Tactical Urbanism: short-term Action for Long-term Change" (Lydon & Garcia, 2015) adlı çalışmanın ikinci cildinde "kısa vadeli, düşük maliyetli ve ölçeklenebilir müdahaleler ve politikalar kullanarak mahallenin inşası ve sosyo-politik aktivasyonuna yönelik bir yaklaşım" olarak tanımlanmıştır. Taktiksel müdahaleler, önceden var olan yada düzgün kullanılmayan alanları dönüşümünü kamusal sanat, bahçecilik (gardening) ya da sokak mobilyalarının yeniden işlevlendirilmesi yoluyla hedefleyen bir dizi faaliyetleri kapsamak üzere ve iş dünyası, kar amacı gütmeyen kuruluşlar, vatandaşlar ve bireyler de dahil olmak üzere bir dizi aktör tarafından kullanılmıştır. Mevcut mekânsal planlama ve kentsel tasarım uygulamalarında gözlemleyebileceğimiz katı kurallara ve uzun bürokratik prosedürlere tepki olarak nitelendirilen taktiksel müdahaleler (Silva, 2016; s.25), genellikle "geçici, düşük maliyetli, hızlı kurulup sökülebilen, gayri resmi, spontane, katılımcı ve toplumsal meseleler tarafından yönlendirilen" müdahalelerdir (Courage, 2013). Lydon ve Garcia (2015, s.2) ayrıca bunun "açık ve yinelemeli geliştirme süreçlerinin kullanımına, kaynakların verimli kullanımına ve sosyal etkileşimin ortaya çıkardığı yaratıcı potansiyele" dayandığını da eklemiştir. Taktiksel eylemler, kullanıcıların çevrelerini dönüştürme konusunda güçlendirerek kamusal alanın yaratıcı ve alternatif kullanımları için önemli bir potansiyel sağlar. Bu yaratıcılık sadece yaratıcı enstalasyonlar, sokak sanatı ve mekânın geleneksel kullanımlarına meydan okuyan flash-mob'lar gibi sanatsal/kültürel pratiklerin üretiminde somutlaşmaz. Courage'ın (2013) belirttiği gibi "Taktiksel şehircilik kamusal alandaki sanatın hem de mimarının tanımlarını genişletir ve bu yeniden maddileştirme (re-materialisation) eylemi devamlı değişken ve dönüşen bir formdadır." Sadece sanatçılar değil, yerel halk da günlük rutinleri içinde kentsel mekânı sahiplenmekte ve sosyal etkileşimin yaratıcı biçimlerini deneyimlemekte özgürdür. Bu çalışma, sanatsal pratiklerin sınırlarına hapsolmeden, yaratıcılığı kolektif düşünce ve alternatif kamusal pratiklerin üretildiği yerlerde bulmayı hedeflemektedir. Literatürde bahçeler/bostanlar genellikle "pop up" (Ursic vd., 2018) veya kendin yap "DIY" (Öcal & Erkut, 2019) şehirciliği ile ilişkilendirilmişlerdir. Bu çalışma Courage (2013) da bahsettiği gibi bir şemsiye terim olarak taktiksel şehircilik perspektifinden bahçeciliği ele almayı amaçlamıştır. Dolayısıyla, taktiksel şehirciliğin nasıl bir kolektiflik ve müstereklik ürettiği ve kamusal mekânı dönüştürdüğü üzerinde durulmuştur.

Hou (2020; s.120), taktiksel şehirciliğin mekânın dönüşümünü hızlandıran güçlü ve "isyancı potansiyele" sahip olduğunu savunmaktadır. Bu, vatandaşlara yavaş bürokrasileri aşma ve kendi ihtiyaçları için alanları geri alma yetkisi vererek "hegemonik yapıların" hakim olduğu geleneksel, yukarıdan aşağıya planlamaya meydan okumaktadır. Gerilla bahçelerinden parkletlere ve kendin yap projelerine kadar uzanan taktiksel müdahaleler hem yaratıcı hem de girişimci olabilir. Taktiksel şehircilik yalnızca onaylanmamış eylemlerden ibaret değildir. Farklı aktörler arasında işbirliğini teşvik eden yasal müdahaleler yelpazesini kapsar. Stevens'in (2010; s. 263) vurguladığı gibi, "kentsel alanların üretimi ve yönetiminde yeni sosyal eylemlilik ve öz-örgütlenme biçimlerini" teşvik eder. Sosyal uyumu inşa etmeyi ve vatandaşları güçlendirmeyi amaçlayan stratejik bir yaklaşımdır. Yukarıdan aşağıya

planlamanın aksine, katılımcılara süreçlere katılmayı teşvik eder - topluluk üyeleri fikirlerini ve ihtiyaçlarını paylaşır, sosyal etkileşimi teşvik eder ve engelleri yıkar (Stevens, 2010, s. 2)

Bu çalışmanın öncelikli amacı, taktiksel şehircilik stratejileri ile dönüştürülen kentsel bahçelerin/müştereklerin kamusal hayat üretme potansiyellerini araştırmaktır. Bu bağlamda, Viyana ve İstanbul'dan iki tane örnek seçilmiştir. Kuzguncuk (İstanbul) bostanı, tarihsel süreç içerisinde özel mülkten mahallelinin kolektif çabası ile düzenli bir topluluk bahçesine dönüşürken, Schienengarten (Viyana) alanı kullanılmayan bir kentsel boşluğun yakın zaman içerisinde mahallelinin çabası ile bir müşterek bahçeye dönüşümünü temsil eder. Kuzguncuk ve Schienengarten gibi farklı kentsel bağlamlardan örneklerin seçilmesinin sebebi, hem bahçelerin tarihsel oluşumlarını anlamak, hem de taktiksel şehirciliğin yerel bağlamlara nasıl uyum sağladığını gözlemlemektir. İkincil olarak, seçilen örneklerde kentlinin ortak çabası ile dönüştürülen açık alanlarda kolektif üretime ve üretim üzerinden nasıl bir kamusalılık üretildiğine odaklanılmıştır.

Taktiksellik tepeden inme stratejilere verilen cevaplardır. Stratejiler mekan ile ilişkiliyken, taktikler zamansallık içerir (Certau, 2011). Kuzguncuk ve Schienengarten farklı strateji ve taktikler ile dönüştürülmüştür. Değişken bir mülkiyet biçimine sahip olan Kuzguncuk'ta önceleri gerillacı bir mekanın geri kazanımına şahit olurken, Schienengarten'da daha uzlaşmacı bir süreç izlenmektedir. Bu çalışma, taktiksel şehirciliğin kent bahçelerinde nasıl bir kolektiflik ve müştereklik ürettiği ve kamusal mekanı dönüştürdüğü konusuna odaklanacaktır. İki bahçe de taktiksel şehirciliğin önemli bir özelliği olan tabandan gelme ve öz örgütlenme biçimlerine iyi birer örnektir. Kullanıcıların bahçe pratiklerini anlamak için sözlü görüşme tekniği kullanılmıştır. Kuzguncuk örneğinde 13, Schienengarten örneğinde ise 5 kişi ile görüşme yapılmıştır. Makalede, öncelikle kent bahçeciliği taktiksel şehircilik çerçevesinde tanımlanacak; devamında her iki kentteki kent bahçeciliğin tarihsel gelişimi, kentsel politikalarda ele alınış biçimi ve tanımına bakılarak, alan çalışması ve karşılaştırması aktarılacaktır.

2. KAMUSAL BİRLİKTELİĞİN FARKLI BİR FORMU: KENT BAHÇECİLİĞİ

Topluluk bahçeleri, Glover'ın da belirttiği gibi (2013) gıda ve/veya çiçek üretmek amacıyla kentlerin çeperinde bulunan arazilerdir. Bahçeler kolektif olarak ekilebilir veya yakın çevredeki yerel halk tarafından bakılan bireysel parsellere bölünebilir. Kentlerdeki yüksek oranda kentleşmiş peyzajı yeşillendirmek (Hou, 2020) ve boş zaman ve rekreasyon faaliyetleri için fırsatları artırmak (Ferris, Norman & Sempik, 2001) gibi önemli bir strateji olarak kabul edilen topluluk bahçesi, ekolojik, sosyal, eğitimsel veya toplumsal birçok amaçla kentsel çevreleri değiştirmektedir (Milbourne, 2018; Rosol, 2018; Pudup, 2008; Reynolds, 2008; Exner, 2018; Turner, 2011). Kullanımları ve yönetim stratejileri göz önüne alındığında, bu yeşil ortamların oluşumu, devletin yukarıdan aşağıya stratejileriyle tasarlanan botanik bahçelerinden veya belediye parklarından farklıdır (Okvat, 2011).

Tarih içinde bahçeler daha çok mimari tasarım, görsel sanatlar ve şiir sanatı ile ilişkilendirilmişken şu an bu ilişkinin görsel boyutun çok daha ötesine geçtiği söylenebilir. Aslında, Aptekar'ın (2015; s. 211) da belirttiği gibi, kentlerde topluluk bahçelerinin ortaya çıkması, kamusal yaşamı desteklemek ve kamusal alanların özelleştirilmesine direnmek gibi önemli bir pratiğin parçası olmuştur. Vatandaşların öncülük ettiği bu uygulama, normalde aynı arazi üzerinde iş merkezleri ya da güvenli siteler inşa etmek üzere özel yatırımcıların ilgisini çekecek olan girişimlerin aksine, kamu yararına hizmet edecek şekilde dönüştürülmesine zemin hazırlamıştır. Çoğunluğu yerel halktan oluşan bahçeciler, alanları kendi ihtiyaçları ve çıkarları için talep ederek ya bina inşaatlarının artmasını engellemiş ya da boş bir arazide daha insan dostu ve yeşil bir alan geliştirmiştir. Bu bahçeler kamusal sahiplenme duygusunu sürdürmekte ve mahallenin şekillendirilmesinde topluluk katılımını teşvik etmiştir. Değişim, yerel aktörlerin katılımı ve sürekli ilgisiyle günden güne büyüme potansiyeline sahiptir.

Bu makalede kamusal mekan tanımından ziyade bahçeler için müşterek tanımı kullanılmıştır. Herkese açık olan ve kamu tarafından yönetilen kamusal mekan ile müştereklerin tanımında farklılıklar vardır. Bir topluluğun bir araya gelerek bir kaynağı ki bu kamusal mekan da olabilir, adil erişim, kullanım ve sürdürülebilirlik kriterleri dikkate alınarak yönetme durumları müşterekleri ortaya çıkarır. Taktiksel şehirleşme pratikleri ile kamusal alan ve müşterekler "insanları, uygulamaları, kurumları birbirine bağlayan ve bilgi ve fikirlerin bireysel düzeyden belediye düzeyine aktarılmasını destekleyen bir ortamı temsil eder. (Neal, 2010; Radywyl & Biggs, 2013).

Benzer şekilde, Exner ve Schützenberger (2018), kent bahçelerini ya da müşterekleri, *creative natures* (yaratıcı doğa) veya *socio natures* (toplumsal/sosyal doğa) olarak tanımlamışlardır. Onlara göre, bahçeler organizasyonları ve mekânsal düzenleri aracılığıyla daha geniş toplumsal yapıları ve değerleri yansıtan, toplumun mikrokozmosları olarak görülen temsili mekanlardır. Florida (2002)'nin *creative class*ⁱ tanımına vurgu yaparak kentin içindeki bu yeşil

alanları, sosyal yaratıcı sınıfın politik ideallerini, ortak ilgileri ve estetik deneyimleri temsil edebilecekleri alternatif mekanlar olarak tarif etmişlerdir. Kent bahçeleri ya da müşterekler, çevresel sürdürülebilirlik tartışmalarına yaptıkları önemli katkılara rağmen, yaratıcı kamusal alan üretme potansiyelleriyle literatürde büyük ölçüde eksik kalmıştır. Literatürde tarım ya da bahçecilik, kamusal alan oluşturmaya yönelik potansiyel uygulamalara odaklanan tartışmaların genellikle açıklanamaz bir şekilde dışında tutulmuştur.

Kent bahçelerinin son zamanlarda yeniden kentsel bağlamda ortaya çıkması çok ta rastlantısal bir durum değildir. Yazımızın başında da değindiğimiz üzere, pandemi sonrası dönemde taktiksel şehircilik uygulamaları daha da artmıştır. Bunun sebebi, Alvandipour (2024; s. 69)'un de belirttiği gibi, yerel ölçekte devam eden uzun süreli sorunlara cevap olarak kentsel direnci artırabilmesi ve "açık ve kolektif bir inovasyon ekosistemine" sahip olmasıdır. Dolayısıyla, taktiksel şehircilik artık sadece sürdürülebilirlik ve akıllı kent politikalarının bir parçası olmasının dışında: kentli arasında potansiyel farklı sosyal etkileşim biçimleri üreten, doğa ile yeniden bağ kurmamızı sağlayan ve çevreye daha çok özen göstermemizi teşvik eden bir kentsel paradigmanın da parçasıdır (Ursic vd., 2018).

Kent bahçeciliği taktiksel şehircilik kapsamında ele alındığında mekanı öz örgütlenme ile beraber üreterek, bilginin paylaşıldığı, kararların beraber alındığı bir toplumsallık mekanı oluşturur (Öcal & Erkut, 2019). Cihangir'deki Roma bostanında görüldüğü gibi bostan sadece fiziksel sınırları içinde ekilip bicilen bir yer olarak kalmamış, imece ekonomilerin gelişebileceği deneysel bir alan yaratmış, eşitliğin ve demokrasinin temsil edildiği ve "kent hakkı" talebinin somutlaştığı bir mekan haline dönüşmüştür. Dolayısıyla, Önal ve Erkut (2019)'un da vurguladığı gibi Roma Bostanı Türkiye'deki büyüme odaklı ve pazar eğilimli, katılımcılığa imkan vermeyen yukarıdan aşağıya planlama sistemlerine ve otoriter yönetim sistemine karşın başkaldıran "alt üst eden" (Brenner, 2020) katılımcı, kolektif ve tabandan gelen bir kamusal alan örneği yaratmıştır. Taktiksel şehircilik, hedeflenen alanlardaki fiziksel form, kimlik, işlev ve kurumsal ilişkilerdeki değişiklikleri sorgulayarak ve katalize ederek kentsel sistemlerin ince bir şekilde bozulmasını kolaylaştırabilir (Radywyl & Biggs, 2013). Buradaki bozulmadan kasıt daha yenilikçi yöntemlerin kullanılması, planlama ve tasarım süreçlerine bir esneklik kazandırma, resmi ve geri resmi yaklaşımlar arasındaki geleneksel sınırların aşılıp, kamusal alan tasarımlarına bir geri bildirim ve uyarlanabilirlik sunabilmektir (Stevens vd., 2024).

3. FARKLI KENTLERDEN İKİ FARKLI BAHÇENİN TARİHSEL ARKAPLANI: İSTANBUL VE VİYANA'DAN İKİ ÖRNEK

İstanbul Kent Bahçeleri ve Kuzguncuk Bostanı

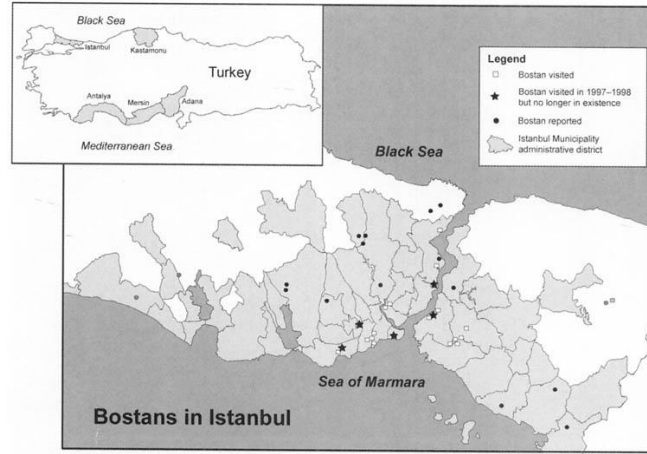
Kent bahçeleri (Türkçe'de geleneksel bostan olarak bilinir) İstanbul'un tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu mekânlar yüzyıllar boyunca kentin gıda ihtiyacının karşılanmasında önemli bir rol oynamış ve Bizans döneminden Cumhuriyet döneminin 20. yüzyılına kadar İstanbul'un sebze ihtiyacını karşılamıştır (İstanbul Ansiklopedisi 1994). Bu bostanlar şehrin en eski kısmında, Yedikule mahallesi yakınlarındaki surların çevresinde (Kaldjian, 2004) ve Haliç ile Marmara kıyıları boyunca yer almış ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu bostanlar daha geniş kentsel altyapıya entegre edilerek geliştirilmiştir. Kaldjian (2004), ünlü Osmanlı gezgini Evliya Çelebi'nin kroniklerine dayanarak, 17. yüzyıl İstanbul'unda 4395 ve 1900'lerde 1200 bahçe olduğunu belirtmektedir.

Bostanlar, çoğunlukla su kaynaklarına, artezyenlere ve sarnıçlara yakın konumlanmışlardır (Kömürciyan, 1988). 1920'lerde Avrupa yakasında Bakırköy, Yedikule ve Langa, Anadolu yakasında ise Kartal, Maltepe ve Kadıköy kent topraklarında çok kullanılan önemli bostanlar olmuştur. Ayrıca, farklı ilçeler yetiştirilen özel ürünleriyle ün kazanmıştır: Arnavutköy çileğiyle, Çengelköy küçük salatalıklarıyla vs. tanınmış (Kaldjian, 2004) ve Yedikule bostanları da Osmanlı döneminde büyük marul bahçeleri olarak kullanılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bugün bile marul Yedikule semtinin adıyla anılmakta, özel bir salatalık türü de Çengelköy olarak adlandırılmaktadır.

Kaldjian (2004; s.292)'ın da belirttiği gibi, kentsel bağlamdaki tarım uygulamaları zaman içinde önemli değişikliklere uğramıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında bostanlar "marjinal, verimsiz veya hijyenik olmayan" (Kaldjian, 2000; s. 287) olarak tanımlanmış ve yeni hükümetin ülkenin sanayileşmesi ve kentsel peyzajın değişmesiyle sonuçlanacak kentleşme çabalarının önünde engel olarak görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesiyle birlikte ve özellikle 1950'lerden sonra, bahçelerin ekimi büyük ölçüde azalmıştır. 1970'lerde kırsal alandan gelen yoğun göçlerle nüfus arttıkça, kentsel konut ihtiyacı da artmış ve bu durum daha önce tarım yapılan arazilerin konut ya da sanayi alanlarına dönüştürülmesine neden olarak emlak ve inşaat sektörünün gelişmesiyle sonuçlanmıştır. İstanbul Kent Bostanları Çalışma Grubunun raporunda (2021) belirtildiği gibi, neoliberal kent politikaları ile birlikte kent içindeki tarım alanları ve bostanların azalmasını hızlandırsa da, Şekil 1'de görüldüğü

üzere 1990'ların sonunda İstanbul'da kayda değer sayıda bostan görülmektedir. Bununla birlikte son 10 yılda artan inşaat projeleri ile bostanların büyük kısmı yok edilmiştir. Genoud'un da belirttiği gibi, kent bahçeleri genellikle kendilerini yenileme projeleri veya İstanbul'un daha varlıklı sakinleri için önemli hale gelen diğer yeşil alanlarla (parklar) rekabet ederken bulmuştur (Genoud, 2018). Bu nedenle Kuzguncuk, bir bostan ve tanımlı bir tarım arazisi olarak yüzyıllar boyunca ayakta kalmayı başarmış önemli bir yeşil kamusal alandır. Varlığı, yoğun nüfuslu ve yeterli doğal çevre sorunlarıyla boğuşan bir kentte yeşil ve enformel bir kamusal alan sağlaması açısından çok kritiktir. İkinci olarak, bu çalışmada incelenen bostanların kullanımının sürdürülmesi ile ilgili sergilenen kolektif mücadele örneği, mahalle içinde bir yeşil alanı sürdürmeye yönelik taktiksel stratejilerin, alanda yaratıcı kamusal yaşam üretmenin yollarını nasıl verdiğini göstermektedir.

Günümüzde İstanbul'da müşterek bahçecilik ve tarımsal aktiviteler (kent bahçeciliği) daha çok dayanışma ağları ve sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenmektedir. Kent bahçeciliğinin sivil kolektifler tarafından yaygınlaşması Gezi sonrasına denk düşse de (Özdoğan, 2023), Yeryüzü Derneği tarafından 2011 yılında başlatılan kent bahçeleri deneyimi ve yine aynı yılda Boğaziçi Üniversitesi Güney kampüste Tarlataban adındaki kolektif grubun kurduğu bostanlar, daha önceki dönemde bu talebin kentli tarafından başlatıldığını göstermiştir. 2020'deki yaşanan Covid19 salgını ile birlikte kentte yeşil alana duyulan ihtiyaç artmış ve pandeminin ilanı ile birlikte İstanbul'da 29 adet bostan kurulmuştur (Rapor, 2021). Bununla birlikte, bugün İstanbul'da kent bahçeciliğinin hangi kurumlar ya da dernekler tarafından desteklendiği ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Beyoğlu ve Beykoz gibi belediyelerin eylem planlarında "kent bostancılığının teşvik edilmesi"nden bahsedilse de destekler münferit ve kağıt üstünde kalmıştır.

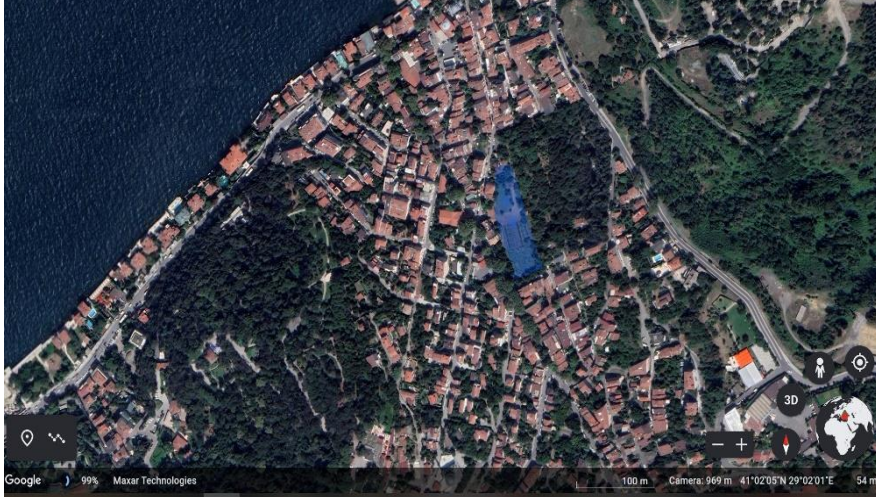

Şekil 1. 1990'lı yılların sonunda İstanbul'da tespit edilen bostanların yerleri (Kaldjian, 2004)

Kuzguncuk, Üsküdar ile Beylerbeyi arasında, İstanbul'un Boğaz'a açılan tarihi bir semtidir (Şekil 2). 18. ve 19. yüzyıllarda Yahudi, Rum ve Ermeniler de dahil olmak üzere birçok göçmene ev sahipliği yapan çok etnikli tarihiyle bilinmektedir (Mills, 2013). 1940'lardan sonra devletin azınlıklara yönelik milliyetçi politikaları ile mahallenin çok etnikli karakteri zarar görmüş ve bu siyasi ortam mahallenin mekânsal karakterini değiştirip, evlerin boşalmasına yol açmıştır (Genoud, 2013). Daha sonra 1990'larda orta ve yüksek gelirli semt sakinleri ev satın alarak Kuzguncuk'ta yaşamaya başlamıştır. Mills'in çalışmasında aktarılan Kuzguncuk bostanı, uzun bir geçmişe sahiptir ve semt sakinleri için önemli bir simge haline gelmiştir. Nesiller boyunca Rum bir aile tarafından sahiplenilen (Mills, 2013; s. 380). Kuzguncuk bostanı, son Rum sahibi ve bahçıvanı İlya'nın adıyla anılmış ve son sahibi de vefat edince, bostan 1992 yılında Vakıflar Müdürlüğü'ne devredilmiştir.

Bu noktada, özel bir mülk olan bostanın sahibinin vefatı ile birlikte payının torunlarına geçmeyip devletin mülkü haline geldiğini belirtmek gerekmektedir. Daha sonra Vakıflar bahçeyi Türkiye Organ Nakli Başkanı ve Başkent Üniversitesi Rektörü Mehmet Haberal'a kiralamıştır (Perouse 2007, Genoud'dan aktaran). Haberal, İstanbul'da özel kliniklerin artmasına atıfta bulunarak bostanın arazisine bir hastane inşa etmek istemiştir. 1992 ve 1996 yılları arasında mahalle dernekleri bir araya gelerek medya kampanyaları yürütmüş ve 1997 yılında yerel halk tarafından 'Kuzguncuklular Derneği' kurulmuştur. Halkın mücadelesi, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu 5. Maddesinde tanımlanan "Boğaziçi Alanında orman sayılmayan kamu kurum ve kuruluşlarına veya özel mülkiyete ait koru, koruya katılacak alan, çayır, mesire yeri, bostan ve benzeri alanlar yeşil alan sayılır ve bitki varlıkları geliştirilerek muhafaza

edilir. Bu alanlardaki ağaç varlıklarının yok edilmesi veya tahrip edilmesi yasaktır” kavramı ile güçlenmiştir. Haberal’ın kira sözleşmesinden vazgeçmesiyle, Vakıflar, bu arsa üzerinde ağaç fidanlığı yapmak isteyen bir peyzaj şirketine kira kontratını vermiştir, fakat ardından sözleşmeye son vermiştir (Mills, 2004).

Şekil 2. Kuzguncuk bostanı (mavi ile işaretlenmiştir)

Peyzaj şirketinin bostandan ayrılmasından sonraki bu gecikme döneminde, Vakıflar tarafından hiçbir karar alınmamış ve aynı dönemde dernek, bostanın kamusal kullanımını arttırmak için festivaller düzenlemeye ve alanı tarımsal faaliyetler için ekmeğe başlamıştır. 2014 yılında Vakıflar nihayet bu araziye açık artırmaya çıkarmaya karar vermiş ve mahalleli, Kuzguncuk’ta yaşayan mimar Boğaçhan Dünderalp’in katılımıyla alanın kolektif hafızasını anlatan ciddi bir proje hazırlamıştır. Aynı yıl Belediyenin ihaleyi kazanmasından sonra yerel halk Üsküdar Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü ile ortak bir çalışma yürütmek üzere kendi projelerini belediyeye sunmuştur. Bu proje, topluluk bahçesi olarak açık alan tasarımı ile ilgili bazı mekânsal ilkelere dayandırılmıştır. Bostan nihayet 2015 yılında açılmış ve alanda oluşturulan 200 arsanın yüz tanesi Üsküdar’daki özel okullara tahsis edilmiştir. Bu halk arasında bir hoşnutsuzluk yaratsa da, sonrasında belirlenen 100 tane parsel her yıl mahalleli tarafından bahçe olarak kullanılmak üzere devredilmiştir. Bu karşılıklı müzakere, bölge sakinleri ile devletin kurumları arasında bir uzlaşma yaratmış ve aynı zamanda festivaller ve film gösterimleri ile Kuzguncuk görünür hale gelmiştir. Bugün bostan, 'Kuzguncuklular Derneği' ve 'mahalleli' tarafından korunan 2000 m²'lik kamusal bir alana dönüşmüştür (Şekil 3).

Şekil 3. Bireysel bahçelerin kullanımı (Yazarlar tarafından çekilmiştir.)

Hem yerel halk hem de şehirden gelen kullanıcıların erişimine olan alanlar ayrılmış ve belli zamanlarda bostan ortak olarak kullanıma devam etmektedir. Bostanın mekânsal düzenine bakıldığında temel olarak iki bölüme ayrıldığını görülür: sağ tarafta bahçecilik için 4-6 metrekare boyutlarında Kuzguncuk’ta yaşayanların ekip

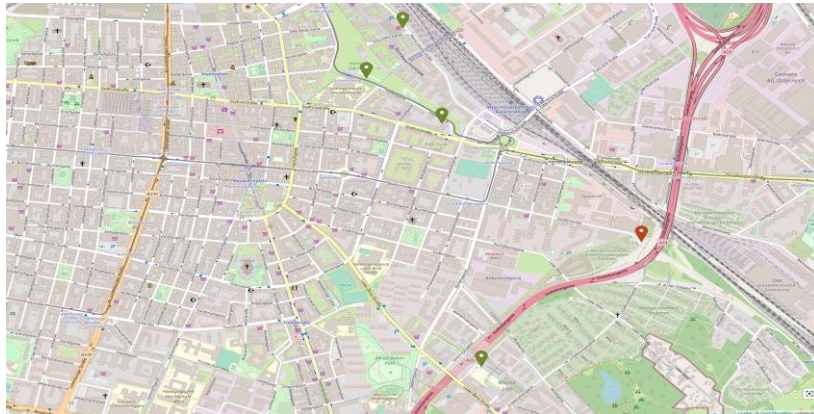
biçebileceği bahçeler, solda ise çocuk oyun alanı ile birlikte açık bir alan bulunmaktadır. Bahçe içinde 82-85 parsellenmiş arsa bulunmaktadır. Bahçelerin kullanıcıları, Kuzguncuk'ta yaşayanlar tarafından kura yolu ile seçilmektedir. Kura ile kullanıcılar bostanı bir yıl boyunca kullanma hakkı kazanır. Bostan'ın önemi Kuzguncuklular için sadece bir ekim/dikim alanı olmasından kaynaklanmaz, aynı zamanda mahallelinin kendi çabasıyla ve inisiyatifiyle özel mülkten kamusal alana dönüştürdüğü bir alandır olmuştur. Sosyal bir buluşma alanına dönüşen mekan Kuzguncuk'taki komşular tarafından ve düzenli kültürel /sosyal buluşmalar için kullanılmaktadır.

Viyana Kent Bahçeleri ve Sonnwendviertel Schienengarten

Müşterek bahçeler devlet eliyle teşvik edilen veya daha katı üyelik kurallarına tabi tutulan bahçelere nazaran çok daha esnek bir yapıya sahiptirler. Herkesin gelip katılabileceği, bahçecilik eylemi ile sınırlı olmayan, boş vakit geçirmek ve sosyalleşmek için de kullanılan mekanlardır. Belediye destekli bahçelere kıyasla daha düzensiz bir mekansal organizasyonlara sahiptir.

Viyana'da kent bostanlarının ilk oluşumlarına 'kleingarten' adı altında birinci ve ikinci dünya savaşı arasındaki dönemde rastlıyoruz. Savaş sebebiyle ortaya çıkan konut açığına ve aynı zamanda beslenme ihtiyacına da cevap veren bu ilk bahçeli sosyal konut örnekleri günümüzde *allotment gardens* (hisseli bahçeler) olarak da bilinmektedir (Henden Solt & Kaymak Heinz, 2017; Exner & Schützenberger, 2018). 'Kleingarten' 1992'ye kadar mevsimsel bir konut ve kentsel tarım biçimi iken sonrasında kalıcı bahçeli küçük konut tipolojisine dönüşmüştür. 2010 yılında devlet eliyle farklı teşvikler ile bu kentsel tarım faaliyetinin desteklendiği görülmektedir (Henden Solt and Kaymak Heinz, 2017).

Viyana'da iki türlü kent bahçesi tanımlanmıştır; *grass roots* topluluk bahçeleri ve belediye destekli topluluk bahçeleri (bottom-up vs. top-down). Tabandan gelen bahçeler estetik kaygı taşımayan düzensiz biçimleri ile dikkat çekmektedirler. Burada, üyeler arasındaki iletişim çok önemli bir unsurdur. Görünürlük ve erişilebilirlik, sosyal organizasyon, süreli kullanım ve mekansal pratikler ile tepeden gelen bahçelere göre büyük farklılık gösterirler. Kişiyel ekip biçme parselizasyonu (*communal beds*) yerine herkesin ekip biçebileceği alanlar vardır. Meyve ağaçları ve çiçekler yerine sebze ve çeşitli otlar ekilir. Çoğunlukla belli bir çit ile çevrilmeden ve kontrollü bir giriş olmadan dışarıdakilerin de kolaylıkla erişebileceği şekilde organize edilirler. Viyana'da *gartenpolylog* grubunun oluşturduğu haritaya göre yaklaşık 200 tane topluluk bahçesi bulunmaktadır (Şekil 4). Bu bahçeler daha çok communal garden (müşterek bahçeler) veya solidarity agriculture (tarımsal dayanışma) adları altında gruplanmıştır. Gartenpoly grubunun ürettiği komünite bahçeleri haritasına baktığımızda çoğunlukla bu bahçelerin (yaklaşık 9 tane) semt çeperinde veya güneyde konumlandıklarını görmüştür, asıl ihtiyaç olan daha yoğun konut grubunun olduğu yerde bu tip bahçelere çok rastlanmamıştır.

Şekil 4. Viyana topluluk bahçeleri (URL-1)

Günümüzde müşterek bahçecilik ve tarımsal aktiviteler (kent bahçeciliği) yarı kamusal, özel kurumlar ve belediyenin farklı birimlerince Tablo 2'de görüldüğü üzere farklı şekil ve tipolojilerde desteklenmektedir. Bu destek kurumlarından bazıları Tablo 1'de görülebilir. Kentsel tarım politikaları yerel politikalarda iki önemli yönetmelik *Step2025* ve *Smart City Strategy Vienna 2022* ile desteklenmektedir. Step 2025, yeşil ve açık mekanlar üzerine olan tematik kavramsal çerçevede 7. Madde, kentlinin açık ve yeşil mekanların organizasyonuna katılması ile ilgilidir.

Açıkça kent bahçeciliğinin mekansal aidiyet duygusunu arttıracığına ve yerel bilgi ve katılımın bu yönde kullanılarak kent mekanına karşı geliştireceği sorumluluk duygusu ve kentsel yaşamı şekillendirmesi üzerinde durulmuştur. Viyana Akıllı Kent Stratejisinde ise iklim dirençli ve sürdürülebilir gıda tedarik sistemlerinin önemi vurgulanarak, kentsel tarım gibi kent bahçecilik eylemlerinin çokça teşvik edildiğini görülmektedir. Benzer şekilde, İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planında (2021) herkes için sağlıklı gıdaya erişimin artırılması adına “Boş arazilerde ve parklarda, arka bahçe ve ortak bahçelerde ve yol kenarında kentsel tarım” maddesi tanımlanmıştır.

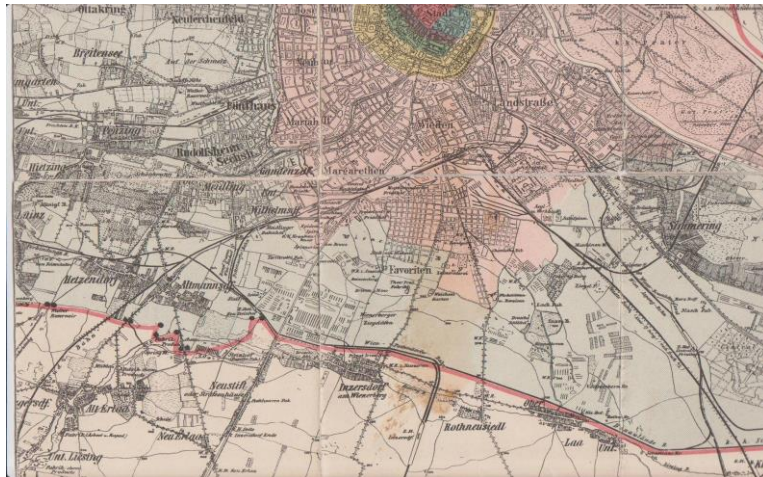
Tablo 1. Viyana’da bahçe eylemlerini teşvik eden kurumlar (MA49, Lokal 21, GB, ve gartenpolylog)

MA 49 Report
• Bio Forschung Austria (Institute for Organic Research Austria)
• Garteln in Wien (in 2016, under Bio Forschung Austria)
• The Vienna Parks and Gardens (MA 42 Parks and Gardens)
• Gebietsbetreuungen Stadterneuerung (Urban Renewal Office, GB)
• Wohnpartner Wien
• Lokale Agenda 21
• DIE UMWELTBERATUNG Wien (Eco Counselling Vienna)
• Gartenpolylog
• GrünStattGrau Research and Innovation GmbH

Tablo 2. Farklı Bahçecilik tipolojileri (MA49, Lokal 21, GB, ve gartenpolylog)

•Gemüse-Pachtparzellen (Kiralık Sebze Parselleri)
•Topluluk bahçeleri/Komşuluk bahçeleri
•Toplu konutta bahçecilik
•Çocuklar için Bahçe İniyatifleri
•Kamusal alanda meyve
•Bina Yeşillendirme (GmbH tarafından destekleniyor)
•WWOOF-Organik tarla gönüllüsü
•Tree disc Gardening (GB)
•Mahallede yeşillendirme (Lokale Agenda 21)

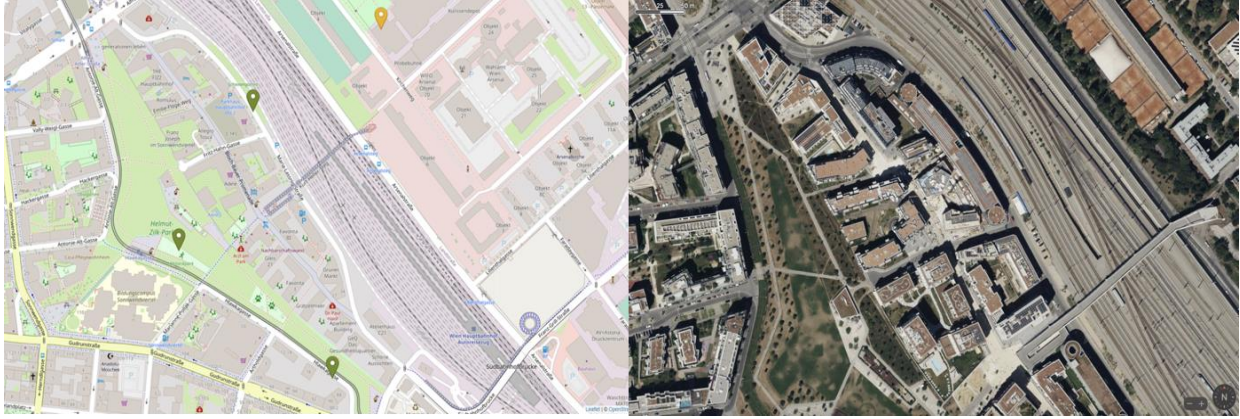
Viyana kent makroformunu ve gelişimini gördüğümüz 19. yüzyıl haritalarına baktığımızda kent duvarlarının hemen arkasında bugünkü Sonnwendviertel mahallesinin yer aldığı görülmektedir. 1863 haritasında, eskiden kentsel tarım aktivitelerinin bulunduğu bu alanda, hem askeri kışlaların hem de kentin doğu ve güney tren istasyonları ile tren yollarının inşa edildiğini görülmektedir (Şekil 5). Savaş sonrası dönemde yıkılan bu istasyonlar, 1950’li yıllarda birleştirilmiştir. Sonrasında 1970lerde başlayan merkezi bir istasyon ihtiyacının giderilmesi ile alan 1990’larda planlanmaya başlanmıştır. 2004 yılında Viyana belediyesi ulusal ve uluslararası nitelikte 10 mimari ofisi bu alana ilişkin proje geliştirmeleri için davet etmiş ve bu süreç sonunda iki proje birleştirilerek bütünleşik (joint) master plan belediye tarafından onaylanmıştır. Master planda kuzeyde yüksek katlı ve daha çok ofis, otel ve ticari karma kullanımların, güneyde ise Favoriten semtinin de ihtiyaçlarını karşılayabilecek konut, yeşil alan, okul ve kreş gibi sosyal altyapı ihtiyaçlarına yer verilmiştir. Devlet desteği ile yaklaşık 2000 konut inşa edilen proje 2007’de başlayıp, 2019 yılında tamamlanmıştır.

Şekil 5. Favoriten haritası 1892 (URL-2)

Sonnwendviertel eski bir işçi sınıfı semti olan Favoriten’in kuzeyinde, merkez istasyonun doğusunda ve kent merkezine yakın bir konumda planlanmıştır. Favoriten semtinin içinde yer almasına karşın bulunduğu semtin profiline kıyasla birçok farklılık içerir. Favoriten semti, Viyana’nın en çok göç alan ve hızlı büyüyen semtlerindedir. Düşük eğitim grubu ve gelir seviyesinin olduğu bir popülasyona sahiptir. Buna nazaran sonradan tasarlanmış

Sonnwendviertel mahallesi yaratıcı sınıf ve karma gelir grubunun olduğu bir bölge olmuştur. Schienengarten demir raylarının hemen yanında merkez istasyona yakın olarak Sonnwendviertel mahallesi içinde konumlanmaktadır (Şekil 6). Master plan tarafından önerilen mahalle içindeki top-down klasik düzen topluluk bahçesine karşın Schienengarten tabandan gelen, müşterek ve birlikte üretim tipolojisi ile diğerlerinden ayrılmaktadır.

Şekil 6. Schienengarten bahçesi (URL-1, URL-3)

Şekil 7. Schienengarten bahçesi kullanımı (Bahçe üyesi tarafından çekilmiştir)

Bahçenin oluşumu aslında mahalledeki önemli bir kooperatif evi olan “Bikes & Rails” sakinlerinin teşviği ile başlamıştır. Konut bölgesine çok yakın konumda bulunan tren raylarının hemen yanındaki ihmal edilmiş bu tanımsız kentsel açık mekan, o günlerde park eden arabalarla doludur. Bahçenin asıl kurucusu Kentsel Yenileme Ofisindeki (Gebietsbetreuung) yetkililer ile temasa geçmiş ve belediyeye bağlı bu ofisin de arabuluculuğu ile ÖBB (Avusturya Devlet Demir Yolları) burayı sembolik bir kira ile (yıllık 100€) kullanıcılara kiralamaya başlamıştır. Kira için bir sözleşme yapılması gerekmiş ve bunun için bir Verein (dernek) kurulması gerekliliği gündeme gelmiştir. Böylelikle “Fereundenen des Schienengarten Commons” (Schienengarten Müşterekleri Dostları Derneği) kurulmuştur. Derneğin ismi ile birlikte müşterek olma meselesi tekrar vurgulanmış ve burası bir ortak alan olarak tanımlanmıştır. Dolayısı ile dernek ve tanımıyla en başından beri müştereklik meselesi kurucuların ana fikri haline gelmiştir.

Bu sebeple tepeden inme her eylem ve düzen Schienengarten'in kapsamı dışında kalmıştır. Tasarım bir problem olmamış tam aksine gündelik, yerel ve iklimsel bağlamlar ile alanda bir bölgeleme yapılmıştır. Asıl amaç, kullanılmayan boş bir araziye kolektif olarak yönetilen ve bakımı yapılan biyolojik çeşitliliğe sahip bir yeşil alana dönüştürmek ve de rekreasyon, değişim ve deney için bir yer yaratmaktır. Alan esas olarak iki bölüme ayrılmıştır, doğu tarafında dikim yatakları ve bahçe işleri için kompost bulunmaktadır. Batı tarafında ise oturma alanı (banklar ve bir kulübe) ve bahçe bulunmaktadır. Müşterek bahçenin kullanımı herkese açıktır, fiziksel olarak sadece araç yolu tarafındaki arabaların park etmesini önlemek için bir çit konulmuştur, herhangi bir erişim kontrol sistemi bulunmamaktadır. Şekil 7’de görüldüğü gibi, tahsis edilmiş dikim yatakları yoktur, herkes birlikte ekebilir, hasat

edebilir ve kesin bir sahiplik tanımlanmamıştır. Bahçede 20 kayıtlı aktif üye ile birlikte yaklaşık toplam 40 kullanıcı bulunmaktadır.

Başlarda ekilebilir toprak kalitesini alanda oluşturmak bir sorun olmuştur. Tren raylarına yakın olduğu için toprak kalitesi olumsuz bir şekilde etkilenmiştir, dolayısıyla başka bir bahçede gönüllü çalışan bir toprak uzmanı ile beraber çalışılarak bahçe bugünkü haline gelmiştir. Toprak gibi sulama da büyük bir problem olmuştur. Kovalar ile su taşınan alana, sonrasında belediyeden ödenek alınarak yakınlardaki yangın hidratına musluk eklenerek sulamaya çözüm bulunmuştur. Fakat sulama sorunu sebebiyle grup çok fazla sebze meyve dikme taraftarı değildir, sebze-meyve yetiştirme daha esnek bırakılmıştır, çoğunlukla yaban ve yerel bitkiler dikilmektedir.

Exner and Schützenberger’ın (2018) bahsettiği gibi bu “wild aesthetic“ içeren ve düzensiz biçimdeki tabandan gelen müşterek bahçelerin mekansal pratikleri de diğer bahçelere göre farklılık gösterir. Ortak bir dikim alanı vardır, çim yoktur, müşterek bir baraka (kulübe) vardır ve bu tür barakalar ve sokak mobilyaları upcycling ile oluşturulur. Schienengarten’da sokak mobilyaları ve müşterek baraka ileri dönüşüm (upcycling) yöntemi ile bir araya getirilerek yapılmıştır. Alan gelişmeye başladığında çevrede birçok şantiye olduğu için, bahçenin kullanıcıları bu şantiyelerden topladıkları kasalar ile yükseltilmiş yatakları ve diğer sokak mobilyalarını yapmışlardır.

4. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE BULGULAR

Bu çalışmada, taktiksel şehirciliğin kuramsal kavramları göz önünde bulundurarak kent bahçelerinin, kamusal mekan üretme potansiyelleri ve popüler hale gelen aşağıdan yukarıya yaklaşımla olan ilişkisini anlamak için, kullanıcılar ile nitel araştırmada kullanılan sözlü görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Kullanıcıların bahçelerdeki pratiklerini anlamak için Kuzguncuk örneğinde bulunan 82 bahçe (bostan) kullanıcısı arasından 13 kişi ile görüşülmüştür. Viyana örneğinde ise bahçenin 20 üyesi vardır ve bahçenin yönetiminde başı çeken 5 kişi ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeler iki farklı örnekte bahçenin düzenli kullanıcıları ile sınırlandırılmıştır. Görüşmelerde belli başlı 11 tane soru sorulmuş ve sorular daha çok şu konular üzerine odaklanmıştır: bahçeyi kullanma pratikleri, amaçları, onlara nasıl bir kamusallığın sağlandığı.

Toplanan ses kayıtları deşifre edilerek araştırmacı tarafından herhangi bir değişikliğe uğramadan bilgisayar ortamında yazıya aktarılmıştır. Elde edilen verilerin içinden temaların ve kategorilerin ortaya çıkarılması amacıyla içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda veriler araştırmacı ve bir uzman tarafından birbirinden bağımsız olarak kodlanmış ve kodlanan verilerde farklılık taşıyan ifadelerin hangi kategoriler altında derlenebileceği ayrı ayrı tespit edilmiştir. Gündelik kullanımı ve tasarımları açısından birbirinden farklı nitelikler taşıdığı gözlemlenen Kuzguncuk ve Schienengarten görüşmelerinden elde edilen veriler karşılaştırmalı tartışma çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmada literatür tartışmalarından ve söyleşi sorularından 5 temel kategori belirlenmiştir: sosyal pratikler/aktiviteler, organizasyon/yönetim yapısı, tarımsal aktiviteler ve sürdürülebilirlik politikaları, yaratıcı eylemler. Görüşmeler sonucunda tekrar eden kavramların değerlendirilmesiyle, katılımcıların bahçe kullanımları ile ilgili görüşleri 5 tema altında toplanmıştır:

- Bahçede vakit geçirme ve gruba dahil olma
- Bahçede yetiştirilen ürünler
- Bahçeyi düzenleme kriterleri ve yönetim
- Bahçede sürdürülebilirlik
- Bahçede yaratıcılık

A) Bahçede vakit geçirme ve gruba dahil olma motivasyonu

Kullanıcıların kendi arazileriyle ne kadar ilgili olduklarını anlamak için onlara “bahçenizde haftada kaç saat geçiriyorsunuz?” diye sorulmuştur. Kuzguncuk örneğinde, kullanıcıların tamamı, Schienengarten’da ise kullanıcıların yarısı bahçede haftada iki saatten fazla zaman geçirdiğini belirtmiştir. Benzer şekilde, iki bahçede de kullanıcıların neredeyse tamamı bahçenin bulunduğu mahallede yaşamaktadır.

Söyleşinin en çarpıcı sonuçlarından biri, kullanıcıların bahçede vakit geçirme ve gruba dahil olma motivasyonları hakkındadır. Her iki örnekte de, bahçede vakit geçirmek, toprak ile ilgilenmek ya da çocuklarının doğayla iç içe olmalarına yardımcı olmak kullanıcıların bahçeye katılımındaki ana motivasyonları olarak belirtilmiştir. Örneğin, kullanıcıların çocuklarını alana getirerek bitkileri tanıtmaları ile mekan farklı bir öğrenme

pratiğine izin vermiştir:

“Üyelerin (Schienengarten) çoğunun çocukları var, bazen çocuklarını getiriyorlar, organize değil, ebeveynler çocuklarına öğretiyor, onlara bitkileri gösteriyor, grupta tarımdan anlayan biri vardı, ... artık Schienengarten için yeterli zamanı yok, ama bir şeye ihtiyacımız olursa ona sorabiliriz, yaparak öğrenme, çoğunlukla böyle yapıyoruz.”

Bu alıntı, kullanıcıların toprakla uğraşmaya yönelik artan ilgisini göstermiştir. Kuzguncuk'taki kullanıcılardan biri bunu “yetiştirdiğim şeyleri yemeyi seviyorum, tüketimin anlamı üzerine daha çok düşünür oldum” diye ifade etmiştir. Bu bulgu, Turner'ın (2011, s.516) toprakla uğraşmanın yerle bir bağlantı sağladığını - kullanıcıların zamanlarını ve enerjilerini harcadıkları bir yer, doğayla bireysel bir bağlantı yarattığı fikrini desteklemektedir. Schienengarten örneğinde ise, “kolektif faaliyetin/topluluğun bir parçası olmak” ya da “daha yeşil ve alternatif bir çevre yaratmak” önemli bir motivasyon sebebi olarak belirtilmiştir. Bir kullanıcı bahçenin mahalle için önemli bir yer olduğunu, iyi enerjiler ve ilginç insanları barındırdığını ifade etmiştir. Kimisi toprağı kazma, bitki dikme ve rekreasyon konusunda daha fazla deneyim kazanma olanağına sahip olmak isterken, kimisi topluluğu sevdiğine vurgu yapmıştır. Mahalle aidiyeti ile birlikte, aşağıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere gruba dahil olma motivasyonları hem çevrelerini daha yeşil bir alana dönüştürme isteğini hem de politik duruşlarını içermiştir:

“Bir ortak alan ve mahallenin kalitesiz ve kapitalist estetiğine direnecek bir alan yaratmak istedim. Bitkilere acil ihtiyaç vardı.”

“Dışarıda olmak için daha yeşil bir yere sahip olmak, sakinlere yeşil bir alan açmak için diğer insanlarla bağlantı kuracak bir yere sahip olmak. Dostluğa katkıda bulunmak, bu yüzden oradaydım, oradaki insanlarla bağlantı kuruyordum, bu yüzden bu görünürlüğü sağlamak için bu yürüyüşü (parade, Nisan sonu 2023) yaptık, destek vermek için.” (Artist)

Söyleşilere göre, her iki bahçe de mahalle sakinlerinin enformel ve günlük rutinlerinde bir araya gelebilecekleri, dinlenebilecekleri ve konuşabilecekleri açık bir kamusal alan olarak tariflenmiştir. Kuzguncuk bostanda, on üç kullanıcıdan yedisine göre bahçe, rastgele buluşma ve günlük olarak karşılaşma fırsatı veren bir yer olmuştur. Buluşmalar sosyal medya veya Whatsapp aracılığıyla planlı buluşmalar olmanın ötesinde, diğer sakinlerle rastgele karşılaşmalar üzerinden gerçekleşmekteydi. Başka bir deyişle, kullanıcıların aynı mahallede oturması ve gündelik rutinlerinde fiziksel bir yakınlığı paylaşması, onların rastgele buluşma ve sosyalleşme olasılıklarını arttırmıştır. Milbourne'un (2021, s.2914) dediği gibi, bu özelliği ile topluluk bahçeleri, paylaşılan değerlerin ve sosyalliğin spontane alanları olarak tanımlanmıştır. Bahçenin eski kullanıcılarından birinin belirttiği gibi, Kuzguncuk'ta yaşayan herkesin birbirini tanıması, uzun yıllardır aynı mahallede yaşaması, sosyal bağları güçlendiren önemli bir etken olmuştur. Schienengarten bahçesi ise görece daha yeni bir mahallede kurulduğu için çok uzun yıllardır orada yaşayan kişiler tarafından kullanılmamaktaydı. Konuştuğumuz kişiler daha çok bahçe sayesinde tanışıklık kurmuş ve bahçe aktivitesinin dışında da arkadaşlık ilişkilerini sürdürmektedirler. Kurucusu Schienengarten'i farklı havası olan ve bahçecilik yapmak isteyen herkes için küçük bir sohbet topluluğu merkezi olarak tanımlamıştır. Özellikle, “Bikes and Rails” kooperatif evinin yakında olması burada oturan kişilerin alanı dönüştürmeye olan ilgisini tetiklemiş ve ayrıca yakın civardaki kişilerin desteği ile kullanıcılar hemen kendi ağlarını kurup, organize olabilmişlerdir. Burada bilginin paylaşılmasının ve bu sayede bir ağ oluşturulmasının ne kadar önemli olduğu tekrar görülmektedir.

Ayrıca, her iki bahçe de, planlı etkinlik ve buluşmalar düzenlenmektedir. Kullanıcıların çoğu pandemi sonrasında planlı sosyal etkinliklerin düzenli olarak gelişmediğini belirtse de, zaman zaman düzenlenen sosyal etkinliklere (doğum günleri, düğünler veya film gösterimleri gibi) katılmak sosyal ilişkileri güçlendirmiş ve bölge sakinleri arasındaki dostluğu arttırmıştır. Planlanan etkinliklere bir örnek olarak, Kuzguncuk bostanda bahar şenliği (her Nisan ayında Nevruz kutlamaları) verilmiştir. Yerel halk ve şehirden gelen ziyaretçiler baharın başlangıcını kutlamak ve şenlik ateşi yakmak için bahçenin açık alanında toplanmıştır ve bu durum hem yerel halkın bahçede buluşmasına hem de kentten gelen ziyaretçilerin ilgisini çekerek mahallenin İstanbul'da görünür olmasına yardımcı olmuştur. Schienengarten'da ise, barbekü partileri, yeşil geçit törenleri (green parade) ve solar cooking, (güneş enerjili pişirme) planlanan aktivitelere örnek olarak bahsedilmiştir. Görüşmelerde de belirtildiği gibi, her iki örnekte zaman zaman düzenlenen etkinlikler, sosyal ilişkileri güçlendirmekte ve dostluğu arttırmıştır. Birçok aktivite politik görünür olma amacı da gütmektedir. Aşağıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere mangal yakmak, *yeşil geçit töreni* gibi planlı aktivitelerin asıl amacı kent içinde dikkati çekmek ve insanlar arası gönüllülük esasına dayalı sosyal etkileşimi güçlendirmek olarak tariflenmiştir:

“Mangal (BBQ) gibi etkinlikler yaptık, ancak bizim için önemli olan bu değil, önemli olan insanları topluyor ve görünürlüğü sağlıyorsunuz. Sonnwendviertel mahallesinde daha fazla yeşil isteyen diğer inisiyatiflerle ağ kuruyoruz, bu ortak yaşam projesinden de bir girişim var, adlar” **“Sonnwendviertel Grüner”**. Bu yüzden geçit töreni yaptık ve bitkilerle beraber yürüdük. Bitkileri Grätzlmixer'den Schienengarten'a taşıdık, böylece görünürliğe sahip oluyorsunuz ve katılan insanlarla bağlantı kuruyoruz.”

B) Bahçede yetiştirilen ürünler

Diğer bir soru bahçede yetiştirilen ürünler hakkındadır. Kuzguncuk bostanda, kullanıcıların yetiştirmesi ve yemesi kolay buldukları bitkileri seçme eğiliminde olduklarını göstermiştir. Bahçeciler tohumları satın alarak ya da diğer kullanıcılar arasında takas yaparak temin etmekte ve bahçesini bireysel olarak tasarlamaktadır. En çok tercih edilen ürünler Kuzguncuk örneğinde sebzeler, otlar ve bazı durumlarda meyveler olmuştur. Domates, salatalık, taze fasulye, biber, patlıcan ve otlar (maydanoz, lahanana, nane ve ıspanak dahil) çoğu bireysel parselde sıklıkla ekilen sebzelerdir. Bahçeler ortak alanlar olduğundan ve şehirdeki insanların ziyaretine açık olduğundan, bahçe kullanıcıları çoğunlukla yetiştirilmesi kolay ve çok fazla zaman ve çaba gerektirmeyen yerel ürünler yetiştirmeyi tercih etmişlerdir. Bu veriler, kullanıcıların herhangi bir ticari faydayı ön planda tutmadıklarını, daha ziyade alanı kendi kişisel ilgi ve ihtiyaçları için kullandıklarını göstermektedir.

Schienengarten örneğinde ise ekilen ürünler çeşitlilik göstermiştir. Elma, domates ve kırmızı meyvelerin (çilek, ahududu ve frenk üzümü) yanı sıra, egzotik çiçeklerin ve yöreye özgü endemik bazı türlerin ekildiği görülmüştür (Engelwurz gibi). Kullanıcılar orada rastgele tohumlanan herhangi bir bitkinin yabancı olarak yetişen bir yelpazesini geliştirmeye çalışmıştır. Bununla birlikte herkes istediği gibi bitkilendirmekte ve çoğunluk beğenmezse, bitkilendirilen şeyi değiştirmekte özgürdür. Aşağıdaki alıntı, bahçede katı bir uygulama kuralı olmadığını, daha serbest bir ekim/dikim anlayışının hakim olduğunu ve asıl amacın birlikte ekip dikmek olduğunu göstermektedir:

“Burada yaptığımız şey, kapalı bahçe (gated garden) olmayacaktı. Kapalı bahçelerde herkes kendi bireysel yükseltilmiş yatağında. Burası kolektif bir şeyler yapma alanı ve katı mülkiyetlerimiz yok, bir şekilde mahsullerin nasıl ekildiğine dair bir rutinimiz var, bu yüzden bu konuda titiz değiliz ama temelde fikir, kimsenin kendi ayrıcalıklı yatağına sahip olmaması, ancak bir tür birlikte ekim birlikte hasat, başlangıçta bize ilham kaynağı olan LaaerBergBauerInnenⁱⁱ topluluk bahçesine benzer bir model uyguluyoruz”.

C) Bahçeyi düzenleme kriteri ve yönetim

“Bahçenizi düzenleme de en önemli kriteriniz nedir?” sorusu iki bahçede farklı yorumlar barındırmaktadır. Kuzguncuk bostanda, on üç kişiden dokuzu için ekim ve gıda yetiştirme en önemli unsur olarak belirtilmiştir. Diğerleri için görsel güzellik/estetik, bireysel arsanın tasarlanmasında önemli hale gelmiştir. Görüşmelerde de belirtildiği gibi, “estetik” burada bireysel alanın sınırları içindeki görsel düzene ve ekilen gıdalara gösterilen özene atıfta bulunmaktadır. Kullanıcılar sıklıkla ziyaretçilerin bitkileri kopardığını ve bunun bahçenin düzenini bozmasından rahatsız olduğunu belirtmiştir. Exner and Schützenberger'in çalışmasında (2018) belirtildiği gibi, “düzen, iyi işleyen bir topluluğun sonucu ya da toprağa gösterilen özen olarak yorumlanmaktadır” (s.188). Schienengarten bahçesinde ise kullanıcıların yarısı için şehrin yeşil alanlarının artırılması ve diğer yarısı için kurulan birliktelik üzerinden politik bir ortamın sağlanması bahçe için en önemli unsur olmuştur. Kullanıcılardan biri durumu şöyle tariflemiştir:

“Schienengarten'da daha düzensiz bir ortam var, fikir alanı elimizden geldiğince daha yeşil hale getirmek, senin ya da benim yerimle ilgili değil, sebzelerle de çok ilgili değil, daha çok alanı ele geçirmek ve daha yeşil bir politikayla oynamak, bir şekilde politikayı görünür kılmak, harekete geçmek ve bir şeyler dikmekle ilgili.”

Uzun dikdörtgen bir alan olan Schienengarten`da belli bir mekan düzenleme politikası yoktur. İklimsel ve yerel verilere göre bölgeleme yapılarak, ekim dikim alanı, kompost yeri, baraka/kulübe ve oturma alanlarının yerleri rastgele belirlenmiş ve etraftan toparlanan malzemeler ile mekansal düzenlemeler yapılmıştır. Grup belli bir tasarım projesi ile bahçeyi düzenlemek istememiş ve bahçenin ilk düzenlenmesinde iki temel mesele alana suyun taşınması ve toprağın ekilebilir bir şekilde konulması olmuştur. Alan zaman içinde ÖBB yani devlet demir yollarından alınan izin ile daha da büyümüştür. Üyelerin toplanması için düzenli toplantılar organize edilmemiş hatta aksine alanın yönetim ve organizasyonunda da bir rahatlık/rastgelelik hakim olmuştur.

“Bazen insanlar geliyor ve sizin için Schienengarten için bir tasarım yapacaklarını söylüyorlar, ama bizim grubumuzda, o zaman karşıt görüşler oluyor, çünkü bazı insanlar istemiyor, daha akıcı istiyorlar, düz bir tasarım yapmak bir şekilde zor”.

D) Bahçe ve sürdürülebilirlik

Söyleşilerde belirtildiği gibi, topluluk bahçelerinde çalışmak kullanıcılar için daha sürdürülebilir bir yaklaşımın öğrenilmesine de yardımcı olmaktadır. Örneğin, iki bahçe de kullanıcılar sentetik gübre kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Kuzguncuk örneğinde ise, bahçede geçirilen zamanla birlikte sürdürülebilirlik konusunda bir farkındalığın geliştiği gözlenmiştir. Başlangıçta, tüm kullanıcılar sadece gıda yetiştirmek veya toprakla uğraşmak için bireysel bir arsa isterken, zaman geçtikçe çevresel yaşam için sürdürülebilir bir yol bulup ve geri dönüşümü hedeflemişlerdir. Burada kullanıcıların tamamı organik kompostlama, düzenli sulama/temizlik ve yöresel gıda yetiştirme gibi hassas tarım yöntemleriyle ilgilenmektedir. Bununla birlikte, burada kullanıcılar bireysel araziye sadece bir yıl boyunca yetiştirdiklerinden, bitki/tohum alışverişi yapmak veya ekim konusundaki bireysel deneyimlerini paylaşmak için bir sosyal ağ geliştirmek için yeterli zamana sahip olamamışlardır.

Bununla birlikte *Schienen Garten* örneğinde sürdürülebilirliğin desteklenmesi konusunda kullanıcılar yeşil bir mekanın üretilmesi için daha fazla farkındalık sahibi olmuşlardır. Bahçeyi sürdürülebilir kılmak için geliştirilen stratejiler kompostlama, geri dönüşüm, bakım, saygı, bölgesel bitkilerin kullanılması, tüm bitkilerin ekosistemde kalması, sadece zarar veren bitkilerin uzaklaştırılması olmuştur. İnsanlar arasında iletişimin kurulması, toprağı temizlemek, topluluk oluşturmak için açık bir alan yaratmak, ise diğer stratejilerden sayılabilir.

E) Bahçe ve yaratıcılık

Literatürde bahsedildiği gibi, Exner ve Schützenberger (2018) yaratıcı doğa (*creative natures*) kavramı ile kentin içindeki bu yeşil alanların, sosyal yaratıcı sınıflar kendine özgü estetik deneyimi ile nasıl şekillenebileceğine işaret etmişlerdir.

Söyleşilerde görüldüğü üzere, Kuzguncuk ve *Schienen Garten*'daki kullanıcı grupları farklı pratiklerle Exner'in yaratıcı doğa kavramını deneyimlemişlerdir. Kuzguncuk'ta söyleşilerde yaratıcılık kavramı, kendini doğaya hassas olma, bahçecilik aktivitelerine yeni çözümler bulma, farklı hobiler geliştirme, geri dönüşümü deneyimleme ile ilişkilendirilmiştir. Kullanıcılar bahçe kullanımı için bir yıllık bir süre için seçildiklerinden yeterli deneyime sahip olamamış ancak zaman geçtikçe yaparak öğrenerek (*learning by doing*) uyum sağlamışlardır. Başka bir deyişle, öğrenerek ve yaparak yeni toprak ve çevre koşullarına uyum sağlamak için kendi yaratıcı yollarını bulmuşlardır. Yaratıcılık kavramı söyleşilerde, bahçenin yeni çözümler bulma konusunda için onlara nasıl rehberlik ettiği ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Kuzguncuk bostanında bir kısım özellikle boş ve tanımsız bırakılmıştır. Görüşme yapılan kişilerden birinin dediği gibi "Sol taraftaki park kasıtlı olarak vahşi ve doğal olarak tanımlanmış, bu da gayri resmi (*informal*) ve yaratıcı karşılaşmaları teşvik etmiştir." Bu, yerel halkın yaratıcı yer yapma (*creative place-making*) stratejileriyle bahçeyi/açık alanı nasıl kullandığını göstermektedir.

Schienen Garten da bu yaratıcılık faaliyetleri daha çok bilginin transferi, yaparak öğrenme (özellikle çocuklar için), ortak ilgilere ve politik yaklaşımlara topluluk arasında bir sosyal iletişim ağı oluşturma, ve *upcycling* (atığı daha işlevsel bir ürüne dönüştürme) kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Söyleşilerde vurgulandığı gibi, mekanın organizasyonunda da belli tasarım öğretileri kullanılmamıştır. Mekanın düzenine rastgelelik hakimdir ve daha çok kolektif aktivitelere önem verilmiştir. Aşağıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere *Schienen Garten* bu yaratıcı pratiklere ve etkileşimlere imkan veren, politik düşüncelerin rahatlıkla ifade edilebileceği bir kamusal alan olarak tanımlanmıştır:

"İnsanlar arasında yaratıcı etkileşimlere izin veren küçük bir yabani doğa parçası var ve malzeme. Toplumun ilgisini çeken konuların orada yer almasının sağlıklı olduğuna inanıyorum."

"...her şeyi geri dönüştürmeye çalışırken açıkça bu tür bir Avusturya estetiğine sahip olmaya çalışmıyoruz, gerilla bahçeciliği gibi, bazı insanlar buranın gecekondu olduğunu düşünüyor, mahalledeki FPÖ (Freiheitliche Partei Österreichs) bizi pek sevmiyor, çünkü yazın başında bir pankart asmıştık mülteciler hoşgeldiniz yazıyordu " (görüşmeci, *Schienen Garten*).

Burada vurgulanan estetik kavramının açıklanmasında fayda görülmektedir. *Schienen Garten* bahçesinde *upcycling* kullanarak, ya da Kuzguncuk bostanda gözlemlenenin aksine yabani otların büyümesine izin verilerek, kullanıcılar tarafından genel-geçer tanımlanan estetik kavramların ötesinde Exner'in ifade ettiği şekliyle *yabani estetik* "wild aesthetic" tanımının üretildiği gözlenmiştir. Bu da müşterek bahçe sayesinde, buradaki kullanıcıların kendi ortak ilgileri ve hedefleri doğrultusunda yaratıcı bir sınıf oluşturma çabasına örnek teşkil etmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, iki farklı kentten seçilen vaka çalışmasının karşılaştırmalı analizine odaklanarak, kalabalık şehirlerdeki kamusal alanların değişen anlamlarına katkılarıyla topluluk bahçelerine ilişkin literatürdeki boşluğu doldurmaktadır. Taktiksel şehircilik stratejileri ile dönüştürülmüş iki bahçe (Kuzguncuk ve Schienengarten) üzerinden yürütülen araştırmanın sonuçlarını ve incelenen bahçeler özelinde yapılan gözlemleri sunmaktadır.

Taktiksel şehircilik pratikleri, bir tasarımcıya ihtiyaç duyulmadan ve çoğunlukla tabandan gelen hareketlerle kentli ve çeşitli topluluklar aracılığıyla, mevcut planlama ve tasarım anlayışlarına karşıt olarak geçici müdahaleler olarak mekanı dönüştüren stratejilerdir. Kolektiflik, kentlinin birebir sürece katılımı, düşük bütçeler ile gerçekleştirilen, kısa zamanlı veya geçici olmaları ile diğer mekansal pratiklerden farklılaşırlar. Küçük ölçekli müdahaleler olarak görülse de, tekrarlanabilir ve uygulanabilir projeler olmaları ile daha büyük etki yaratabilirler. Mekan yaratma stratejileri ile mevcut mekanların yeniden adaptasyonu sağlanır, dolayısıyla yeni ve farklı kullanımlara açılır. Temsil ettikleri gruplar ve politik söylemlerle, bazı eylemlerinde gerillacı yöntemleri barındırırlar. Sınırlayıcı kurallar ve tepeden inme biçimlendirme anlayışlarını içermediği için yaratıcılık potansiyelleri yüksektir. Yaratıcılık kimi zaman kendisini yakın çevreden elde edilen malzemelerin biraraya getirilmesi ile oluşturulan sokak mobilyalarının çözümlerinde, kimi zaman ise yaparak öğrenme ve bilginin üretilmesi ve paylaşımında gösterir. İki bahçede de bu taktiksel stratejiler yerel bağlamda farklı şekillerde ortaya çıkmıştır.

Yazımızın başından beri sorguladığımız topluluk bahçesi mi yoksa müşterek mi sorusu, iki bahçenin oluşum amaçları ile cevaplanabilir. Kuzguncuk'ta gördüğümüz, tarihsel dönüşümü içerisinde mekanın karakteri özel mülkiyetten, vakıfa devredilerek ve sonrasında tekrar semtli tarafından kolektif bir şekilde geri kazanılarak bir topluluk bahçesine dönüşmesidir. Bostan yeşil karakterini hiç kaybetmemiş olmasına rağmen, kolektif bir şekilde kazanılan alan tekrar mülkiyet zihniyeti ile bireysel parsellere bölünmüştür. Topluluk olarak yapılan eylemler özellikle pandemi sonrası görece azalmıştır. Bu sebeple Kuzguncuk bostanını topluluk bahçesi olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Schienengarten ise, müşterek bir mekansal karakter göstermektedir. Kuzguncuk gibi tarihsel bir perspektife sahip olmadığı gibi, tren raylarının kenarında atıl kalmış bir alan yakın çevredeki sakinlerin girişimleri ile kolektif bir şekilde müşterek bir bahçeye dönüştürülmüştür. Burada en önemli konu müştereklik ve toplumsal/yaratıcı doğa meselesidir. Kuzguncuk bostanı ile kıyasladığımızda, görece küçük aynı zamanda mimar, planıcı, sosyolog ve sanatçı gibi yaratıcı bir topluluğun oluşturduğu ve politik söylemlerini bu mekan aracılığı ile temsil ettikleri bir mekandır. Mülkiyet konusu Kuzguncuk'ta çok önemli iken Schienengarten da tam tersine bahçe herkese açıktır, ekim dikim işleri beraber yapılmakta veya bireysel olarak bahçede çalışmak isteyen kişi bunu istediği zaman yapabilir, bir kural yoktur, bahçe kendiliğinden organize edilmektedir. Literatürde de gördüğümüz öz örgütlenme biçimlerine iyi bir örnek oluşturur. İki bahçede de öğrenme ve öğrendiği bilgiyi aktarma konusu bahçelerin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bu konu Schienengarten'da ayrıca sosyal bir ağ oluşturma ve bu ağı canlı tutma amacı da taşır. Mekansal imge her iki bahçede de farklıdır. Kuzguncuk'ta mekansal imge ekilen dikilen bostandır ve bireysel ürün almak önemli bir amaçtır. Schienengarten'da ise "yeri", mekanın içinde olmadan imgelemek ve düşünmek, bu birlikteliği sağlamak çok önemlidir. Çünkü bu müşterek alan atıl bir alandan kurtarılmış ve mahallenin mevcut estetik anlayışına ve mekansal düzenine karşı bir başkaldırı ve politik duruş içerir.

Pandemi ile deneyimlediğimiz kamusal kullanımlara getirilen fiziksel sınırlamalar ile kentin içinde olan ve konut alanlarına yakın olan atıl alanların dönüştürülmesi daha da önem kazanmıştır. Bu örneklerde de gördüğümüz üzere, iki şehirde taktiksel stratejiler ile üretilen farklı bahçe ve kamusal alan tipolojileri ortaya çıkmıştır. Kuzguncuk örneğinde, bu parselizasyona ve bir yıllık kullanıma dayalı bostan modeli benimsenmişken, Viyana örneğinde bu mahallelerin eşit bir şekilde erişebildiği ve öncelikli hedefi gıda ekim/dikimi olmayan bir müşterek bahçe kullanımı olmuştur. Bu örneklerde gördüğümüz üzere, taktiksel şehircilik politika ve uygulamaları gerek yerel yönetimler aracılığıyla gerekse katılımcılık yoluyla giderek artmaktadır. Dolayısıyla, bir taraftan uyarlanabilir ve uzlaşmacı taktiksel stratejilerin geliştirilebilmesi ve yaygınlaşması, diğer taraftan müştereklerin adil ve eşit kullanımı için karşılaştırmalı çalışmalar büyük önem taşımaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bahçeşehir Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 06.12.2023 tarih ve 2023/10 sayılı toplantısında etik kurul onayı verilen bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar; Yaylalı, B.'nin makalede katkı sunduğu kısımların oranının %55, Can Traunmüller, I.'nin makalede katkı sunduğu kısımların oranının %45 değerinde olduğunu beyan eder.

Araştırmacıların Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

KAYNAKÇA

- Aptekar, S. (2015). Visions of public space: Reproducing and resisting social hierarchies in a community garden. *Sociological Forum* 30(1), 209-227.
- Banerjee, T. (2001). The future of public space: Beyond invented streets and reinvented places. *Journal of the American Planning Association*, 67(1), 9-24.
- Bodnar, J. (2015). Reclaiming public space. *Urban Studies*, 52(12), 2090-2104.
- Brenner, N. (2020). Is 'tactical urbanism' an alternative to neoliberal urbanism? *The Routledge Handbook of Placemaking*.
- Certeau, M. de. (2011). *The practice of everyday life* (S. F. Rendall, Trans., 3rd ed.). University of California Press.
- Courage, C. (2013). The global phenomenon of tactical urbanism as an indicator of new forms of citizenship. *Engage in the Visual Arts*, 32(1), 88-97.
- De Magalhães, C. (2010). Public space and the contracting-out of publicness: A framework for analysis. *Journal of Urban Design*, 15(4), 559-574.
- Exner, A., & Schützenberger, I. (2018). Creative Natures: Community gardening, social class and city development in Vienna. *Geoforum*, 92, 181-195.
- Ferris, J., Norman, C., & Sempik, J. (2001). People, land and sustainability: Community gardens and the social dimension of sustainable development. *Social Policy & Administration*, 35(5), 559-568.
- Florida, R. (2003). Cities and creative class. *City and Community* 2(1), 3-19.
- GB (2024). Gebietsbetreuung Stadterneuerung. <https://www.gbstern.at/> adresinden 21 Ekim 2024 tarihinde alınmıştır.
- Genoud, A. (2018). The Politics of Greening the City: The Case of the Bostan of Kuzguncuk, Istanbul. *Nature and Culture*, 13(1), 69-91.
- Hou, J. (2020). Guerrilla urbanism: Urban design and the practices of resistance. *Urban Design International*, 25, 117-125.
- İstanbul Kent Bostanları Çalışma Grubu (2021), Tarım Yapan Kent İstanbul: Bugünden Yarına Müşterek Hayatlar İstanbul Kent Konseyi, <https://istanbulkentkonseyi.org.tr/tarim-yapan-kent-istanbul-bugunden-yarina-musterek-hayatlar/> adresinden 4 Ekim 2024 tarihinde alınmıştır.
- İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı (2021) https://cevre.ibb.istanbul/wp-content/uploads/2022/01/ist_iklim_degisikligi_eylem_plani.pdf adresinden 8 Ekim 2024 tarihinde alınmıştır.
- Johnson, A. J., & Glover, T. D. (2013). Understanding urban public space in a leisure context. *Leisure Sciences*, 35(2), 190-197.
- Kaldjian, P. J. (2004). Istanbul's bostans: A millennium of market gardens. *Geographical Review*, 94(3), 284-304.
- Kaldjian, P. J. (2000). Urban food security and contemporary Istanbul: Gardens, bazaars and the countryside (Yayınlanmamış doktora tezi). The University of Arizona, Arizona.
- Kohn, M. (2004). *Brave new neighborhoods: The privatization of public space*. NY: Routledge.
- Kömürçüyan, E.Ç. (1988). *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, Çev.: H. Andreasyan, Haz. K. Pamukciyan, İstanbul: Eren Yayınları.
- Lokal 21 (2024). Lokale Agenda 21 Wien. <https://www.la21wien.at/home.html> adresinden 21 Ekim 2024 tarihinde alınmıştır.
- Low, S., & Smith, N. (Eds.). (2013). *The politics of public space*. NY: Routledge.
- Lydon, M., Garcia, A., Lydon, M., & Garcia, A. (2015). *A tactical urbanism how-to* (pp. 171-208). Island Press/Center for Resource Economics.
- Madanipour, A. (2019). Rethinking public space: between rhetoric and reality. *Urban Design International*, 24, 38-46.

- Madanipour, A., Knierbein, S., & Degros, A. (Eds.). (2013). *Public Space and the Challenges of Urban Transformation in Europe* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315880495>.
- MA49 (2024). Stadt Wien - Klima, Forst- und Landwirtschaftsbetrieb. <https://www.wien.gv.at/kontakte/ma49/index.html> adresinden 21 Ekim 2024 tarihinde alınmıştır.
- Milbourne, P. (2021). Growing public spaces in the city: Community gardening and the making of new urban environments of publicness. *Urban Studies*, 58(14), 2901-2919.
- Mitchell, D. (2017). People's Park again: on the end and ends of public space. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 49(3), 503-518.
- Mould, O. (2014). Tactical urbanism: The new vernacular of the creative city. *Geography compass*, 8(8), 529-539.
- Neal, Z. P., 2010. Locating public space. In: Orum, A., Neal, Z. (Eds.), *Common Ground? Readings and Reflections on Public Space*. (pp.1-10).
- Okvat, H. A., & Zautra, A. J. (2011). Community gardening: A parsimonious path to individual, community, and environmental resilience. *American Journal of Community Psychology*, 47, 374-387.
- Öcal, G., Erkut, G. (2019). Kent hakkı ve katılımcılık bağlamında kendin yap kentleşme: Roma bostanı örneği. *Planlama*, 29(2): 115-128.
- Özdoğan, H. K. (2023). Tarımlaştırma ve tarımsızlaştırma: İstanbul'da bostancılığa bütünsel bakış denemesi. *Eğitim Bilim Toplum*, 21(82), 173-207.
- Pudup, M. B. (2008). It takes a garden: Cultivating citizen-subjects in organized garden projects. *Geoforum*, 39(3), 1228-1240.
- Silva, P. (2016). Tactical urbanism: Towards an evolutionary cities' approach?. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 43(6), 1040-1051.
- Smart City Strategy Vienna (2022) https://smartcity.wien.gv.at/wp-content/uploads/sites/3/2022/05/scwr_klima_2022_web-EN.pdf adresinden 8 Ekim 2024 tarihinde alınmıştır.
- Stevens, Q., Awepuga, F., & Dovey, K. (2021). Temporary and tactical urbanism in Australia: Perspectives from practice. *Urban Policy and Research*, 39(3), 262-275.
- Stevens, Q., Leorke, D., Dovey, K., Awepuga, F., & Morley, M. (2024). From 'pop-up' to permanent: Temporary urbanism as an emerging mode of strategic open-space planning, *Cities*, 154, 105376, <https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105376>.
- Turner, B. (2011). Embodied connections: sustainability, food systems and community gardens. *Local Environment*, 16(6), 509-522.
- Ursic, S., Krnić, R., & Mišetić, A. (2018). „Pop-up“ Urban allotment gardens - How temporary urbanism embraces the garden concept. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 56(1), 53-69. <https://doi.org/10.5673/sip.56.1.3>.
- URL-1. Willkommen beim Gartenpolylog. <https://gartenpolylog.org/> adresinden 11 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.
- URL-2. Arbeiten, Wohnen und Freizeitgestaltung der Arbeiterfamilien in Wien im späten 19. Jahrhundert | Rote Spuren <https://rotespuren.at/blog/2023/04/18/arbeiten-wohnen-und-freizeitgestaltung-der-arbeiterfamilien-in-wien/> adresinden 18 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.
- URL-3. Schienengarten, <https://maps.app.goo.gl/dNk1dQsqehjQXbfN9> adresinden 11 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.
- Webb, D. (2017): Tactical Urbanism: Delineating a Critical Praxis. *Planning Theory & Practice*, <https://doi.org/10.1080/14649357.2017.1406130>.

ⁱ Florida yaratıcı sınıfı bilim, sanat, iletişim ve tasarım alanlarında ve bilgi yoğun sektörlerde çalışan "yaratıcı profesyonellere" ve işlerinin "anlamli yeni formlar" yaratmak olan ve esneklik, hoşgörü, çeşitlilik ve estetik deneyimi önemseyen bir topluluk olarak tanımlar.

ⁱⁱ *LaaerBergBauerInnen* yani LaaerBerg Çiftçileri, 10. bölgede 7.000 m²'lik bir alanda kolektif ve ekolojik tarım yapmaktadır.

İÇ MİMARLIK MESLEĞİ, ROLÜ VE ARAÇLARI ÜZERİNE KUŞAKLAR ARASI BİR DEĞERLENDİRME

Nevzat Ruhi ERYILMAZ¹, Gülçin Cankız ELİBOL²

Araştırma Makalesi

Yazar Bilgileri

¹TED Üniversitesi, Mimarlık ve
Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve
Çevre Tasarımı Bölümü
nevzat.eryilmaz@tedu.edu.tr

 0000-0001-5118-520X

²Hacettepe Üniversitesi, Güzel
Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve
Çevre Tasarımı Bölümü
gcelibol@yahoo.com

 0000-0002-6529-2855

Sorumlu Yazar

Geliş: 12.08.2024

Kabul: 13.12.2024

Atıf için:

Eryılmaz, N.R. & Elibol, G.C.
(2024). İç mimarlık mesleği, rolü
ve araçları üzerine kuşaklar arası
bir değerlendirme,
Mekansal Araştırmalar Dergisi,
2(2):139-148.

Özet

Günümüzde iç mimarlık alanında projelerin kapsam ve ölçeğindeki değişimler, tasarım faaliyetlerinde daha fazla kişinin birlikte çalışmasını zorunlu kılmış ve disiplinlerarası iş birliği önemli bir rol oynamaya başlamıştır. İç mimarlığın değişen rolü, kimliği ve araçlarını incelemek amacıyla, bu çalışmada çeşitli yıllara ve iş deneyimine sahip iç mimarlarla görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar, nitel araştırmalarda kullanılan ve olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden olan amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Yarı yapılandırılmış bireysel görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş ve elde edilen yanıtlar içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Analizler, mesleğin mevcut yorumları ve gelecekteki yönelimleri hakkında çeşitli bakış açıları sunmuştur. Çalışmanın sonucunda, iç mimarlığın bugün olduğu gibi gelecekte de gerekli bir meslek olacağı ve kullanılan araçların gelişmesine rağmen iç mimarın zihinsel katkısının ve yaratıcılığının önemini koruyacağı vurgulanmıştır. Teknolojik ilerlemelerle birlikte kullanılan araç-gereçlerin ve tasarımların aktarım yollarının değişebileceği, ancak iç mimarlığın mekân tasarımının odağında kalmaya devam edeceği belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç Mimarlık, iç mekân tasarımı, iç mimarın rolü, tasarım araçları

AN INTERGENERATIONAL EVALUATION ON THE PROFESSION OF INTERIOR ARCHITECTURE, ITS ROLE AND TOOLS

Abstract

Today, in the field of interior architecture, the changing scope and scale of works meant more people working together under design activities, and interdisciplinarity started to play a major role, such as in many other fields. To discuss the idea of the changing role, identity, and tools of interior architecture, interior architects with various of work experience were interviewed throughout the study. Purposive sampling -a non-probable sampling method used in qualitative studies- was used in the determination of participants. Semi-structured individual interviews were conducted face-to-face. The responses were analysed by content analysis, and put forward different perspectives about how the profession is interpreted and where it is headed. In this context, interior architecture was foreseen as a profession that will be needed in the future as it is today. It is emphasized that even though the tools used progress, the mental contribution and creativity of the interior architect will not end. With developing technology, the tools and equipment used may change and develop. Also, ways of transferring designs may vary. However, it is the main result of the work that the interior architecture will always be at the focus of space design.

Keywords: Interior architecture, interior design, role of interior architect, design tools

1. GİRİŞ

Lees-Maffei (2008)'ye göre, “meslekleşme (professionalization)”, bir aktivitenin, meslek örgütleri, standartların tanımlanması, etik kuralların belirlenmesi, eğitim ve değerlendirme çerçevesinin ve rotasının belirlenmesi, bağlantıların oluşturulması ve sınırların belirlenmesiyle, yaygın anlamda tanınan bir mesleğe dönüşüm sürecini ifade etmektedir. İç Mimarlık da tarihsel süreç içerisinde, öncelikle doğal bir faaliyet olarak ortaya çıkmış ve özellikle 19. yüzyıl başlarında, tüm bileşenleri ile tanınan bir meslek konumuna gelmiştir. Birçok disiplinde olduğu gibi bu alanda da mesleği icra edenlerin rolleri, araçları, mesleki kimlikleri ile ilgili hususlarda kimi unsurlar zamanla değişiklik göstermiş; kimi unsurlar ise sabit kalmıştır.

İnsanların yatma, yeme ve depolama gibi gereksinimleri için kendilerine mekân yaratmaları ile başlayan bu kültür, 17. ve 18. yüzyıllarda teknolojinin de gelişmeye başlaması ile tasarım anlayışını başka bir seviyeye taşımış ve tasarıma bütüncül bir yaklaşım ile konut ve mobilyalara yansıtılarak gelişmiştir. 17. yüzyıl sonrasında meslek eğitimine ağırlık verilerek akademiler ön plana çıkmaya başlamış; 19. yüzyılda Sanayi Devrimi ile yaşanan teknik gelişmeler sonucunda iç mekân tasarımında biçimsel ve işlevsel öncelikleri sorgulayan akımların ortaya çıkması ve yaygınlaşması söz konusu olmuştur. 20. Yüzyılda iç mimarlık meslek dalı olarak tanınmaya, profesyonel uygulamalar yapılmaya başlanmıştır; iç mekân tasarımı akımları ve uygulamaları ile uluslararası bir biçime dönüşmüştür (Özsavaş Uluçay & Kaptan, 2018). Konut iç mekânı, sosyal ve kültürel saptamalar için oldukça zengin bir veri sağlasa da iç mekânın yalnızca konut iç mekânı anlamına gelmediği anlaşılmıştır. İç mekân tasarımı, yapıyı çevreyi oluşturan konutların, işyerlerinin, kuruluşların, kurumların, ticaret ve eğlence mekânlarının inşa edilmesine yönelik profesyonel bir faaliyettir (Lees-Maffei, 2008: 3).

Cornell (1997)'e göre, iç mekân (interior), kural olarak, bir yapının asli unsuru; kalbi; işlevlerin, olayların, kullanımın gerçekleştiği yerdir. Kullanıcı ve ziyaretçilerine temel koşulları sağlar, onlara bir deneyim ve ruh hali belirler. Yapının ‘Dış’ı (exterior) kabuğu ise kural olarak, ast; tanıtım, hazırlık, sunum amaçlı tasarlanmıştır. Cornell (1997), bu tür bir algının, iç ve dış arasındaki farklı ilişkilerin reddi anlamına gelmediğini de belirtmektedir. Kimi zaman bunun tam tersinin de olabileceğini; hatta birinin, diğeri olmadan da var olabileceğini ekler. Bu doğrultuda İç mimarlık, mekânlara ve belirli faaliyet alanlarının oluşturulmasına odaklanan bir disiplindir. Başka bir deyişle, Whitney'in de belirttiği gibi, iç mimarlık, davranış teorisini kullanarak, her son kullanıcı için güvenli ve verimli bir düzeyde işleyen ve estetik açıdan hoş olan mikro-çevrede mekânlar tasarlar (Whitney, 2008).

Kaptan (1998)'a göre “iç mimarlık; mimari yapı içinde yer alan hacimlerin; kullanıcı gereksinimlerini karşılayacak biçimde örgütlenmesi, mekân konforunun sağlanması, form, doku, renk, malzeme, aydınlatma, donatı elemanları ve aksesuar öğelerinin iç mimar tarafından düzenlenerek tasarlanmasını kapsamaktadır”. Kaçar (1997, 1998)'a göre iç mimarlık, “insanların gereksinimlerini karşılamak amacıyla belirlenmiş mekânları pratik, estetik ve sembolik işlev açılarından ele alan, insanların fiziksel ve ruhsal özellikleri ve eylemlerine uygun olarak tasarlayan bir meslek alanıdır”.

20. yüzyılın başında, iç mimarlık toplumda kendine özgü bir kimliği ve rolü olan bir meslek haline geldikçe, tanımlanma biçimi de buna uygun olarak değişmiştir. İkinci Sanayi Devrimi'nin de yaşandığı 20. yüzyıl, birçok meslek dalı açısından bir dönüm noktası durumundadır. İkinci Sanayi Devrimi süresince ve sonrasında yeni meslekler ortaya çıkmış; yeni teknolojik ilerlemelerin de etkisiyle mevcut mesleklere yönelik daha ayrıntılı süreçler ve gelişmeler de yaşanmıştır. Bu gelişmeler ve gelişmelerin toplumsal etkileri ile ortaya çıkan veya değişen ve çeşitlenen ihtiyaçlar, mevcut mesleklerden yeni mesleklerin dallanması sonucuna da zemin hazırlamıştır. Meslekleşme esnasında, iç mekân tasarımlarının vurgusunun zevk ve beğeniden ziyade, işleve ve beceriye kaydırılması da söz konusu olmuştur. Bu doğrultuda, iç mimarlar çoğu zaman danışılan ve uygulamayı da gerçekleştiren kişiler olarak çalışarak, uzmanlıklarını ve otoritelerini ortaya koymuştur (Lees-Maffei, 2008: 1).

“İhtisaslaşma, örgütlenme ve ihtisaslar arası işbirliği, toplumların sosyo-ekonomik gelişmesine bağlı olan kaçınılmaz bir olgudur... Farklı ihtisaslaşmalara sahip meslek adamlarının birbirlerinin yetki ve yeteneklerine inanarak iş ve güç birliğine yönelmeleri en doğru yol olacaktır... Bu toplumsal hareketliliğinin temelinde ise kültür ve ekonomik gelişmenin sağladığı iş bölümü ve ihtisaslaşma yatmaktadır” (Kaçar, 1998).

İhtisaslaşma ile yakın mesleklerden bağımsızlaşan İç Mimarlık alanında, iç mekân tasarımcıları, kimliklerinin genellikle yanlış anlaşılma ve bu alanın -mesleki tanımlamalar anlamında- problematik hususlara sahip olduğu bilinciyle, özellikle son 50 yıllık dönemde, mesleklerini doğru tanımlamak ve meşrulaştırmak amacıyla çalışmışlardır. 1930'larda ve 40'larda, bu çalışmalarla eğitim programları ve yetkinlik alanı ölçütlerinin tanımlanmasıyla, iç mekân tasarımı ile dekorasyon ayrımı yapılmaya çalışılmıştır. Ulusal ve uluslararası meslek örgütlerinin oluşması ile iç mekân tasarımının yasal altyapısı da oluşmaya başlamıştır (Havenhand, 2004).

20. yüzyıl süresince üçüncü ve dördüncü Sanayi Devrimleri de yaşanmıştır. Bilgisayarlar insan hayatına dahil olmuş; meslek alanlarında giderek önemli roller oynamaya ve görevler üstlenmeye başlamıştır. Birçok meslek dijitalleşmeyi meslek pratiklerine dahil etmiştir ve tasarım alanı da bu yönde bir örnektir. Tasarımcının yaratım ve üretim araçları ve gereçleri dijitalle doğru kaymaya başlamıştır. El ile eskiz ve tasarı üretiminin yanı sıra fare ile üretim ve baskı alma gelişmiş, dijital ortamda üç boyutlu sanal mekânların içine girilebilme gibi yeni mesleki deneyimler doğmuştur. Üç boyutlu görüntülerin içinde bulunma deneyimini yaşatabilen gözlükler, görselleştirme yazılımları ve bu gibi yazılımları barındıran donanımlar, bu deneyimleri besler hale gelmiştir. Manuelden dijitalle doğru seyreden bu dönüşüm sadece yeni tarzlar yaratmakla kalmamış; aynı zamanda dijital ortamda üretim yapan ve farklı alanlarda uzmanlaşan yazılımcılar, görselleştirme uzmanları, yapay zeka uzmanları gibi farklı uzmanlık alanlarının doğması sonucunu da ortaya çıkarmıştır.

Meslek, yetki alanına giren konulara yönelik bilgileri kapsadıkça, eğitimin de bu yönde profesyoneller hazırlaması gerekmiştir. Bu gelişim kayda değer olsa da özellikle bağlantılı disiplinlerin evrensel anlamda mesleği kabulü ve iç mekân tasarımının akademide bir disiplin olarak tanınması gibi hususlar çözümsüz kalmıştır. Tasarım alanındaki eğitimciler, tasarım profesyonelleriyle işbirliği halinde bu hususlara işaret ederek önderlik yapabilmelidir. Zira iç mekân tasarımı eğitimi 21. yüzyıl için dönüştürebilecek olan bu önderliktir. Bu da, mesleğin ilk yıllarında kabul edilmiş olan mevcut müfredattaki ihtiyaçların ötesinde, geleceğin tasarımcılarını, insan davranışının ve tasarımın karmaşık disiplinler arası problemlerini çözebilecek genişlikte ve derinlikte bilgiye sahip olarak hazırlamak gerektiği anlamına gelmektedir (Guerin & Thompson, 2004: 1).

İç mimarlık, bu bağlamda, temelleri yüzyıllar öncesine dayansa da mevcut mesleklere nazaran yeni tanımlanan, rolleri benzersiz ve uygulamaları esasen doğrudan amaca yönelik olan bir meslek olarak ortaya çıkmaktadır. İç mimarlık mesleği ve gelişimi, bu anlamda son derece önem arz eden ve derinlikli bir konudur ve başlı başına bir araştırma konusu niteliğindedir. Bu sebeple, yukarıda bahsi geçen temel bilgilere, yalnızca alan çalışmasına bir altlık oluşturmaları bakımından değinilmiştir.

Bu çalışmada, iç mimarlık mesleğinin, iç mimarların çalışma alanındaki rolünün ve araçlarının yakın geçmişimiz içindeki değişiminin, gelişiminin incelenmesi amacıyla farklı kuşaklardan meslek mensuplarının görüşleri ele alınmıştır. Araştırmanın amacı, iç mimarın araçlarının, rolünün ve kimliğinin tarih boyunca değişip değişmediği; değiştiyse, değişimin ne yönde ve hangi etkilerle olduğu konusunda, katılımcı görüşlerine ve deneyimine dayalı yanıtlar sunabilmektir. Bulgular herhangi bir genellemeye işaret etmemekte; bu alanda kayda değer deneyime sahip katılımcıların, bu kıstasa göre değişebilecek görüşlerine yer verilmektedir.

Çalışmanın temel güdüleyicileri ve araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

- İç mimarın çalışma alanındaki rolü nedir?
- Mesleği yönlendiren düşünce ve güdüler nelerdir?
- Mesleği icra etmek için kullanılan araç ve gereçler nelerdir?
- Bu araçlar meslek mensuplarının sahip olduğu tutum ve bakış açılarını nasıl etkilemektedir?
- Bu araçlar zamanla değişmişler midir?

2. YÖNTEM

Sosyal bilimlerde kontrollü deneyler yoluyla hipotez testini içeren bilimsel yöntemler 1960'lara kadar kullanılmış; ancak sosyal bilimlerdeki nitel araştırma savunucuları, bu yöntemlerin insanları incelemek için uygun bir yöntem olmadığını ileri sürmüşlerdir. Hipotez doğrulama yöntemlerinden ziyade, gözlem veya görüşme gibi yöntemler ile insanların karmaşık olan sosyal yaşamlarının daha iyi anlaşılabilceğini ifade etmişlerdir (Yağar & Dökme, 2018).

Nitel araştırmalarda amaçlar genellikle tahminlerin geliştirilmesini ve istatistiksel testlerin yapılmasını gerektirdiğinden, bu durum geniş örneklem büyüklüklerine sahip olasılık temelli örnekleme yöntemlerini öne çıkarmaktadır. Ancak nitel araştırmalar, tersine, öznel anlayış ile ayrıntılı olarak bütünsel verileri vurgulamaktadır. Bu hedefler genellikle küçük ve sistematik olarak seçilmiş örneklerin yoğun araştırmalarıyla en iyi şekilde karşılanmaktadır. Nitel araştırmalarda kullanılan örneklem, diğer hedeflere uygulanan ölçütlerle değerlendirilmekten ziyade, belirli bir çalışmanın amaçlarına ne kadar iyi hizmet ettiğine göre yargılanmalıdır (Given, 2008'den aktaran Yağar & Dökme, 2018).

Nitel araştırmalarda araştırmacılar küçük örneklerle katılımcıların günlük, gerçek deneyimlerini görüşme ya da gözlemlerle saptamaya çalışırlar. Odak grup görüşmeleri, gözlemler, yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış bireysel görüşmeler, doküman incelemesi gibi çeşitli nitel araştırma yöntemleri bulunmaktadır (Başkale, 2016). Bu bağlamda, çalışmada veri toplama yöntemi bireysel görüşme; örnekleme yöntemi de nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan amaçlı örnekleme yöntemi olarak belirlenmiştir.

Yargısal örnekleme olarak da adlandırılan amaçlı örnekleme tekniği, bir katılımcının sahip olduğu nitelikler nedeniyle kasıtlı olarak seçilmeleri esasına dayanmaktadır. Altta yatan teorilere ya da belirli bir sayıda katılımcıya ihtiyaç duyulmayan, tesadüfi olmayan/olasılıksız bir tekniktir. Basitçe, araştırmacı neyin bilinmesi gerektiğine karar verir ve bilgi ya da deneyimi sayesinde bu aktarımı sağlayabilecek ve sağlamaya istekli kişileri bulmak için yola çıkar (Bernard, 2002; Etikan, Musa & Alkassim, 2016). Amaçlı örnekleme tekniği, genellikle nitel araştırmalarda, mevcut kaynakların en uygun şekilde kullanılması için bilgi açısından zengin vakaların belirlenmesi ve seçilmesi amacıyla kullanılır (Patton, 2002, Etikan vd, 2016). Bu, ilgilenilen bir olgu hakkında yetkin ve iyi bilgilendirilmiş bireylerin veya birey gruplarının belirlenmesini ve seçilmesini içerir (Etikan vd., 2016).

Yağan ve Dökme (2018) tarafından aktarıldığı üzere, çeşitli çalışmalara göre araştırma sorularının oluşturulmasında seçilen çalışma alanının etkisi bulunmaktadır. Çalışma alanları ise, kişisel deneyimlere, alanlarındaki bilgi birikimlerine, bir sorunu çözme isteklerine, kişisel değerlerine ve gündelik yaşamlarına göre farklılık gösterebilmektedir. Araştırma alanı belirlendikten sonra soruların oluşturulması aşaması gelmektedir (Yağan & Dökme, 2018).

Bu kapsamda, çalışma alanı belirlenmiş ve bu çalışma, iç mimarlık faaliyetleri kapsamında kullanılan araçların zaman içerisindeki değişimi ve çeşitlenmesini ve iç mimarın rolünün ve kimliğinin, süreçteki seyrini ve değişimini araştırmayı amaçlayan nitel bir çalışma olarak planlanmıştır.

Araştırma soruları ise yukarıdaki bölümde yer verilen şekilde belirlenmiştir. Çalışma öncesinde, etik onay için başvuru yapılmış; çalışma bu izinle gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada Araştırma ve Yayın Etiğine uyulmuştur. Çalışmada, profesyonellerle yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmış, çalışma kapsamında üç farklı kuşağa ait 5 iç mimar ile görüşme yapılmış ve elde edilen veriler içerik analizi yapılarak, araştırma soruları bağlamında irdelenmiştir. Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonunun 44513094-663.08/00000567979 sayı ve 30/04/2019 tarihli toplantı kararıyla çalışmanın etik onayı alınmıştır.

Bu amaçla evren, iç mimarlar olarak alınmıştır. Çalışmada izlenecek örnekleme sürecinde kullanılan alt yöntem ise ölçek örnekleme olarak belirlenmiştir. Bu araştırma Türkiye'de gerçekleştirildiği için, profesyoneller Türkiye'de çalışan iç mimarlar arasından seçilmiştir ki, çalışmada benimsenen birinci ölçüt budur. Dikkate alınan bir diğer ölçüt de mesleki deneyim olmuştur. Kuşakları temsilen, üç alt grup oluşturulmuştur; birinci grup alanda 50 yıldan fazla deneyime sahip olan, ikinci grup 20 ila 50 yıl deneyime sahip olan ve son olarak üçüncü grup iç mimarlık alanında 20 yıldan az deneyime sahip iç mimarlardan oluşmaktadır. Buna ek olarak ödül almış, ülke genelinde saygın dergilerde veya web sitelerinde yer almış projelerde bulunmuş olmak ve çok sayıda projede yer almış ve bunları deneyimlemiş olmak katılımcıların seçimindeki bir diğer ölçüt olmuştur. Katılımcılardan, isimlerinin ilgili çalışmada yer alması konusunda izin ve onay alınmıştır; ancak, kimi katılımcıların ülke çapında tanınırlığının olması bakımından isimlerinin yayınlanmasını istememeleri nedeniyle katılımcı isimleri kodlanarak verilmiştir. Örneklem grubu, yukarıda belirtildiği üzere iç mimarlardır. Dolayısıyla, katılımcıların tamamı İç Mimarlık veya İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı alanından mezundur. K1 ve K2, lisans mezunudur. K3 ve K4 Sanatta Yeterlik/Doktora derecesine sahiptir. K5 ise Yüksek Lisans derecesine sahiptir.

Toplam beş iç mimar (birinci grupta bir iç mimar (K1 olarak kodlanmıştır), ikinci grupta iki iç mimar (K2 ve K3 olarak kodlanmıştır), üçüncü grupta iki iç mimar (K4 ve K5 olarak kodlanmıştır) ile yüz yüze görüşme yapılmış ve aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

- 1) İç mimarlık mesleğini nasıl tanımlıyorsunuz?
- 2) İç mimar kimliğini nasıl tanımlıyorsunuz?
- 3) Mesleğinizi icra ederken hangi araç ve gereçleri kullanıyorsunuz?
- 4) Tarihsel süreç göz önünde bulundurulduğunda iç mimarın rolünde değişimler görüyor musunuz? Evet ise, nasıl?
- 5) Gelecekte iç mimarın kimliğinin, rolünün ve araçlarının ne yönde ve nasıl değişeceğine inanıyorsunuz?

Görüşmeler Türkçe yapılmış ve kelimesi kelimesine yazıya dökülmüştür. Görüşmeler sırasında her bir katılımcının onayı ile ses kaydı alınmıştır. Yanıt metinleri içerik analizine tabi tutulmuş ve her bir soru altında ayrı ayrı analiz edilmiştir. Analiz manuel olarak yapılmış, herhangi bir bilgisayar programı kullanılmamıştır. Temalar, “meslek tanımı”, “kimlik ve rol” ve “araçlar” olarak belirlenmiştir. Katılımcıların verdikleri yanıtlar kodlanmış (K1- 50 yıldan fazla deneyim; K2 ve K3 - 20 ila 50 yıl arası deneyim; K4 ve K5 - 20 yıldan az deneyim) ve yanıtlara, çalışma boyunca bu kodlar ile yer verilmiştir. Elde edilen bulgular bir sonraki başlık altında sunulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. İç Mimarlık Mesleğinin Tanımlanmasına Yönelik Bulgular

Her üç çalışma grubu da mesleğin nasıl tanımlanacağı konusunda benzer görüşlere sahip olduklarını belirtmişlerdir. İlk soruya verilen yanıtlar, iç mimarlığın tanımının, öncelikle, mekân, işlevsellik ve estetik gibi anahtar kelimeler ile yapıldığını göstermiştir.

K3 tarafından bu soruya öncelikle kısa ve öz bir yanıt vermeye çalışılmıştır: *mekân yaratma çabası*. Benzer bir tanım K4 tarafından yapılmış ve iç mimarlığın mekânsal bir atmosfer tasarlama süreci olduğu belirtilmiştir. K5 de benzer bir yorum ile iç mimarlığın yaşam alanları tasarlamakla ilgili olduğunu üzerinde durmuştur. Aynı fikirler, mesleği, yaşam alanlarını düzenlemek olarak tanımlayan K1 tarafından da vurgulanmıştır. K2 ise iç mimarlığın genellikle bir yapının içini tasarlama süreci olarak gördüğünü, ancak aslında bunun çok daha derin olduğunu belirtmiştir.

K2, iç mimarlığın diğer birçok disiplinle ilişkili olduğunu ve teknik bilgi, estetik, resim, tekstil ve elektronik bilgisi gerektirdiğini belirterek bu noktayı detaylandırmıştır. Bu düşünceye benzer şekilde K3, iç mimarlığın bir mekân işlevsel, estetik, yapısal, teknolojik ve çağdaş seçimler yaparak ve bu seçimleri karşılaştığı talebe uygun olarak doğru bir şekilde ortaya koyarak tasarlayan ve uygulayan bir disiplin olduğunu belirtmiştir. Benzer bir düşünce K4 tarafından da tekrarlanmış ve işlevleri yerine getiren, bazı duyguları harekete geçiren ve yaşayan modeller yaratarak kullanıcıya bir deneyim sunan bir disiplin olduğu görüşü belirtilmiştir. K5, her tasarımda görünmeyen çizgiler ve kurallar olabildiğini ve bunların bizi rahat hissettirdiğini belirtmiştir. Ardından iç mimarı bir rehber benzetmiş; iç mimarların bu görünmeyen çizgileri ve kuralları kullanıcıya aktardığını ve bunlara uygun tasarımlar gerçekleştirdiğini belirtmiştir. K2, bu noktada, iç mimarın bir orkestra şefine benzediği fikrini dile getirmiştir. K4 de bu düşünceyi yineleyerek iç mimarlığın müşteriyle yapılan bir *diyalog* olduğunu söylemiştir.

Bağlantılı olarak, iç mimarlığın öncelikle bir müşterisi, bir kullanıcısı ya da bir işvereni olduğu ortaya konmuş ve kullanıcı ile bir diyalog, bir ilişkinin söz konusu olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların üzerinde durduğu bir kilit nokta da bu anlamda kullanıcı olmuştur. K3'e göre iç mekân tasarımında çoğu zaman bir müşteri, bir talep bulunması söz konusu olsa da sanatta bu durumun söz konusu olmadığını belirtmiştir.

3.2. İç Mimarın Kimliği ve Rolüne Yönelik Bulgular

Çalışma grubunun tamamı, iç mimarın rolünde bir değişiklik olduğunu belirtmekten ziyade, bu farklılaşmayı bir ilerleme olarak nitelendirdiklerini belirtmişlerdir. 20-50 yıl deneyime sahip katılımcılardan, K2'nin iç mimar tanımının günümüzde nasıl yetersiz kaldığını yinelemesi ve K3'ün yurt dışında iç mimar (*interior architect*) ve iç mekân tasarımcısı (*interior designer*) arasındaki ayrım hakkında yorum yapması ile mesleğin nasıl algılandığı konusunda hemfikir oldukları görülmüştür. Bu ayrım Türkiye'de meslek pratiğinde de eğitimde de yer almamaktadır; iç mimar bu iki mesleği bir arada barındırmaktadır.

50 yıl üzerinde deneyime sahip katılımcı (K1) ise daha çok, iç mimarın yeteneği ve sorunlara nasıl yaklaştığı ile ilgilenmiştir. K1, ayrıca, ilerleme hakkında yorum yapmış, ancak mekânlar hakkında örnekler vermek yerine endüstriyel üretim malzemeleri konusunda örnekler vermiştir. Malzemeler konusundaki bu ilerlemenin, tasarımda daha geniş seçenek ve olasılıkları meydana getirdiğini ve ulaşılamayan bazı hedeflerin ulaşılabilir hale geldiğini belirtmiştir. K1 devamında, modern dünyada her gün yeni bir malzemenin ortaya çıktığını; bunları değerlendirebilmenin bir iç mimar için çok önemli olduğunu belirtmiştir. K1'e göre bir iç mimar, malzemeler arasında bütünlüğü ve uyumu en iyi şekilde yaratabilmelidir. Tasarım bir orkestra kompozisyonu olarak düşünüldüğünde, iç mimarın, uyumsuz sesleri engelleyen bir orkestra şefi konumunda olduğunu belirtmiştir. Orkestra şefine yapılan bu benzetme burada da görülmüş; uyum ve birlik vurgusu gözlemlenmiştir.

K2, iç mimarın mevcut tanımının yeterli olup olmadığı sorusunun sorulması gerektiğini belirtmiştir. İlk cevabına atıfta bulunarak iç mimarın, sadece iç mekânları değil, zemin kaplamaları veya mobilyalar gibi detayları da tasarlama sorumluluğuna sahip olduğunu belirtmiştir. İç mimarın tasarımları bir bütün olarak görmesi gerektiği fikrini dile getirmiş ve eğer mimari dış kabuksa, iç mimarının de iç kabuk olduğunu ve bir bütün olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir. İç mimarın aynı anda birçok hareketli parçayı düşündüğünü ve bunları yönetmenin dinamik bir süreç olduğunu ve her şeyin tamamlayıcı şekilde yapılması gerektiğine inandığını ifade etmiştir.

Bu soru, verilen cevaplar açısından farklı sonuçlar ortaya koymuştur. 20-50 deneyim yılı grubu, iç mimarın temel kimliğini tanımlarken dinamik ve çağdaş gibi anahtar kelimeler kullanmıştır. Bu yönde, mesleğin kimliğine ilişkin genel bir sorgulamanın yapıldığı gözlemlenmiştir.

K3, tasarımda işlevselliğin son derece önemli olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, müşteriden ruh hali (*mood*) konusunda yeterli veri alınamadığında dahi iç mimarın kendisinin bir ruh hali oluşturması ve alternatifler sunması halinde çok verimli ve tatmin edici sonuçlar elde edilebildiğini belirtmiştir. Bu noktadan hareketle, iç mimarlığın, mekânları yaratan ve biçimlendiren bir meslek olduğunu vurgulamıştır. Mesleğin, doğası gereği çok dinamik olduğunu; sürekli bir yeniden yaratım ve dolayısıyla sürekli bir değişimle uğraştığını vurgulamıştır. Ona göre, bir iç mimarın güncel olması ve çağdaş olan hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir; ancak aynı zamanda geçmiş hakkında da bilgi sahibi olması ve geleceği tahmin edebilmek için geçmişi günümüzle ilişkilendirebilmesi gerekmektedir.

Aynı şekilde, K4 iç mimarlığın bir meslek olmanın yanı sıra bir yaşam tarzı olduğunu; iç mimarın da bir mekân tasarımcısı olduğunu belirtmiştir. Tasarımcının kullanıcıyı tanımlamasının, anlamasının ve buna göre tasarlanan mekânla ona rehberlik etmesinin önemine dikkat çekmiştir. İç mimarlığın bir amaçtan ziyade bir araç olduğunu belirten ve mekân oluşumu ile birlikte her zaman var olduğunu belirten K4, iç mimarlığın insanı mekânla bağlayan ve hem insanı hem de mekânı şekillendiren bir araç olduğunu vurgulamıştır. Bu sürecin tasarımcısının, iç mimar unvanı verilmemiş dahi olsa tarihte her zaman mevcut olduğunu da belirtmiştir. İhtiyaç ve beklentilerde ortaya çıkan değişimlerin mekânlarda da değişiklikleri beraberinde getirdiğini belirterek sözlerini tamamlamıştır.

K5 bu noktaya iç mimarlığın bir yönüyle tasarımcı diğer yönüyle de zanaatkâr olduğunu söyleyerek katkıda bulunmuştur. İç mimarın, estetik, işlevsel ve kullanımı kolay bir tasarım yaratmak gibi sorumlulukları olduğunu açıklayarak bu noktayı detaylandırmıştır. K1 de benzer bir yorumda bulunarak iç mimarın üç boyutlu düşünebilmesi gerektiğini ve fanteziden ziyade estetik ve işlevselliğe öncelik vermesi gerektiğini belirtmiştir. Kendisine göre, iç mimar yaşanabilir mekânlar tasarlayarak katkı sağlamaktadır. K5, iç mimarlığın bir lüks değil, artık ortak bir ihtiyaç olduğunu fark edilmeye başladığını belirtmiştir. İç mimarın rolü böylece büyümeye başlamıştır. 20 yıl altında deneyime sahip katılımcılar, değişimden ziyade ilerleme fikrine odaklanmıştır. Tüm katılımcılar kullanıcı ile bağlantı kurmuş ve işlevselliğin önemine değinmiştir.

3.3. Kullanılan Araçlara Yönelik Bulgular

Her üç grup da eskizlerin iç mimar için birincil yaratım ve üretim nesnesi ve aracı olduğunu belirtmiştir; ancak 20 yıl altı deneyim yılına sahip katılımcılar tarafından bu hususlara daha az değinildiği görülmektedir. Buna karşılık, 20-50 deneyim yılı grubu, eskizlerin, tasarımın kökeni, çekirdeği olduğunu ve diğer tüm temellerin oluştuğu bir zemin olduğunu vurgulamıştır. 20-50 deneyim yılı ile 50 üzeri deneyim yılına sahip katılımcılar herhangi bir bilgisayar destekli eğitim almadıklarını; bu konudaki yetkinliklerini daha ziyade profesyonel kariyerlerinin ilerleyen dönemlerinde kazandıklarını belirtmişlerdir. El ve beyin ilişkisine ve bunun hayal gücünün kolayca ortaya çıkmasını sağlamasına çok önem verdiklerini de belirtmişlerdir.

K1, *düzenli bir çalışma masası, bir dizi cetvel, kalem ve silgi ve sonsuz hayal gücü* vurgusunu yapmıştır. Burada manuel üretimin, zihinsel faaliyetlerle olan ilişkisi ön plana çıkmaktadır.

K2 ise bu konuyu şu sözlerle açıklamıştır “...ben bilgisayar programıyla yetişmedim... Mouse ile çizim yapmadım, ben cetvel ve gönyeye çizim yaparak bu mesleğe dahil oldum. Şimdiki çizim programları mouse tıklamak üzerine. Henüz bir elin beyinle kurduğu ilişki makinelerde yok fakat olacak...”.

Benzer bir yaklaşım, K3’ün şu sözleriyle vurgulanmıştır; “...duygusal olan beyinle el arasındaki ilişki kalemle çok daha doğru ilişki içerisine girebiliyor. Daha samimi ve gerçek bir ilişki içerisine girebiliyor. Sonra tabii her türlü güncel araç gereci kullanıyorum... Önce metinle, düşünceyle var etmek, sonra düşünceyi eskize dökmek. İlk eskizler daha ham eskizlerdir. Daha sonra cetvelle, gönyeye, araç gereçle çizilen eskizler vardır; onlar daha iştah arttırır. Sonra dijital medyaya, ortamlara geçer. Dijital ortamda bildiğimiz ortografik autocadler, üç boyutlu

programlar, animasyonlar ve tabii ki maketler. Maketler de günümüzde çok daha iyi yapılmaya başlandı özellikle lazer kesicilerle...". Bu anlamda, manuel ve dijital üretimlerin birbirinin ikamesi değil, bütünleyicisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

K4'e göre ise "...süreçte önemli kriter kullanılan araçlar değil, beklentiler. Beklentileri doğru tanımladığın sürece bunu hangi teknolojileri kullanarak tasarladığının bir anlamda çok da önemi yok. Bu bir paylaşım ortamıdır; bu bir diyalogdur aslında. Araç dediğimiz, yani kullanılan araçlar bir diyalogdur. Kullanıcı, tasarımcı ve üretici arasında kurulmuş bir diyalogdur. Bu diyaloglar değişebilir. Dildir. Dil değişebilir, ama önemli olan ne söylediğindir".

K5 ise iki ve üç boyutlu bilgisayar programlarını kullandığını; ancak bazı noktalarda el çizimi de kullandığını belirterek konuya daha işlevsel yaklaşmıştır.

3.4. Öngörülere Yönelik Bulgular

Tüm katılımcılar, iç mimarın rolü, kimliği ve araçlarının gelecekte daha da gelişeceği konusunda hemfikirdir. En fazla örnek ve öngörü 20-50 yıl arası deneyime sahip katılımcılardan gelmiştir; ancak tüm katılımcılar, teknolojik ilerlemenin eninde sonunda iç mimarın yaratım ve üretim araçlarının ilerlemesiyle sonuçlanacağı konusunda hemfikirdir.

K1, soruya geniş bir açıdan bakmış ve içinde bulunduğumuz zaman diliminin uzay çağına doğru bir geçiş dönemi olduğunu belirtmiştir. Tasarımların nasıl değişeceği, sade hale geleceği ve mekân ölçeği göz önüne alındığında üretim malzemelerinin daha da seri üretileceği şeklinde yorum yapmıştır. Malzemeler konusundaki gelişmeye bu anlamda da değinilmiştir.

K2, öngörülerini şu sözlerle aktarmıştır; "İleride, yapay zekâ mı dersin, yoksa daha akıllı bir çizim programı mı dersin, ama çizdiğin zaman öyle bir platform olacak ki o artık... sen elinle çizerek, mouse tıklayarak oradan 26 tane komut geçirerek değil... benim öngörüm böyle bir kurgu içerisinde icra ediliyor olacak. Hem ürün tasarımında, hem mekân tasarımında, hem mimaride bunlar gerçekleşecek. Bizim rolümüz o zaman belki çizerek olacak, belki başka türlü, belki yapay zekaya sözlü komut vereceğiz. Ama yaratıcı yine sensin. Yapay zekâ senin elinden işini almayacak. Ama bizim rollerimiz farklı yönlere evrilebilir".

K3 de bu konuda benzer bir yaklaşım sergilemiş ve "...çok daha gelecek... Bence hologramlar olacak, olmaya başladı. Daha gerçekçi ve dokunulabilir hologramlar olacağını düşünüyorum. Sanal modellemenin söz konusu olduğu virtual reality'ler; şu anda bile var ama onların çok gelişeceğini düşünüyorum. Yani teknoloji çok gelecek. Gelecekte iç mimarın önemi daha da artacak çünkü artık yapı yapılamaz hale gelecek hatta şu anda bile nüfusun gereğinden fazla bina var. Dolayısıyla biz iç mekânları defalarca, çeşitli fonksiyonları için çok daha fazla kullanacağız. İç mimarlığın eğitim kalitesinin çok yükseltilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu bir kültürel, entellektüel çabadır. Zekâ, yani intellect ve düşünce ve philosophy, fikir gerektirir. Dolayısıyla bunu bir süslemeci tavır olarak görmeyip; eğitimini de basite indirgememek ve çok dikkatli olmak lazım" şeklinde yorum yapmıştır. K3 son olarak, iç mekânların, içinde vakit geçiren insanların ruh halini nasıl değiştirebildiğini, ruh halimizi nasıl etkileyebildiğini, diğer insanlarla ilişkilerimizi nasıl iyileştirdiğini ya da bozduğunu anlatmıştır. Mekânın gücünün yadsınamaz olduğunu, insanların mekânların üstünde, altında, içinde ve dışında bulunmak istediklerini; yani, mekân seçiminin, nerede bulunmak istendiğinin dahi bir tercih olduğunu belirterek sözlerini tamamlamıştır.

K4, kullanıcı talep ve beklentilerinde temel değişimler olduğunu ve bunun da mekânlarda estetik kaygı ötesinde sirkülasyon, havalandırma, akustik veya hacimsel değişikliklere yol açabildiğini tekrar vurgulamıştır.

K5 iç mimarlığın artık bir lüks değil, ortak bir ihtiyaç konumunda olduğunu tekrarlamıştır. Yorumunu şu sözlerle devam ettirmiştir: "...bu süreçte haliyle teknolojinin getirdiği şeyleri de kullanmaya başlayacağız ki, şu anda da kullanmaktayız. VR teknolojileri kullanılıyor, sanal gerçeklik ile tasarlanıyor, üç boyutlu görselleştirmeler zaten var, bunların daha da ilerleyeceğini düşünüyorum teknolojik olarak. Onun haricinde, tabii ki daha fazla talep olduğu için daha fazla bilinecek...".

Tüm katılımcılar, bu mesleğin gelecekte çok rağbet göreceği konusunda hemfikirlerdir. Bu fikrin ana dayanağı talep olarak sunulmuştur ve bu talebin artma sebebi ise iç mimarlığın lüks değil, ihtiyaç olarak algılanmaya başladığı iletilmiştir. Bu noktada özellikle iç mekân ihtiyacının önemi iletilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda, mesleği tanımlamak için kullanılan ifadeler farklılık gösterebilse de, yanıtların büyük bir bölümünde benzer fikir ve düşünce süreçlerinin yer aldığı görülebilmektedir. Özellikle iç mimar kimliği konusunda liderlik ve organizasyon fikri öne çıkmıştır. Bir iç mimarın, birçok bileşeni bir arada tutması gerektiği, yönetmesi ve yönlendirmesi gerektiği ve bu bileşenler ile uyumlu bir bütün oluşturması gerektiği fikri ön plana çıkmıştır. Bu fikir günümüzde bu alanda faaliyet gösteren ve farklı disiplinlerden çalışanların yer aldığı büyük firmalarda ve disiplinlerarasılığın daha yaygın hale geldiği işlerde de gözlemlenebilmektedir.

20. yüzyıl, literatürde, mesleğin doğduğu zaman dilimi olarak görülmektedir. Bu dönem öncesinde tasarımcı, altında birden fazla mesleği barındıran bir üst kimlik durumundadır. Sanayi Devrimi ile, tasarım alanında pek çok yeni fikir ve daha önce ulaşılamayan üretim olanakları doğmuş ve tasarımcı üst kimliğinden meslekler koparak kendilerine ait kimlikleri olan mesleklere dönüşmeye başlamışlardır. Mesleğin kimliği bu şekilde gün geçtikçe netleşmiş ve zenginleşmiştir. Bu dönemde Uluslararası Üslubun büyük ölçüde hakimiyeti olduğunu ve mekân planlamasına tasarımsal cevaplar verdiğini de belirtmek gerekecektir. 20-50 yıl ve 50 yıl üzeri deneyime sahip katılımcıların işlevselliğe ve yapısallığa en yüksek önceliği vermelerinin nedenini, Bauhaus hareketinden ve Uluslararası Üslup'tan etkilenme noktasına bağlayıp bağlamamak da bir başka sorgu olabilecektir. Türkiye'de 1950'li yıllar bu mesleğin bir tasarım disiplini olarak kabul edilmeye başladığı, önemli bir dönemdir. Bir İç Mimar, belirli bir ruh halini (*mood*) yaratan, duygu veren, bir yere kimlik kazandıran ve böylece mekânın arzu edildiği şekilde algılanmasını sağlayan meslek insanı konumundadır.

İç mimarın asli aracı olan çizimler, fikirleri ifade etme araçlarıdır. Fikirlerin yaratılmasını, geliştirilmesini ve sunulmasını sağlamaktadırlar. Araştırmada bu konu da ele alınmıştır. Çalışmaya katılan tüm iç mimarların eskiz kullandıkları, bundan vazgeçemedikleri ve her ne kadar dijital araçlar gelişse de eskiz yapmanın devam edeceğine inandıkları görülmektedir. Burada elin, beyinle olan içgüdüsel ilişkisi vurgulanmış ve tasarımın araştırma ve düşünceyle başladığına dair güçlü bir vurgu yapılmıştır. Ancak genç kuşakların elle çizilen eskizlere daha az, bilgisayar destekli çizim programlarına daha fazla yer verdikleri tahmininde bulunmak, bu araştırma kapsamında elde edilen verilerden bağımsız olarak da mümkündür. Alınan eğitimin ve eğitimde yer verilen araçların burada önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Bir başka vurgu da dijital ortama yapılmıştır. Kalemle iletişim kurmak yerine fareyle iletişim kurmak örnek olarak gösterilmiştir. Kalem sağladığı birçok "gerçek" olanak, farede bulunmamaktadır. Ancak, bilgisayar destekli çizim programlarının sağladıkları kolaylıklar ve olanaklar da azımsanamayacak nitelikte ve konumdadır.

Üzerinde durulması gereken son bir husus da, iç mimarın araçlarının değişmekte olduğudur. Sonuç olarak, daha derin bir düzeyde, kimliğinde, tutumunda ve tasarım kavramına yaklaşım biçiminde çok büyük bir değişiklik meydana gelmemiş olsa da, değişen yaşam koşulları ve beklentilerle birlikte değişimler ve gelişmeler olabilmektedir.

Günümüze yaklaştıkça, tasarım alanlarında dijital tasarım yazılımlarının hızla benimsenmesi ve bu alandaki ilerlemeler sonucunda, iç mimarlık ve iç mekân tasarımı eğitimi programları, öğrencilere sadece dijital tasarım yazılımlarının kullanımını öğretmek için dersler geliştirmekle kalmamış; aynı zamanda bu tür dersleri, öğrencilerin mezun olduktan sonra meslekte karşılaştıkları araç yelpazesini yakalayacak şekilde ayarlamak zorunda kalmıştır (Dolph, 2016). Dolph (2016), "Interior Architects" firmasının 23 Temmuz 2015 tarihinde yayınladığı bir makalede sanal gerçeklik teknolojisine yaptıkları yatırımı "renderların geleceği" olarak duyurduklarını belirtmiştir (Dolph, 2016, Messick, 2015).

İnternet, gelişmiş teknoloji donanımlar ve yazılımlar; bilhassa iç mimarlık ve benzeri tasarım eğitimi programlarında, eğitim yöntemlerini etkilemekte olan dijital devrimin belirgin kanıtlarıdır. Bu devrim, öğrencilerin dijital tasarım yazılımları bakımından tam donanımlı olarak yetiştirilmesini bir yerde zorunlu kılarken; çizimin ve tasarımın temellerini anlayabilmek amacıyla el çizimine olan ihtiyaç da devam etmektedir (Farooq and Kamal, 2020). Dijital ortam, temelde sadece bir araç durumunda olsa da zamanla, iç mimar için bir üretim ve yaratım aracı haline gelebileceği ihtimali bulunmaktadır. Nitekim bunun ipuçları günümüz dünyasında da mevcuttur. Ancak aynı zamanda düşünme biçiminde, yaratma biçiminde ve fırsatlara sahip olma biçiminde de kapsamlı bir değişimi beraberinde getirmektedir. Böylece iç mimarın sadece kullandığı araç değil, düşünme biçimi, diğer tarzlara olan yaklaşımı ve ortaya koyacakları da bu değişimden etkilenebilecektir. Bilgisayar ortamında oluşturulmuş mekânların, bilinen hiçbir tarzlarla herhangi bir bağı ya da ilişkisi dahi olmayabilecektir. Olasılıklar sonsuzlaşabilecek, tasarım ortamı geleneksel yaratma biçimine göre yabancı hale gelebilecek ve böylece bağılıklar, zaman-mekân ilişkileri de değişebilecektir. Geçicilik kendini gösterebilecek; sınırlamalar ortadan kalkabilecektir.

Lees-Maffei (2008), günümüze yaklaştıkça tasarımcının mesleki konumunun, dijital yazılımların uygulamalara dâhil olmasıyla yeniden tartışılmaya başladığını; kimilerinin, bu durumun tasarımcının yaratıcı girdisini azalttığını ve amatör girişimleri artırdığını ifade ettiğini belirtmiştir. Kimi çalışmalarda (Afacan, 2016: 516) ise çevrimiçi ortamların ve e-öğrenme aktivitelerinin, yalnızca öğrenme süreçlerinin verimliliğini artırmakla kalmayıp, aktif bir öğrenme platformu da yarattığı ortaya konmuştur. Bir başka çalışmada ise iç mimarlık, mimarlık ve endüstriyel tasarım gibi disiplinlerde okuyan öğrenciler açısından, 2 boyutlu ve 3 boyutlu teknik çizimler geliştirme ve 2 boyutlu çizimleri 3 boyutlu olarak görselleştirme yeteleri önemli görülmüştür. Teknik çizim derslerinin yanı sıra öğrencilerin, deneyim kazandıkça, fiziksel ve bilgisayar tabanlı modeller kullandıkça veya yaratıcılık anlamında özgür hissettikçe mekânı daha iyi algıladıkları ve görselleştirdikleri belirtilmiştir (Arslan & Dazkir, 2017). Diğer bir çalışmada, sunum teknikleri de iç mimarlık pratiğinde ve diğer görsel sanatlarda en önemli iletişim araçlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Düşünme becerilerini ve düşüncenin iletilmesini geliştirdiği düşünülmektedir. Eskiz süreci, düşünceyi hızlı bir şekilde geliştirmeyi sağlayan ve farklı tasarımların üretilmesini destekleyen, en aktif görsel anlatım aracı olarak görülmektedir. El çiziminin ve bilgisayar destekli çizim araçlarının, iç mekân tasarımının sunum süreçlerinde farklı amaçlara hizmet ettiği belirtilmiştir (Özker, 2014: 45).

Bu çalışma kapsamında elde edilen yanıtlarda ise iç mimarın rolünde bir değişiklik olmadığına, her zaman ve her şeyden önce bir tasarımcı olduğuna ve öyle de olacağına inanıldığı görülmektedir. Bir tasarımcıya duyulan ihtiyacın değişmediği ve değişmeyeceği düşünülmektedir. İç mimar, kullanılan tüm tasarım girdileri ve bileşenleri arasında bütünlük ve uyum yaratırken, uygulamaları da koordine etmek durumundadır.

Mesleğin araç ve gereçlerinin değişebileceğine, ancak mesleğin özü olan tasarlama eyleminin, yaratmanın, daimi güç olarak kalacağına olan inanç yansıtılmıştır. Barınma mekânı ve alan arzusu, karakteri yansıtan bir iç mekân ihtiyacı, güneşi görme ya da yeme içme ihtiyacı kadar içe işlemiş durumdadır. Bu durum, insan doğasından koparılabilecek, alınabilecek bir unsur olarak görülmemektedir. Verilen yanıtlar da bu düşünceyi yansıtmış; iç mimarlığın ileride daha da önemli bir noktaya geleceğine olan inanç belirtilmiştir. 21. yüzyılın mesleği olarak nitelenmeye başlayan iç mimarlık; eğitimi, uygulama alanları ve yardımcı meslek grupları ile yaşamın içinde yer alması kaçınılmaz bir meslek olarak ortaya çıkmaktadır (Kaptan, 1998). İç mimarlık mesleğinin nereye gideceğine dair net bir cevap vermek mümkün olmamakla birlikte; yaratıcılık ve tasarım ateşinin asla sönmeyeceği ve iç mimarlık mesleğinin insan toplumunda her zaman bir yer bulacağını öngörmek yanlış olmayacaktır.

21. yüzyıl öylesine sınırsız olasılıkları beraberinde getirmektedir ki, tasarım girdileri ve olasılıklar artık üst üste binebilmekte, kaynaşabilmekte ve birleşebilmektedir. Araştırmanın sonuçları aracılığıyla bugün baktığımız noktadan iç mekânların biçimlenmesinde öne çıkan işlev, malzeme ve tasarım olanakları gelecekte ulaşılabileceklerle çeşitlenecek tasarım girdilerinin üretilmesine ve iç mekânın çok daha farklı önceliklerle biçimlenmesine neden olacağı düşünülmektedir. Gelecek nasıl şekillenecektir?

TEŞEKKÜR

Çalışmaya katkı sağlayan ve görüşleriyle alana değer katan iç mimar katılımcılarımıza derinden teşekkür ederiz.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonunun 44513094-663.08/00000567979 sayılı ve 30/04/2019 tarihli toplantı toplantısında etik kurul onayı verilen bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar; Eryılmaz, N.R.'nin makalede katkı sunduğu kısımların oranının %65, Cankız Elibol, G.'nin makalede katkı sunduğu kısımların oranının %35 değerinde olduğunu beyan eder.

Araştırmacıların Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

KAYNAKLAR

Afacan, Y. (2015). Exploring the effectiveness of blended learning in interior design education. *Innovations in Education and Teaching International*, 53(5), 508–518. <https://doi.org/10.1080/14703297.2015.1015595>

- Arslan, A. R. & Dazkir, S. S. (2017). Technical drafting and mental visualization in interior architecture education. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*, 11(2), 1-8. <https://doi.org/10.20429/ijstol.2017.110215>
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Bernard, H. R. (2002). *Research methods in anthropology: Qualitative and quantitative approaches (3rd ed.)*. Walnut Creek, CA: Alta Mira Press.
- Cornell, E. (1997). Going inside architecture: A tentative synopsis for a history of the interior, *Architectural History*, 40, 24-63. <https://doi.org/10.2307/1568665>
- Dolph, E. (2016). Adoption of digital design software in interior design education, *Academic Journal of Science*, 6(1), 415-430.
- Etikan, İ., Musa, S. A. & Alkassim, R. S. (2016). Comparison of convenience sampling and purposive sampling, *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*. 5(1), 1-4. <https://www.sciencepublishinggroup.com/article/10.11648/j.ajtas.20160501.11>
- Farooq, S. & Kamal, M. A. (2020). An investigation into the adoption of digital design software in the curriculum of interior design. *Universal Journal of Educational Research*, 8(11B), 6256-6262.
- Given, L. M. (2008). *The Sage encyclopedia of qualitative research methods*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Guerin, D. A. & Thompson, J. A. A. (2004). Interior design education in the 21st century: an educational transformation, *Journal of Interior Design*, 30(2), 1-12. <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1111/j.1939-1668.2004.tb00401.x>
- Havenland, L. K. (2004). A view from the margin: interior design, *Design Issues*, 20(4), 32-42. <https://www.jstor.org/stable/1512000>
- Kaçar, T. (1997). *İç mimari ve resimde mekân kavramının irdelenmesi ve DeStijl grubu içinde etkileşimleri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kaçar, T. (1998). İç Mimarlık ve Ülkemizdeki Yeri, <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/953/130303.pdf?sequence=1> adresinden 23.11.2024 tarihinde alınmıştır
- Kaptan, B. B. (1998). İç Mimarlığın Oluşum ve Örgütlenme Süreci. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/954/130304.pdf?sequence=1> adresinden 23.11.2024 tarihinde alınmıştır
- Lees-Maffei, G. (2008). Introduction: professionalization as a focus in interior design history. *Journal of Design History*, 21(1), 1-18. <https://doi.org/10.1093/jdh/epn007>
- Messick, G. (2015). The future of architectural renderings at IA is in virtual reality. *dIAmeter* (Company weblog). <https://interiorarchitects.com/the-future-of-architectural-renderings-at-ia-is-in-virtual-reality/> adresinden 23.11.2024 tarihinde alınmıştır
- Özker, S. (2014). Role of expression techniques in interior architecture education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 152, 41-46. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.09.151>
- Özsavaş Uluçay, N. & Kaptan, B. B. (2018). İç Mimarlık mesleği ve eğitim tarihi. *The Journal of Academic Social Science*, 6(80), 436-444. <https://doi.org/10.16992/ASOS.14241>
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods 3rd ed.* Thousand Oaks, CA: Sage.
- Whitney, M. C., (2008). *A History of the professionalization of interior design viewed through three case studies of the process of licensure* (Doctoral Dissertation). Virginia Polytechnic Institute and State University, School of Architecture + Design, Environmental Design and Planning. Virginia.
- Yağar, F. & Dökme, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenilirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9.

SANTIAGO CALATRAVA'NIN METAFORİK YAKLAŞIMI
ÜZERİNE BİR DERLEMEEce Nur KAYA¹

Derleme Makale

Yazar Bilgileri

¹ İstanbul Esenyurt Üniversitesi,
ecenurkaya@esenyurt.edu.tr

 0000-0002-9289-2522

Sorumlu Yazar

Geliş: 08.08.2024

Kabul: 20.12.2024

Özet

Bu çalışma, Santiago Calatrava'nın Valencia'da tasarladığı Sanat ve Bilim Şehri'nin mimari biçimlerini ve metaforik yaklaşımlarını incelemektedir. Kompleks, Valencia'nın kültürel mirasını koruma ve şehre yenilikçi bir kimlik kazandırma amacıyla tasarlanmış olup organik formlar, yenilikçi malzeme seçimleri ve alan düzenlemeleriyle hem estetik hem de işlevsellik açısından güçlü metaforik temellere dayanmaktadır. Makale, Calatrava'nın mimari yaklaşımını anlamak için yapıların geometrik ve yapısal elemanlarını inceler ve doğa-insan arasındaki ilişkiyi metaforlar aracılığıyla nasıl yansıttığını ortaya koyar. Calatrava'nın eserlerinde tekrar eden metaforlar, onun mimari kimliğinin ve tasarım felsefesinin temel unsurlarını oluşturur. Mimarın mühendislik bilgisi, malzeme kullanımı ve tasarım süreçlerindeki yenilikçi yaklaşımları hem yapısal bütünlüğü sağlamış hem de bu metaforik ifadelerin somut birer tasarım unsuru olarak ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Çalışma, kompleksin tasarımındaki kavramsal derinliği anlamak için yapıların tarihsel bağlamlarını, geometrik düzenlemelerini ve metaforik öğelerini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Ayrıca, Calatrava'nın diğer projelerinde de görülen; doğadan ve mühendislikten ilham alan, tekrar eden tasarım unsurlarını inceleyerek mimarın özgün mimari kimliğinin temelini oluşturan unsurları ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Calatrava'nın Valencia'daki bilim kompleksi üzerindeki literatür taramalarını, mimari analizleri ve tarihsel bağlamları değerlendirerek mimarinin hem fiziksel hem de kavramsal bir ifade aracı olarak nasıl şekillendiğini ve Calatrava'nın tasarım anlayışında metaforların oynadığı belirleyici rolü detaylandırmaktadır. Valencia'daki Sanat ve Bilim Şehri, mimari biçimlenmede metaforların anlam yaratmadaki gücüne dair önemli bir referans noktası oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Biçimsel metafor, simge yapı, mimarın özgün yaklaşımı, Santiago Calatrava

REVIEW ON SANTIAGO CALATRAVA'S METAPHORIC
APPROACH

Abstract

This study examines the architectural forms and metaphorical approaches in Santiago Calatrava's City of Arts and Sciences, designed in Valencia. The complex was conceived to preserve Valencia's cultural heritage while granting the city an innovative identity. With its organic forms, innovative material selections, and spatial arrangements, it is grounded in strong metaphorical foundations, both aesthetically and functionally. The article analyzes the geometric and structural elements of Calatrava's designs, highlighting how the relationship between nature and humanity is reflected through metaphors. Recurrent metaphors in Calatrava's works constitute the core elements of his architectural identity and design philosophy. The architect's engineering expertise, material usage, and innovative approaches to the design process not only ensured structural integrity but also allowed these metaphorical expressions to emerge as tangible design components. The study delves deeply into the historical contexts, geometric arrangements, and metaphorical elements of the structures to uncover the conceptual depth of the complex's design. By reviewing the literature, conducting architectural analyses, and evaluating the historical contexts of Calatrava's science complex in Valencia, this study details how architecture evolves as both a physical and conceptual medium of expression. It also underscores the pivotal role of metaphors in Calatrava's design approach. The City of Arts and Sciences in Valencia serves as a significant reference point for understanding the power of metaphors in creating meaning within architectural form-making.

Keywords: Form and metaphor, iconic architecture, architect's unique approach, Santiago Calatrava

Atıf için:

Kaya, E. N. (2024). Santiago Calatrava'nın metaforik yaklaşımı üzerine bir derleme, *Mekansal Araştırmalar Dergisi*, 2(2):149-168.

1. GİRİŞ

Mekân, insanın çevre ve yaşamla bütünleşme arzusunun somut bir ifadesidir. Bu süreçte mekânın biçimi, mimaride hem işlevselliğin hem de estetiğin taşıyıcısı olarak ön plana çıkar. Mimari biçim, yalnızca fiziksel yapının bir parçası olmakla kalmaz; aynı zamanda, toplumun kültürel, tarihi ve çevresel bağlamının da bir yansımasıdır. Mimarlık disiplininde biçimlerin nasıl oluştuğu ve ortaya çıktığı, temel tasarım sorunlarından biridir. Tasarımcı, fiziksel yapıyı tasarlarken bir dizi parametreye dayanarak hareket eder ve bu parametreler doğrultusunda mimari ürünün biçimini şekillendirir. Yücel'in mimarlıkta biçim üzerine yaptığı çalışmada belirttiği gibi, insanlar tarih boyunca biçimlendirme eylemi sırasında temel ilkeleri aramışlar, hangi ölçütlere göre ve nasıl biçim oluşturulması gerektiğini sorgulamışlardır. İdeal biçimleri bulma çabasıyla, dünyanın biçimlenme kurallarını belirlemeye çalışmışlardır (Yücel, 1981 akt. Ersal, 2013). Farklı öğelerin çeşitli bağlamlarda bir araya gelerek oluşturduğu özgün biçimlerin meydana gelmesinde pek çok faktör etkilidir. Bu etkenler; iklim, topografya, çevreden sağlanabilen doğal yapı malzemeleri, güvenlik, yaşam ve üretim biçimleri, öncel kültürler veya paralel kültürlerle etkileşim, el sanatları, yapay çevre, zemin özellikleri, yapı üretim teknolojileri, simge, prestij ve anlam, inançlar ve gelenekler, ekonomik güç, politikalar ve ideolojiler, akımlar, işlevsellik, tasarım ve sunumda sayısal yetenekler, malzemenin sınırları ve tasarımcının yaklaşımı şeklinde ifade edilebilir (Dağgülü & Dağgülü, 2024). Bu etkenler fiziksel, kültürel, çevresel ve fonksiyonel faktörler olarak üç başlık altında toplanabilir. Fiziksel faktörler, yapının yer aldığı alanın özellikleri ve iklim koşulları gibi unsurların etkisiyle şekillenir (Ching, 2016). Kültürel faktörler ise, tasarımın toplumsal bağlamını ve tarihsel referanslarını içerir; yerel gelenekler, semboller ve kültürel değerler biçim üzerinde belirleyici olabilir. Ayrıca, yapının işlevsel gereksinimleri de biçimin oluşumunu etkileyen önemli bir faktördür; yapıların belirli kullanım amaçlarına göre tasarlanması, fonksiyonel ihtiyaçları karşılamak için biçimin şekillenmesine yol açar (Unwin, 2019). Biçim, bir yapının fonksiyonlarına uygun olarak şekillenmekle birlikte, tasarımcının yaratıcılığı ve vizyonu doğrultusunda da özgün bir kimlik kazanır. Santiago Calatrava'nın Valencia'da tasarladığı Sanat ve Bilim Kenti (The City of Arts and Sciences) bu bağlamda mimari biçimlerin simgesel ve anlamsal önemini vurgulayan bir yapı kompleksi olarak öne çıkmaktadır.

Anlamsal boyutların mimari tasarım üzerindeki etkisi, mekansal formların algılanmasını şekillendiren kritik bir unsurdur. Bu boyutlar, bireylerin yapıyı çevreyle kurduğu anlam ilişkisini derinleştirirken, kullanıcı deneyimini ve mekânsal bilişi de dönüştürür. Literatürde, mekânın biçimlerinin anlamsal boyutları üzerine çeşitli görüşler, tartışmalar ve çözümler bulunmaktadır. Cera (2020), mimari formların birden fazla anlam taşıma kapasitesi, anlamsal belirsizliklere yol açtığını vurgular ve belirsizlikleri çözmek için uluslararası tezaurların kullanılmasını önerir (Cera, 2020). Liao ve diğerlerinin geliştirdiği uzamsal-anlamsal analiz çerçevesi, mekânsal düzenlerin algıya etkisini ortaya koyar (Liao & diğ. 2015). Bu çalışmanın amacı ise, Santiago Calatrava'nın formu anlama ve kullanma biçimlerini, bu formların metaforik anlamları bağlamında ele almaktır. Çalışmada, Calatrava'nın Sanat ve Bilim Kompleksi'ndeki yapılarının cephe ve strüktürel elemanları incelenmiş, bu yapıların geometrik düzenlemeleri ve bu düzenlemelerin altında yatan kavramsal metaforlar üzerinden bir sınıflandırma oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Calatrava'nın önceki projelerinde tekrarlanan ve kompleksin tasarımında da görülen metaforik öğeler tespit edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, metafor kavramı ve bu kavramın biçimlenmedeki rolü incelenmiştir. Üçüncü bölümde, Calatrava'nın tasarım yaklaşımı özetlenmiştir. Dördüncü bölümde, kompleksteki yapıların tarihsel arka planı ele alınmıştır. Beşinci bölümde ise bu yapıların geometrik ve strüktürel analizleri yapılarak metaforik bir sınıflandırma sunulmuştur. Sonuç olarak, bu yapıların incelenmesi yoluyla, mimari biçimlenmede tasarımcının etkin rolü ve bu rolün metaforlarla nasıl ilişkilendirildiği değerlendirilmiştir.

2. MEKANIN BİÇİMLENDİRİLMESİNDE METAFOR KAVRAMI

Fransızca kökenli metafor kavramını Türk Dil Kurumu 'mecaz' olarak ifade etmektedir. Mecaz ise sözlükte "bir kelimeyi veya kavramı kabul edilenin dışında başka anlamlara gelecek biçimde kullanma" olarak ifade edilmektedir (URL-1). Metaforun birçok tanımı bulunmakla birlikte, en yaygın ve eski tanımlamalardan birini Aristoteles yapmıştır. Aristoteles, metaforu "bir kelimenin kendi gerçek anlamı dışında başka bir anlamla kullanılması" olarak tanımlar. Başka bir deyişle, "bir şeyi nitelemek için başka bir şeye ait bir ismin kullanılmasıdır." (Demirkaynak, 2010). Metaforlar, çağrışımlar veya imgeler olarak düşünülebilir. Ungers, metafor kavramını, tamamen soyut bir biçimde algılanan süreçler yerine somut gerçeklikler yaratan ve güncel olayları daha betimleyici ve açıklayıcı bir şekilde ifade eden figüratif bir anlatım tarzı olarak tanımlamıştır (Ungers, 2013, akt. Dutoğlu & Aktuğlu Aktan, 2022). Lakoff ve Johnson'un metafor teorisine göre, metaforlar sadece dilin bir yansıması değil, aynı zamanda düşünce ve eylemle ilgili bir kavram olarak ele alınmalıdır (Lakoff & Johnson, 2005). Metaforlar çeşitli disiplinlerde çeşitli şekillerde kategorileştirilmiştir. Bilgegil (1989), "Edebiyat ve Bilgi Teorileri" adlı kitabında

metaforları iki ana kategoriye ayırmıştır: tekil ve birleşik metaforlar. Ayrıca tekil metaforları da açık ve kapalı olmak üzere alt bölümlere ayırmıştır (Ayıran, 2002 akt. Dutoğlu & Aktuğlu Aktan, 2022). Lakoff ve Johnson, metafor kavramını yapısal metaforlar, ontolojik metaforlar ve yönelim metaforları şeklinde üç ana kategoriye ayırmışlardır (Demirkaynak, 2010).

Tüm anlamları ve sınıflandırmaları ile metaforlar, soyut düşünceleri somut yapısal formlara dönüştürme sürecinde mimarlıkta önemli bir rol oynar. Bu dönüşüm, bir fikrin veya kavramın mimari bir yapıya yansıtılmasıdır ve tasarımcının yaratıcı sürecini yönlendirir. Bu bağlamda metafor kavramının biçimin oluşmasında bir etken olduğu söylenebilir. Biçim, mimarlık ve tasarım disiplinlerinde, bir yapının veya objenin dışsal görünümünü ve karakterini belirleyen temel unsurdur. Biçim, estetik, işlevsellik ve yapısal gereksinimler arasında bir denge kurarak tasarımın genel anlamını yansıtır. Hasol'a (2014) göre, biçim, somut sanatlarda belirli bir temanın plastik ya da grafik yöntemlerle aktarılmasıdır. Bu noktada biçim, tasarım sürecinde önemli bir rol oynar. Ching (2016) ise iç ve dış yapı tasarımında bütünsel bir birlik oluşturulması gerektiğini belirtir. Bu düşünce, tasarımın bütünlüğünü sağlayarak elemanların uyumlu bir imaj yaratabilmesi için koordinasyon ve düzenleme yoluyla biçimsel bir yapı oluşturulmasını ifade eder (Ching, 2016 akt. Yıldız & Dağgülü, 2021). Metaforlar ise biçimsel yapının kavramsal ve estetik boyutlarını derinleştirerek tasarım sürecine güçlü bir anlam katmanı ekler. Metaforlar, tasarımcının yaratıcılığını şekillendiren ve mimariyi sadece bir yapıdan öte bir anlatı ve sembol haline getiren güçlü araçlardır. Tasarımcının özgün yaklaşımı, bu metaforların nasıl yorumlandığını ve uygulandığını belirleyerek, mimari eserin karakterini ve estetik değerini ortaya çıkarır (Ayıran, 2002).

Mimarlık alanında Antoniadis, *Poetics of Architecture* (1992) kitabında üç tür metafordan bahsetmiştir: soyut, somut ve bir araya getirilmiş metaforlar. Soyut metaforlar, kavramlar, fikirler veya insana özgü durumlara dayanan tüm metaforik anlayışları kapsar. Somut metaforlar, görsel imgeler ve materyallerle şekillenen, biçimlerin "transfer edilen" unsurlarla oluşturduğu metaforlardır. Bir araya getirilmiş metaforlar ise kavramsal ve görsel fikirlerin bir arada kullanıldığı türlerdir (Dutoğlu & Aktuğlu Aktan, 2022). Abel (2000) ise metaforları iki ana kategoriye ayırmıştır: "rasyonellik" ve "süslemecilik". Bu kategoriler, dokusal metaforlar, resimsel metaforlar ve strüktürel metaforlar olarak ayrılmaktadır. Dokusal metaforlar süslemeciliğe yakinken, strüktürel ve resimsel metaforlar rasyonellik ile ilişkilidir. Bu metaforlar arasındaki çağrışımlar, bu kutuplar arasındaki etkileri doğrudan etkiler (Demirkaynak, 2010). Mimari metaforlar, tasarım sürecine anlam ve yaratıcılık katan çeşitli türlere ayrılabilir. Doğal metaforlar, ağaçlar veya dağlar gibi unsurlardan ilham alarak çevreyle uyumu ve sürdürülebilirliği vurgulayan tasarımlarla kendini gösterir. Özellikle biyomimetik mimaride bu tür metaforlar yaygın olarak görülmektedir. Kültürel metaforlar ise tarihsel bağlamı ve toplumsal anlatıları yansıtmayı amaçlar. Gotik unsurların tarihi çağrışımlar için kullanımı veya modernist tasarımların yenilik ve ilerlemeyi simgelemesi bu yaklaşımın örnekleridir. Öte yandan, işlevsel metaforlar, yapıların kullanım amaçlarını somutlaştırır. Metaforlar, farklı seviyelerde de ele alınabilir. Atıfsal metaforlar, belirli bir özelliği öne çıkarır. Örnek olarak, şeffaflığı ve açıklığı ifade etmek için tasarımda hafif malzemelerin kullanımı verilebilir. Göreceli metaforlar, eski ve yeni malzemeleri bir araya getirerek süreklilik ve değişim gibi kavramları vurgular. Anlamsal metaforlar ise topluluk veya dayanıklılık gibi daha geniş temaları ileterek tasarıma derinlik kazandırır (Suisho vd., 2013).

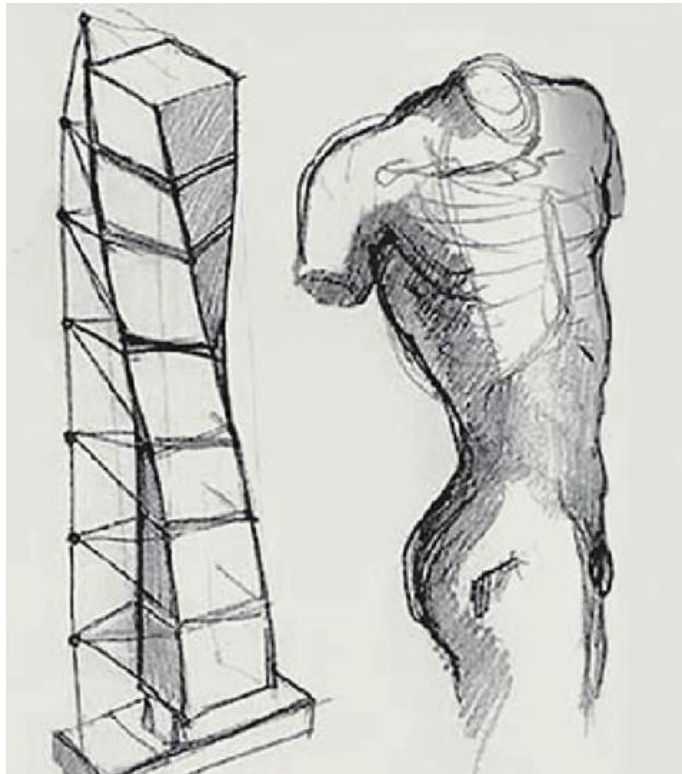
2.1. Biçimlenme aracı olarak metafor

Mimarlık, dil gibi bir iletişim ve ifade aracı olarak değerlendirildiğinde, metaforların kullanımı kaçınılmaz hale gelir. Metaforlar, mimari tasarımın kavramsallaştırılmasından kullanıcı deneyiminin biçimlenmesine kadar geniş bir etki alanına sahiptir. Tasarım sürecinde bilişsel araçlar olarak işlev gören metaforlar hem mekânsal organizasyonun hem de mimari fikirlerin iletişiminde kilit bir rol oynar. Yücel (1981)'e göre, "mimarlığın dilsel benzetmelere başvurması yalnızca 'dil' terimiyle sınırlı değildir. Birçok sanatsal ifade biçiminde olduğu gibi, mimarlığın 'anlatımı' da sıkça dilsel ve metaforik temellere dayalı kavramlarla açıklanır." Bu bağlamda, tasarımda metaforların rolü hem formun açıklanmasında hem de analitik bir araç olarak öne çıkar. Her tasarımcı, kendi vizyonuna ve yaratıcı sürecine bağlı olarak farklı metaforlar kullanır ve bu metaforları mimari biçime dönüştürür.

Tarihte metafor kullanımını ilk kez sergileyen kaynak Vitruvius'tur (Ayıran, 2002). "Mimarlık Üzerine On Kitap" adlı eserinde, bir binanın ölçeğini ve oranlarını insan bedeninin parçalarının oranlarına göre belirlemenin gerekliliğini vurgulamıştır (Vitruvius, 2005). İnsan bedeni, tasarımcılar için her zaman ilgi çekici bir konu olmuştur ve tasarımlarda 'beden' imgelerinin sıkça kullanıldığı gözlemlenmektedir (Sennett, 2008). Antoni Gaudí, mimarlıkta metaforların etkin bir şekilde kullanılmasının öncüsü olarak kabul edilir ve 20. yüzyılda kavramsal metafor yaklaşımlarının temellerini atmıştır. Gaudí, organik doğa sevgisini yapısal mantıkla harmanlayan eşsiz bir estetik

anlayış geliştirmiştir. Cansız öğeleri canlı varlıklar gibi kullanarak 'parçada metafor' örneklerini ortaya koymuştur. Bu metaforların doğruluğu, tasarımın başarısını doğrudan etkileyen bir faktördür. Casa Mila'nın tasarımında, mikroskobik olarak büyütülmüş bir ağaç gövdesinin kesitine benzeyen düzensiz duvar yapısı ve iç avluların çevresinde kümelenmiş tasarım dikkat çeker. Dış cephedeki ağır taş duvarlar ve deniz yosunu kıvrımlarını andıran demir korkuluklar, doğal bir yalılar görünümü sunar (Roth, 2000). Sagrada Familia'da ise buz, duman, bulut ve çiçek gibi unsurlar bir arada kullanılmıştır. Casa Batlló Apartmanı'nda kemik, kas, pul, et, göz, ağız ve çiçek motifleri; Park Güell'de ise ağaçlar ve yosunlar, parçada metafor olarak işlenmiştir. Le Corbusier'nin öne çıkan metaforlarından biri "makine metaforu"dur. Bu kavramı kullanarak modern mimarlığın düşünsel altyapısını oluşturmuş ve çeşitli analizler yapmıştır. Le Corbusier, bu metaforu şöyle tanımlamıştır: "Ev, yaşamak için bir makinedir." Bu yaklaşım, onun mimarlık anlayışında işlevsellik ve rasyonellik ilkelerini vurgulayan temel bir prensip olmuştur. Bir figürün soyutlanması ve bu soyutlamanın etkisi, soyutlanan figür ile nihai ürün arasındaki etkileşim düzeyine bağlıdır. Soyutlamanın, yapının karakteri ve tasarımıyla ne kadar uyum sağladığı, başarılı ve özgün bir sonuç ortaya koyabilir. Bu çerçevede, mimarlık literatüründe sıkça örnek olarak gösterilen Frank Gehry'nin Prag'daki "Dancing House" binası, önemli bir soyutlama örneği olarak öne çıkar. Ayrıca, yapılar, mevcut mekansal ve zamansal referansları metafor olarak da düzenleyebilirler. Frank Lloyd Wright ise 'Şelale Evi' tasarımında doğayı temel referans noktası olarak belirlemiş ve yapının içinde doğa ile uyumlu bir metafor olarak şelaleyi kullanmıştır. Bu yaklaşım, yapının doğal çevresiyle bütünleşmesini ve doğanın estetik özelliklerini yansıtmasını sağlamıştır (Demirkaynak, 2010).

Santiago Calatrava, tasarımlarında beden metaforunu kullanmıştır. Özellikle "Turning Torso" yapısında, bu metafor tasarımın başlangıcı ile nihai ürün arasındaki güçlü ilişkiyi ve ayrımı ortaya koyar, böylece metaforun etkileyici ve sağlam bir temele dayandığı açıkça görülür (Şekil 1). "Turning Torso" ifadesi, insan gövdesinin kendi ekseninde döndürülmesini, yani bir burgu gibi dönmesini simgeler. Burada "Torso" terimi, başı, kolları ve bacakları olmayan bir insan gövdesini temsil ederken, "Turning" terimi ise dönme anlamını taşır. Calatrava, insan bedenini veya hayvan figürleri ve iskeletlerini, yapısal bir sistemin gereksinimleri doğrultusunda soyutlayarak biçimsel metaforlar oluşturur (Demirkaynak, 2010). Calatrava, doğal formları yalnızca estetik birer kopya olarak görmek yerine, onların derin anlamlarını ve yapısal niteliklerini mimari tasarımlarına taşır. Doğadaki canlıların hareketli ve organik yapısını detaylı şekilde analiz ederek, hareket duygusunu somutlaştıran yenilikçi formlar oluşturma konusunda önemli ipuçları elde eder (Yıldız, 2007).

Şekil 1. 'Turning Torso' Eskizi, Santiago Calatrava, 2005 (Capanna vd., 2012).

3. CALATRAVA'NIN TASARIM YAKLAŞIMI

Santiago Calatrava, 28 Temmuz 1951'de Valencia, İspanya'da doğdu. Valencia Politeknik Üniversitesi'nde mimarlık eğitimi alarak lisans derecesini tamamladı ve şehircilik alanında yüksek lisans yaptı. Öğrencilik yıllarında, bir grup arkadaşıyla birlikte bağımsız projeler üstlenerek Valencia ve Ibiza'nın yerel mimarisini ele alan iki kitap yayımladı. 1975 yılında inşaat mühendisliği alanında yüksek lisans yapmak için İsviçre'nin Zürih kentindeki İsviçre Federal Teknoloji Enstitüsü'ne gitti. 1981 yılında "Uzay Çerçevesinin Katlanabilirliği" başlıklı doktora tezini tamamladıktan sonra, mimarlık ve mühendislik alanındaki profesyonel kariyerine adım attı (URL-2).

Calatrava'nın ilk eserleri, inşaat mühendisliği projelerine yeni bir boyut katan tasarımlarla köprüler ve tren istasyonlarına odaklanmıştır. 1992 Olimpiyatları alanının merkezinde yer alan Montjuic İletişim Kulesi (1991) ve Toronto, Kanada'daki Allen Lambert Galleria (1992), kariyerindeki önemli çalışmalar ve dönüm noktalarıdır. Onun tarzı, yapı mühendisliği ile mimarlık arasında bir köprü görevi görürken, İspanyol modernist mühendislik geleneğini sürdüren Antonio Gaudí ve Rafael Guastavino gibi isimlerin etkilerini yansıtmaktadır. Kariyerinin başlarında, Zürih'teki Stadelhofen İstasyonu gibi projelerle tanınmıştır. Calatrava, toplu taşımayı doğal ve kentsel bağlamda bütünleştirmiştir. Çalışmalarındaki bir diğer tema ise binalarında hareketli mekanizmaların kullanımınıdır. Örneğin, Berlin'deki Reichstag Dönüşüm Yarışması için tasarladığı kubbe bir çiçek gibi açılıp kapanabilirken, Valencia'daki Sanat ve Bilim Şehri'ndeki Planetaryum göz kapakları gibi açılıp kapanacak şekilde tasarlanmıştır. Calatrava'nın eserleri, Gaudí'nin eserlerinden güçlü bir şekilde etkilenmiş görünmektedir. Santiago Calatrava'nın tasarımları biçim ve yapıda yenilik arayışına odaklanarak çağdaş mimarlığın keşif niteliğinde örnekleri arasında yer almaktadır. Benzer şekilde, yüzyıl önce Antonio Gaudí, Barselona'daki Casa Mila gibi yapılarında bugün bile etkileyici ve taze olarak kabul edilen formlar üretmiştir. Bu bağlamda, Calatrava ve Gaudí, kendi nesillerinde mimarlığın ön saflarında ilerlemek için, yüz yıllık bir zaman aralığında adeta eşzamanlı olarak çalışıyor gibi görünmektedir. Calatrava, doğup büyüdüğü Akdeniz kıyısındaki kuzeydoğu İspanya'da, Gaudí'nin etkisi altında gelişmiştir. Bu etkileşim, Calatrava'nın tasarımlarında Gaudí'nin biçim ve işlev teorisinin bilinçaltında bir etki yaratmasına neden olmuştur. Her ne kadar Calatrava ve Gaudí'nin eserleri görsel açıdan etkileyici olsa da her ikisi de mimari ifadelerinde formdan ziyade işlevi ön planda tutmayı tercih etmişlerdir. Calatrava, yapısal sistemlerinde Gaudí öncesi döneme özgü bir yaklaşımı benimseyerek, süspansiyonlu çokgenler gibi elemanlarla binanın görünümüne rastlantısal bir şekil kazandırmıştır. Bu yaklaşım, Gaudí'nin La Sagrada Familia gibi eserlerinde de görülebilir; bu yapılar yalnızca mitolojik bir canavarı tasvir etmekle kalmaz, aynı zamanda basit yapısal ve dekoratif unsurlar aracılığıyla derin bir anlam sunar. Yüzyıl öncesinden günümüze uzanan bu mimari çabalar, Calatrava'nın çalışmalarında Gaudí'nin etkilerini sürdürerek, estetik ve işlevsel iç mekanların yaratılmasında önemli bir gelişim sağlamıştır (Choe, 2013). (Şekil 2)

Şekil 2. Sagrada Familia- Antonio Gaudi (solda), Príncipe Felipe Bilim Müzesi -Santiago Calatrava (sağda) (Yazar arşivi).

Calatrava, Valencia'da tasarladığı Opera Binasında (Palau de les Arts Reina Sofia) Antonio Gaudí'nin etkisini açıkça gösteren kırık fayans yüzeyleri kullanması ile Gaudí'ye olan hayranlığını ortaya koyar. Ayrıca, Opera Binası'nın iç ve dış cephesinde kullanılan Mavi Mozaik Karolar, Gaudí'nin tarzına ve Calatrava'nın tasarımındaki estetik çeşitliliğe işaret eder (Tola & Vokshi, 2013). Santiago Calatrava tarafından tasarlanan Valencia Açık Hava Galerisinde (L'Umbracle) park seviyesinin havalandırılması ve gün ışığının içeri girmesi için konik hacimlerle kesişen küresel hacimler kullanmıştır. Bu konik yüzeylerin dairesel açık yüzeylerinde mavi mozaik karolar

kullanılarak tasarlanmıştır. Bu yaklaşım, Antoni Gaudí'nin tarzından etkiler taşıyor gibi görünmektedir ve yapıların estetik ve fonksiyonel açıdan nasıl bütünleştiğini yansıtmaktadır (Şekil 3).

Mozaik Karo Kullanımı- Calatrava

Gaudi Mozaikleri- Barcelona

Şekil 3. Mozaik Karoların kullanımı ve Gaudi (Choe, 2013).

“Gaudí, yüzeylerin sofistike bir chiaroscuro (ışık ve gölge oyunları) hissinden ortaya çıkan çok katmanlı bir mimari konseptte yanıt olarak, dışarıdan içe doğru gelişen bir yapısal sözdizimi üzerinde çalıştı. Ancak, Calatrava'nın çalışmalarında gölge bile aydınlıktır” (Trame, 2001). Calatrava'nın tasarımlarındaki sadelik, Gaudí'nin süslü dekorasyon tercihini lüks bir şekilde filtrelenmiş ışıkla tamamlayan stilize bir malzeme sadeliğiyle birleşerek bu parlaklığı ortaya çıkarıyor. Her iki mimar da yapılarında fiziğin ve mevcut malzemelerin sınırlarını zorlamaktadır. Ancak, Calatrava'nın tarzı oldukça kişiseldir ve insan vücudu ile doğal dünya üzerine yaptığı çok sayıda çalışmadan ilham almaktadır. Calatrava'nın doğayı taklit ederken dayandığı iki temel ilke bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Calatrava tarafından "malzemelerin ideal kullanımı" olarak tanımlanan üstün ilkedir. Doğal yapılardan alınan malzemelerin, örneğin ağaçların, hayvanların ve insan iskelet sistemlerinin ideal şekilde kullanımı, Calatrava'nın tasarımları için uygun ve işlevsel teknikler ile malzemeleri bulmaya yönelik yaptığı kapsamlı araştırmaların bir sonucudur. İkinci ilke ise "organizmaların şekil değiştirme, büyüme ve hareket etme kapasitesi" olarak ifade edilmektedir (Tischhauser & Von Moos, 1998 akt. Mohammed Ali, 2019). Calatrava'nın mimarisi, yapı ve hareketi birleştirmeyi amaçlar (Yıldız, 2007). Gaudí ve Calatrava'nın tasarımları, oldukça organik, neredeyse antropomorfik formlara sahiptir (Şekil 4).

(a)

(b)

Şekil 4. (a) Sagrada Familia- Antonio Gaudi (b) Orient-Station-Santiago Calatrava (Choe, 2013).

Beton iskelet formları, birçok açıdan Gaudí'nin taş ve yığma yapılarına benzese de aralarında belirgin bir fark vardır. Gaudí'nin eserleri her zaman son derece gelişmiş bir maddesellik duygusuyla yüklüken, Calatrava, malzemelerini soyutlayarak inşaat unsurlarını homojenleştiren beyaz bir kaplamayı tercih etmektedir. Bu tarz, yapı mühendisliği ile mimarlık arasındaki ayrımı ortadan kaldırarak bir köprü görevi görür (Choe, 2013). Bu bağlamda Calatrava'nın kullandığı biçimsel metaforları sınıflandırmak için Calatrava'nın İspanya'da tasarladığı Sanat ve Bilim Kompleksi seçilmiştir. Yapılan analizler ile tasarımlarının, metaforların mimarideki rolünün önemini açık bir şekilde gösterilmektedir.

4. SANAT VE BİLİM KENTİ

Sanat ve Bilim Kenti (The City of Arts and Sciences), Valencia şehrinin önemli turizm merkezlerinden biridir. 1957 yılında Turia Nehri'nin taşması, Valencia şehrinde büyük ölçekte tahribata yol açtı. Bu sel felaketinin ardından, nehir yatağının şehir merkezinden uzak bir bölgeye taşınmasına karar verildi (Gürel, 2008) (Şekil 5). Nehir yatağının değişmesiyle birlikte, kentin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan bu eski nehir yatağının ne amaçla kullanılacağı tartışma konusu oldu ve çeşitli projeler ortaya atıldı. 1973 yılında belediye, bu alanın otoyol ya da tren yolu olarak kullanılmasını önerdi, ancak bu fikir kent sakinlerinin protestolarıyla karşılaştı ve proje iptal edildi. Halkın katılımıyla, alanın yeşil bir koridor olarak kalması kararlaştırıldı ve bu doğrultuda yarışmalar düzenlendi. Ancak bu yarışmalardan bir sonuç alınamadı ve 1981 yılında Ricardo Bofill tarafından bir master plan oluşturuldu. Eleştirilere rağmen, bu plan doğrultusunda alanın etaplara bölünerek tasarlanmasına karar verildi. Turia Nehri parkı, yaklaşık 8,5 kilometrelik kesintisiz bir alan oluşturmakta olup, bu alan 18 etaba bölünerek içinde kesintisiz su ögesinin yanı sıra bisiklet parkurları, çocuk oyun alanları ve yürüyüş yolları gibi yoğun işlev alanlarına dönüştürüldü (Vivas & Jose, 2011). Valencia'nın eski nehir yatağı, Calatrava tarafından tasarlanan bir köprü ile ilk kez yeşil bir kentsel alana dönüşmeye başladı. Ardından, nehir yatağının metro ağına dahil edilmesiyle, Calatrava'nın imzasını taşıyan bir metro istasyonu inşa edildi ve bu, kente yeni bir kimlik kazandırmaya başladı (Gürel, 2008). Calatrava'nın sembolik köprü ve istasyon tasarımı, bölgeye dair çeşitli fikir ve tartışmaların yeniden alevlenmesine yol açtı. Sonuç olarak, bu alanda "The City of Arts and Sciences" adıyla anılacak bir sanat ve kültür bölgesi kurulmasına karar verildi. Bu gelişmelerin neticesinde, alanın on beşinci etabında sembolik bir yapı tasarlaması için 1991 yılında mimar Calatrava ile anlaştı. Valencia'da doğup büyüyen Calatrava şehrin kültürünü ve dokusunu yakından tanımaktadır. Eski Turia Nehri yatağının on beşinci etabına kurulan Sanat ve Bilim Kenti, çevresindeki yoldan daha düşük bir seviyede yer almaktadır. Yol seviyesi ile nehir yatağı seviyesi arasında yaklaşık 7 metre fark bulunmaktadır (URL-3).

Şekil 5. 1957 yılında meydana gelen sel ve değişim haritası (Gürel, 2008).

Sanat ve Bilim Kenti, eski nehir yatağının en geniş kısmında, 400 metre genişliğindeki bir alanda inşa edilmiştir (Şekil 6). Yapılar, on beşinci etabın güneybatı yönünde konumlanmış ve yaklaşık 200 metre genişliğinde bir alanı kaplamıştır. Geri kalan kısım ise diğer etaplarda olduğu gibi yeşil alan olarak değerlendirilmiştir (Karasakal & Kavraz, 2021).

Şekil 6. Turia Nehri yatağının öncesi ve sonrası (URL-4).

Sanat ve Bilim Kompleksi, açılış sırasına göre sunulan 7 yapıdan oluşmaktadır:

1. Gözlem Evi (L'Hemisfèric, 1998)
2. Prens Felipe Bilim Müzesi (Museu de les Ciències Príncipe Felipe, 2000)
3. Açık Hava Galerisi (L'Umbracle, 2001)
4. Akvaryum (L'Oceanogràfic, 2003)
5. Opera Binası (Palau de les Arts Reina Sofia, 2005)
6. Köprü (Assut de l'Or, 2008)
7. Etkinlik Alanı (L'Àgora, 2009)

Alanın planı Şekil 7'de görülmektedir. Topografik olarak düz bir alanda kurulan Sanat ve Bilim Kenti hem düşük kotuyla hem de eski nehir yatağının genişliğiyle ferah bir algı oluşturmaktadır (Şekil 8).

Şekil 7. Sanat ve Bilim Kentinin Planı (URL-3).

Şekil 8. Sanat ve Bilim Kenti yapılarının kent ile ilişkisi (URL-5).

Arazinin güney kısmında büyük bir süpermarket ve çevresinde konut yapıları bulunmaktadır. Sanat ve Bilim Kenti'nde yer alan tüm yapılar Santiago Calatrava'nın tasarımıdır. Bu yapılar arasında ilk olarak Gözlem evi (L'Hemisfèric) binası, planetaryum, sinema ve tiyatro birimlerini içermektedir. Prens Felipe Bilim Müzesi (Museu de les Ciències Príncipe Felipe), bir müze yapısı olarak öne çıkarken, Açık Hava Galerisi (L'Umbracle) ise açık hava sanat galerisi işlevi görmektedir. Akvaryum (L'Oceanogràfic), büyük bir akvaryum yapısıdır. Montolivet, bölgedeki iki yakayı birbirine bağlayan bir köprüdür ve Köprü (Assut de l'Or) ise asma sistemle yapılan bir köprüdür. Sanat ve Bilim Bölgesi'nin en son yapısı olan Etkinlik Alanı (L'Agora), alanın en güneyinde konumlanmıştır. Bu yapılarla birlikte, Sanat ve Bilim Kenti, çok çeşitli işlevlere hizmet eden büyük bir komplekse dönüşmüştür (Şekil 9). Açık Hava Galerisi (L'Umbracle) yapısının zemin katı yol kotundadır ve yapının yol kotu ile nehir kotu arasında kalan katları, bölgeye hizmet eden bir kapalı otopark olarak kullanılmaktadır (Garcia, 2011).

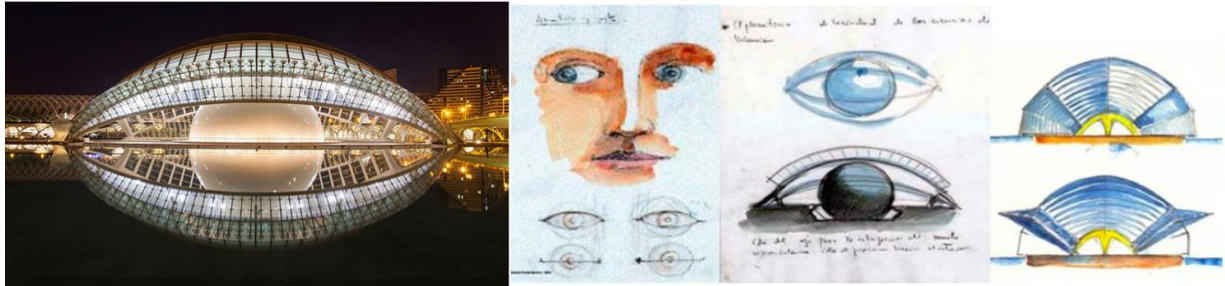

Şekil 9. Sanat ve Bilim Kenti yapıları ve ilişkileri (URL-6).

5. BİÇİMSEL KARŞILIKLARIYLA SANAT VE BİLİM KENTİNDEKİ YAPILAR

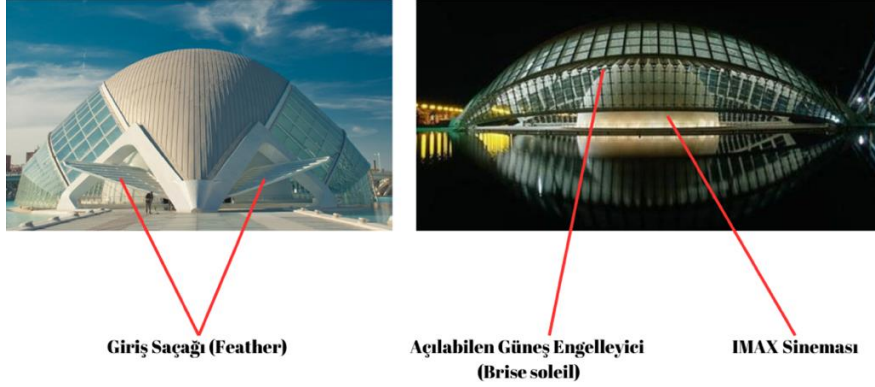
Gözlem Evi (L'Hemisfèric)

Sanat ve Bilim Kompleksi'nde bulunan Gözlem Evi'nde (L'Hemisfèric) göz metaforunun kullandığı anlaşılmaktadır. Bu metaforun en önemli örneği olarak yapı, 'Her şeyi gören' insan gözünü ve bu gözün temsil ettiği bilgeliği sembolize edecek şekilde tasarlanmıştır. Bu yapı, dünyaya, gökyüzüne ve yıldızlara bakmayı ve gözlemlemeyi simgeler. Dev bir gözü andıran yapı, "Bilgi Gözü" olarak da bilinir. Calatrava'nın eskizlerine bakıldığında, bu binanın tasarım konseptinin ilham kaynağının gerçekten de bir göz olduğu rahatlıkla anlaşılabilir (Şekil 10).

Şekil 10. Calatrava'nın Eskizleri (Tola & Vokshi, 2013).

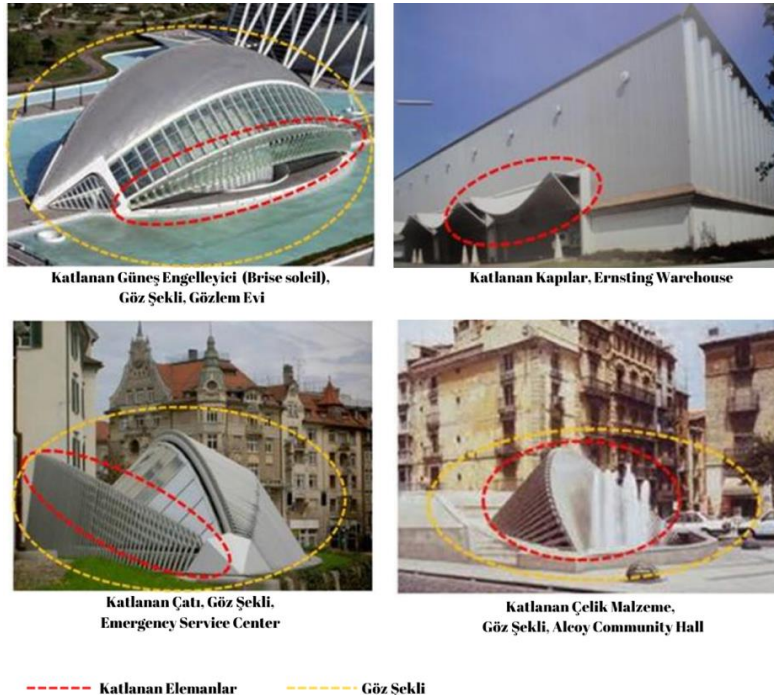
Gözlem Evi'nin (L'Hemisfèric) 'kubbe (dome)' kısmında sinema, Planetaryum ve Lazeryum bulunmaktadır (Şekil 11). Planetaryum, 110 metre uzunluğunda ve 55,5 metre genişliğinde betondan oluşan bir yarım küre şeklindedir. Sinema bölümünün küresel dış cephesi, parçalanmış fayanslarla kaplanmıştır. Yapısal beton ve çelik kabuk, planetaryumun üzerinde bir tonoz oluşturur. Beton kaplama, binanın girişlerinden 'göz'ün diğer kısımlarına kadar yukarı doğru uzatılmıştır (Tola & Vokshi, 2013).

Şekil 11. Gözlem Evi (L'Hemisfèric) işlevleri (Tola & Vokshi, 2013).

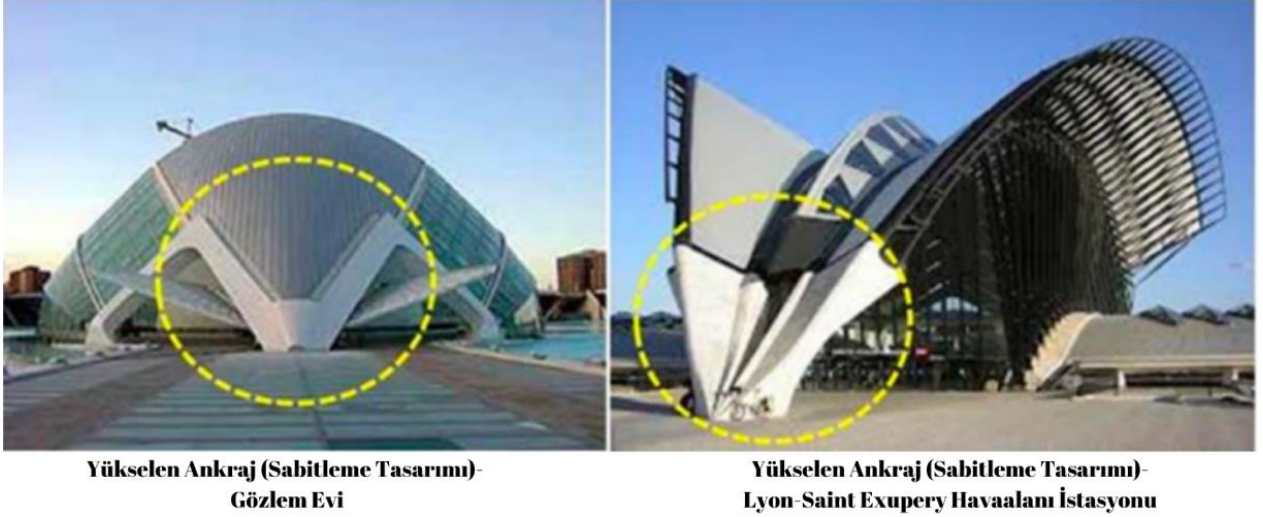
Calatrava'nın Gözlem Evi'nde (L'Hemisfèric) kullandığı üç ana unsuru göz önünde bulundurduğumuzda; Göz, Güneş Engelleyici (Brise-Soleil) ve Giriş Saçağı (Feather), mimarın eserlerinde sık sık karşımıza çıkar. Göz metaforu, Calatrava'nın eserlerinde sıkça görülen bir tema olup, Planetaryum'un insan gözüne yapılan en açık referans olduğunu görmekteyiz. İnsan bedeni ile mimari arasındaki ilişkiyi vurgulaması dikkat çekicidir. Bedenden aldığı bir unsurla oluşturduğu biçim, onun tasarım vizyonunu oluşturmuştur. Calatrava, doğayı yalnızca bir ilham kaynağı olarak değil, onun özünü mimari tasarımlarına yansıtan bir yaklaşımı benimser. Hareket edebilen organik varlıkları, dinamik ve görsel olarak hareket etkisi uyandıran yapılar oluşturmanın temeli olarak değerlendirir (Yıldız, 2007).

Göz şekli unsuru, Calatrava'nın Gözlem Evi (L'Hemisfèric) öncesinde tasarladığı diğer projelerde de sıkça görülmektedir. Film projeksiyonu için kullanılan yarım küre, geometrik olarak dikkat çekici bir form olup hem insan gözünü hem de kozmosun alanını temsil eder. Güneş Engelleyici (Brise-Soleil) yapısı, Calatrava'nın projelerinde sıkça kullanılan ve güneşlik görevi gören bir unsur olmasının yanı sıra, onun mimari vizyonunu da yansıtır. Doğa, bir yapıyı hareketin bir sonucu olarak ifade etmenin kaynağı haline gelir (Yıldız, 2007). Bu yapısal elemanların hareketliliği, Calatrava'nın önceki tasarımlarında da görülen karakteristik bir özelliktir. Katlama elemanları, diğer projelerinde olduğu gibi Gözlem Evi'nde (L'Hemisfèric) de önemli bir rol oynar. Bu mekanizmanın hareketliliği, Calatrava'nın projelerindeki özgünlüğünü ve mühendislik becerilerini ortaya koymaktadır. Katlama elemanları, Calatrava'nın Ernsting Warehouse, Emergency Service Center, Alcoy Community Hall gibi diğer projelerinde de kullanılmıştır (Şekil 12).

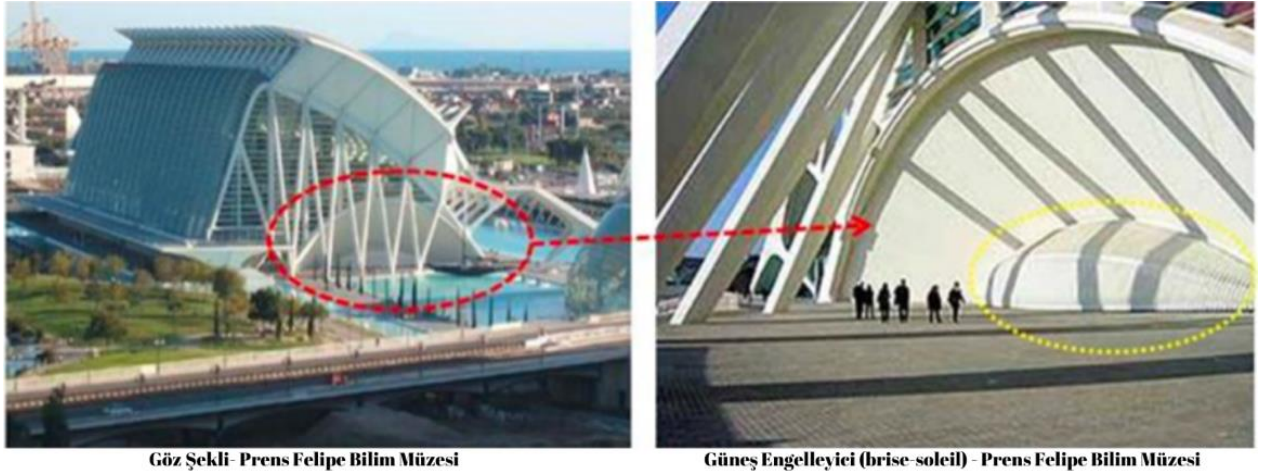
Şekil 12. Katlama Elemanlarının Kullanılan Projeleri (Tola & Vokshi, 2013).

Bu projelerde paslanmaz çelikten yapılmış kıvrımlı katlama elemanları ve temel şeklinin bir göz olarak tasarlanması gibi öğeler öne çıkmaktadır (Tola & Vokshi, 2013). Gözlem Evi (L'Hemisfèric) yapısının yükselen ankracı, Lyon-Saint Exupery Havaalanı İstasyonu'nu hatırlatabilir; ancak burada Fransız tasarımının doğrudan bir etkisi bulunmamaktadır. Sabitleme konseptinden ilham alınarak, bu yapı, sabitleme tasarımı (çapa) yapılarının önemli bir parçası olarak yükselen bir forma dönüştürülmüştür (Şekil 13).

Şekil 13. Ankraj Kullanılan Projeleri (Tola & Vokshi, 2013).

Santiago Calatrava'nın eserlerinde göz şekli, daima önemli bir motif olmuştur. Prens Felipe Bilim Müzesinde (Museu de les Ciències Príncipe Felipe) de bu motif, Gözlem Evi'nin (L'Hemisfèric) temel şeklinden daha küçük bir ölçekte tekrar kullanılmıştır. Bu bina, adeta Gözlem Evi'nin (L'Hemisfèric) bir minyatürü gibi düşünülebilir. Ayrıca, bu yapıdaki brise-soleil, Gözlem Evi'ndeki (L'Hemisfèric) göz kapağını andıran merkezi bir gözbebeği olarak tasarlanmıştır (Şekil 14).

Şekil 14. Göz şeklinin kullanımı (Tola & Vokshi, 2013).

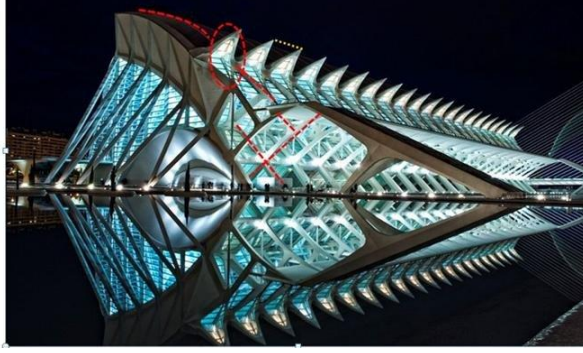
Prens Felipe Bilim Müzesi (Museu de les Ciències Príncipe Felipe)

Prens Felipe Bilim Müzesi (Museu de les Ciències Príncipe Felipe) için en önemli metafor iskelet metaforudur. Prens Felipe Bilim Müzesinde (Museu de les Ciències Príncipe Felipe), 2000 yılında açılan etkileşimli bir bilim müzesidir ve yaklaşık 40.000 metrekarelik üç katlı bir alanda yer alır (Şekil 15). Müzenin toplam alanının 26.000 metrekarelik bölümü sergi alanı olarak kullanılmaktadır. Yapının mimarisi, geometrisi, yapısal tasarımı, malzeme kullanımı ve doğayla uyumu ile dikkat çekmektedir. Müzenin inşasında 20.000 metrekare cam, 4.000 bölme, 58.000 m³ beton ve 14.000 ton çelik kullanılmıştır. Bina, 220 metre uzunluğunda, 80 metre genişliğinde ve 55 metre yüksekliğindedir (Tola & Vokshi, 2013).

Şekil 15. Prens Felipe Bilim Müzesi (Museu de les Ciències Príncipe Felipe) (Yazar Arşivi).

Binanın şekli, bir balina iskeletine benzetilmiştir ve bu iskelet yapının temel mimari unsuru olarak işlev görmektedir. Bu tarih öncesi iskeleti andıran yapı, iskeletin kemiklerine benzeyen tekil unsurların tekrarlanmasıyla tasarlanmıştır. Bu elemanlar, binanın boylam doğrultusunda sabit bir mesafeyle tekrarlanan modüler bir yapıyı oluşturur (Tola & Vokshi, 2013) (Şekil 16).

Şekil 16. Yapıda tekrarlanan elemanlar (Tola & Vokshi, 2013).

Binanın simetrik uçları, girişleri de belirten üçgen yapılarla sağlam bir şekilde desteklenmiştir. Calatrava, yapıda yalnızca üç temel malzeme kullanmıştır: iskeleti oluşturan beyaz beton, binaya şeffaflık kazandıran cam ve camın yapısını destekleyen çelik. Binanın mimarisi, geometrisi, yapısal tasarımı ve malzeme kullanımı, doğayla uyumlu bir tasarımı yansıtır. Güneye bakan cephenin beyaz beton destek çerçevesi, camla doldurulmuştur. Kuzey cephesi ise binanın tüm uzunluğu boyunca uzanan sürekli bir cam ve çelik perde ile kaplanmıştır. Bu yapı, 104 metre genişliğinde ve 241 metre uzunluğunda modüler bir tasarıma sahiptir. Calatrava'nın Prens Felipe Bilim Müzesinde (Museu de les Ciències Príncipe Felipe) öne çıkan üç ana unsuru; "Göz," "Ağaç yapısı" ve "Kemikler ve İskelet" olarak tanımlanmaktadır (Tola & Vokshi, 2013) (Şekil 17).

Şekil 17. Yapının İç Mekan Strüktürü (Yazar Arşivi).

Santiago Calatrava'nın karakteristik unsurlarından biri olan kemikler ve iskelet teması, bu projede de öne çıkmaktadır. Mimari tasarım, insan iskeletinden ve hatta balina gibi hayvanların iskeletinden ilham alır. Calatrava'nın kemik kavramına benzer çalışmaları arasında Kuveyt Pavilyonu ve Gölge Makinesi bulunur (Şekil 18).

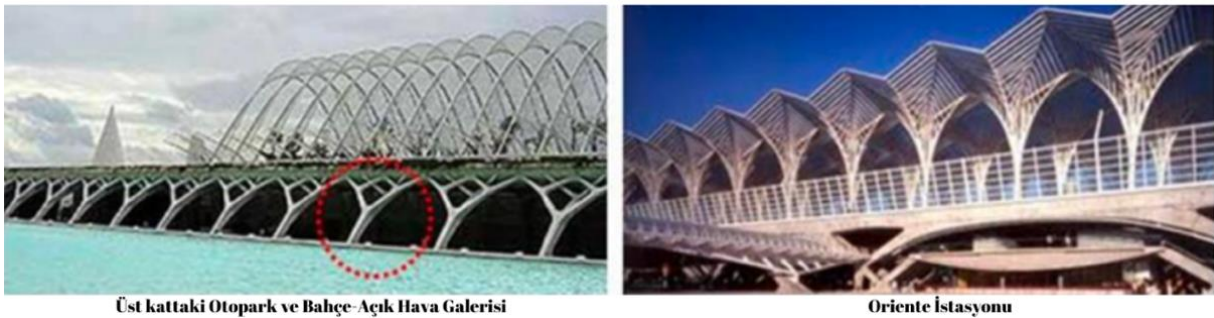

Şekil 18. İskelet şeklinin kullanımı solda-Kuwait Pavilyonu, sağda-York Shadow Machine (URL-4).

Ancak, Prens Felipe Bilim Müzesi ile bu projeler arasındaki en belirgin fark, Calatrava'nın burada hareket kavramını kullanmamasıdır. Müzede iskelet tamamen statik olarak tasarlanmıştır; herhangi bir hareket mekanizması bulunmaz. Diğer bir farklılık ise, diğer projelerinde insan iskeletinin bir kısmını, örneğin el kemiklerini kullanarak parmakların hareketini simgeleyen unsurlara yer vermesidir. (Tola & Vokshi, 2013).

Açık Hava Galerisi (L'Umbracle)

Calatrava'nın komplekste tasarladığı açık hava galerisinde (L'Umbracle) kullandığı ilk metafor olarak ağaç metaforu gözlemlenmektedir. Otopark katındaki ağaç sütunlar hem yapısal bir çözüm sunmakta hem de üst kattaki gezinti alanının estetiğiyle uyumlu bir görünüm kazandırmaktadır. Bu sütunların yerleştirilmesi, Santiago Calatrava'nın daha önceki projelerinden esinlenmiş gibi görünmektedir, özellikle Oriente İstasyonu için çizdiği yoğun orman ağaçları benzeri tasarımlardan etkilenmiştir (Şekil 21). Bu tasarım anlayışı, Calatrava'nın doğayla bütünleşen yapısal estetik anlayışını yansıtır.

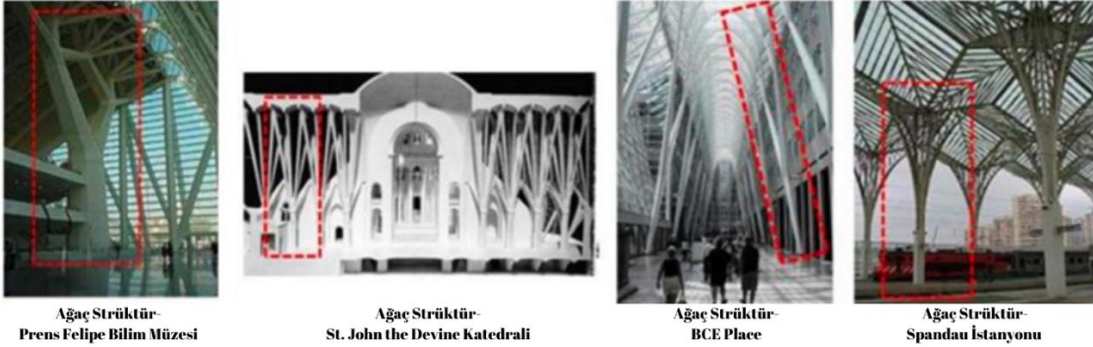
Şekil 21. Ağaç Sütunların kullanıldığı projeler (URL-4).

Ağaç metaforunun kullanıldığı bir diğer yapı ise Prens Felipe Bilim Müzesidir. Binanın tasarımı, camla doldurulmuş ağaç ve kaburga benzeri formların asimetrik tekrarı üzerine kuruludur. Kuzey salonu, Gotik katedrallerin yüksek nefinin oranlarına sahip olan 40 metrelik geniş bir alana sahiptir. Binanın tüm uzunluğu boyunca uzanan dalgalı cam duvar ve uçan kaburgalar, bu alanın belirgin özelliklerindedir. Beton "ağaçlar," çatı ile cephe arasındaki bağlantı hattını destekleyen beş doğrusal beton eleman tarafından organize edilir. Bu elemanlar, servis çekirdekleri ve asansörlerin entegrasyonuna olanak tanıyacak bir ölçekte tasarlanmıştır. Bu yapı, doğal ışığı içeriye çekmek ve organik formları mimariyle birleştirmek amacıyla tasarlanmıştır (Tola & Vokshi, 2013) (Şekil 19).

Şekil 19. Prens Felipe Bilim Müzesi İç Mekan Strüktürü (Yazar Arşivi).

Calatrava'nın bu binada kullandığı ağaç unsuru, aynı zamanda St. John the Divine Katedrali, BCE Place ve Spandau İstasyonu gibi diğer projelerinde de karşılaşılmaktadır. Ağaç yapısı, doğadaki form, ağırlık ve verimlilik prensipleriyle mimarlara ilham veren ilk örneklerden biridir ve bu özelliği, iyi bilinen bir analogi sınıflandırma ölçütü haline getirir. Doğaya atıfta bulunulduğunda, bir ağacın gövde, dallar ve daha küçük dallar gibi sistematik bir şekilde yapılandırılmış parçalardan oluştuğu gözlemlenmektedir (Silver, Mclean & Evans, 2013 akt. Mohammed Ali, 2019). Ağaç yapısı, Calatrava'nın tasarım dilinin önemli bir parçası haline gelmiş olup, Oriente İstasyonu gibi daha sonraki projelerinde de temel bir unsur olarak öne çıkmıştır (Şekil 20).

Ağaç Strüktür-
Prens Felipe Bilim Müzesi

Ağaç Strüktür-
St. John the Devine Katedrali

Ağaç Strüktür-
BCE Place

Ağaç Strüktür-
Spandau İstasyonu

Şekil 20. Ağaç şeklinin kullanımı (Tola & Vokshi, 2013).

Açık Hava Galerisinin (L'Umbracle) strüktürel tasarımında bir diğer metafor olarak kemer metaforu görülmektedir. Yapının tasarımı 1995-1997 yılları arasında gerçekleştirilmiş olup, inşası 1997'de başlamış ve 2001 yılında halka açılmıştır. 320 metre uzunluğunda ve 60 metre genişliğinde olan bu yapı, 900 araç ve 20 otobüs için park yeri sunmaktadır. Üst kattaki gezinti alanı ise 50.860 metrekarelik geniş bir alana yayılmaktadır. Açık Hava Galerisi (L'Umbracle), doğayla iç içe birçok heykele ev sahipliği yapan bir mekandır (Şekil 22). İç kısmında, çağdaş sanatçıların heykellerinin sergilendiği açık hava sanat galerisi olan "Heykeller Yürüyüşü" yer alır. Bu alan, ziyaretçilere benzersiz bir giriş deneyimi sunmak amacıyla tasarlanmıştır (Tola & Vokshi, 2013).

Şekil 22. Açık Hava Galerisi (L'Umbracle) (URL-3).

Yapı ziyaretçilere uzun panoramik bir gezinti yolu sunar ve kompleksin etkileyici manzarasının keyfini çıkarma olanağı sağlar. Yapının çevresinde bulunan bahçe, çeşitli ağaçlarla donatılmıştır ve "şemsiyesi" olarak işlev gören 18 metre yüksekliğinde 55 sabit kemer ile 54 yüzer kemerden oluşur. Bahçedeki bitkiler, mevsimlere göre renk değiştirecek şekilde özenle seçilmiştir. Açık Hava Galerisi (L'Umbracle), "kış bahçesinin çağdaş bir yeniden keşfi" olarak tasarlanmış olup, kemer yapısı çelik konstrüksiyondan üretilmiştir ve bu yapı baştan sona aynıdır. Ayrıca, binanın boylam yönünde sabit bir mesafeyle tekrarlanan bir öge bulunur (Şekil 23).

Şekil 23. L'Umbracle tekrar eden elemanlar (Tola & Vokshi, 2013).

Calatrava'nın Açık Hava Galerisi (L'Umbracle) projesinde kullandığı malzemeler çelik ve beyaz renkte olup, yapının oldukça şeffaf olmasını sağlar. Cam kullanımı ve katı yüzeylerden kaçınılması, yapının hafif ve açık bir görünüm kazanmasına katkıda bulunur. Yapıda çelik kemerler ve ağaç sütunlar kullanılmıştır; ayrıca, mozaik fayanslar da dekoratif bir unsur olarak yer alır. Bu yapıdaki ağaç sütunlar ve çelik kemerler, Calatrava'nın BCE Place'de tasarladığı Ağaç Sütunlar konseptiyle paralellik gösterir. Bu mantıkla tasarlanan bir diğer proje, Olimpiyat Oyunlarının Gezinti Yeri'dir (Şekil 24).

Şekil 24. Kemer şeklinin kullanıldığı projeler (Tola & Vokshi, 2013).

Valencia Köprüsü (Assut de l'Or)

Sanat ve Bilim Kompleksinde yer alan Valencia Köprüsünde (Assut de l'Or) kanat metaforu görülmektedir. Köprü, Santiago Calatrava tarafından tasarlanan ve 2008 yılında tamamlanan bir asma köprüdür. Bu köprü, Minorca Caddesi'ne ulaşarak Turia Nehri'nin eski yatağını geçer ve şehrin en yüksek noktası olan 125 metre yüksekliğindeki sütunuyla dikkat çeker (Şekil 25). Köprü'nün toplam uzunluğu 180 metredir ve köprü, inşaatında beyaz beton ve çelik kullanılmıştır. Köprü'nün tasarımı, dikey kanat ile köprü'nün yatay yolu arasında çapraz olarak bağlanan 19 açıklıktan oluşur (Tola & Vokshi, 2013).

Şekil 25. Assut de l'Or Köprüsü (Yazar Arşivi).

Assut de l'Or Köprüsü, Calatrava'nın Alamillo Köprüsü'ne benzer şekilde tasarlanmış bir yapıdır. İki köprü arasındaki benzerlikler, özellikle köprünün yapı unsurlarında ve kullanılan yöntemlerde belirgindir. Her iki köprüde de çelik kablolar, beton konstrüksiyona çapraz pozisyonda bağlanır ve üçgen şekli, yapının ana temasını oluşturur (Şekil 26). Assut de l'Or Köprüsü, Alamillo Köprüsü'nün bir minyatürü gibi görünebilir; bu benzerlikler köprülerin temel tasarımında ve mühendislik becerilerinde kendini gösterir. Köprünün yatay planı, araçlar ve yayalar için bir yol görevi görmektedir (Tola & Vokshi, 2013).

Şekil 26. Alamillo Köprüsü (solda), Assut de l'Or Köprüsü (sağda) (URL-4).

Calatrava'nın Lyon Havaalanı'ndaki Satolas hızlı tren istasyonunda uçuş durumundaki bir kuşun kanat metaforu ortaya çıkmaktadır. Eskizlerinde de bu metafor hissedilmektedir. (Şekil 27). Fakat tasarım bakış açısına göre farklı metaforlara da olanak sağlayabilir. Charles Jecks'e göre, binanın dar cephesinden bakıldığında havalanmak üzere olan bir martı, boylamasına bakıldığında ise oyuk açarak ilerleyen bir hortum ve tamamen camla kaplı şerit gövdesiyle toprak kazan bir karıncayiyen, aynı cephedeki taşıyıcı geniş kemer de bir dinozora benzemektedir.

Şekil 27. Satolas Hızlı Tren İstasyonu (URL-7).

Kuş kanadından esinlenerek kanat metaforuna örnek olabilecek diğer bir tasarım ise Milwaukee Sanat Müzesi'dir. Müzenin dış yüzeyinde ve iç dekorasyon elemanlarında da görülmektedir. Eğimli bir omurganın her iki tarafında simetrik olarak yerleştirilmiş 72 adet kiriş, adeta havalanan bir kartalı sembolize eder. Konik yapı, simetrik panjurlarla kuşun kanatlarını temsil ederken, merkezi pylon kartal omurgasını andıran bir iskelet formunu çağrıştırır. Yapının genel eğimi, uçuşun birkaç saniye içinde başlayacağını ima eder. Panjurların sağladığı gerçek hareket etkileyici bir dinamizm katarken, yapının hem açık hem de kapalı panjurlar ile oluşturduğu durağan hali bile hareket fikrini güçlü bir şekilde hissettirir. Kuşlar kanat çırparak uçarken, Milwaukee Sanat Müzesi de kanat benzeri panjurlarıyla adeta uçuyormuş hissi yaratır (Yıldız, 2007). İç dekorasyonda ise, atrium ve galeri alanlarında üstü kemerle çevrili köpek balığı solungaçlarını yansıtan arkadlar, beyaz iç yapı olarak görünür (Şekil 28).

Şekil 28. Milwaukee Sanat Müzesi (URL-8).

6. SONUÇ

Calatrava'nın Sanat ve Bilim Şehri'ndeki yapıları, onun mimari dilinin ve metaforik yaklaşımının temel unsurlarını güçlü bir şekilde yansıtarak mimari tasarım açısından çok katmanlı bir anlatım sunar. Bu komplekste kullanılan unsurlar, Calatrava'nın önceki projelerindeki metaforik öğelerle büyük ölçüde örtüşmekte ve onun tasarım felsefesine dair ipuçları vermektedir (Tablo 1). Calatrava'nın mimari yaklaşımı, insan ve hayvan iskeletlerinden ilham alarak, bu yapıları metaforik bir çerçevede yeniden yorumlama becerisi üzerine temellenir. Çizimlerinde insan vücudu ve hayvan formlarına yer veren Calatrava, bu organik unsurları mimari tasarımlara entegre ederek, yeni yapı ve muhafaza yöntemleri için bir temel oluşturur. Jestler, pozisyonlar, iskeletler ve kanatlar gibi organik unsurlar, alışılmamış tanıdık hale getirerek program ve mekânsal sorunlara yaratıcı çözümler sunar. Bu metaforik yaklaşım, yalnızca estetik bir bağlam sunmakla kalmaz, aynı zamanda yenilikçi tasarımlar için güçlü bir analogi modeli işlevi görür. Özellikle insan figürü ve doğa formları, Calatrava'nın tasarımlarında merkezi metaforlar olarak öne çıkar ve onun mimari konseptlerinde sıkça analiz edilen simgeler haline gelir. Bu metaforlar, sadece birer tasarım ögesi olarak kalmamakta, aynı zamanda yapıya anlam ve kimlik kazandırmaktadır. Calatrava'nın yapılarında biçim, yalnızca estetik bir unsur değil, aynı zamanda insan ve doğa arasındaki ilişkiyi derinlemesine inceleyen bir metafor olarak işlev görür. Bu metaforik yaklaşım, mimarinin şekillerine kavramsal bir derinlik kazandırarak, doğa ve insan varlığı arasındaki bağı güçlü bir şekilde yansıtır. Mühendislik geçmişi ve malzeme kullanımı ise, Calatrava'nın eserlerinde sadece yapısal sağlamlık sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu metaforların somutlaşmasına da katkıda bulunur. Calatrava'nın beyaz beton, çelik ve cam gibi malzemeleri tercih etmesi, anıtsal hacimler yaratırken metaforik anlatımını destekleyen unsurlardır. Bu malzemeler hem yerel mimariyi hem de İspanyol mimarisinin etkilerini taşıırken, aynı zamanda Calatrava'nın metaforik anlatısını güçlendirir. İşlevsellik ve tasarım arasındaki denge, abartısız fakat derinlikli bir mimari dil oluşturarak, Calatrava'nın eserlerini benzersiz kılan bir diğer metaforik unsurdur. Sonuç olarak, Calatrava'nın Sanat ve Bilim Şehri'ndeki yapıları, mimarinin dilini zenginleştiren metaforik yaklaşımlarını ve bu yaklaşımların onun eserlerinde nasıl somutlaştığını ortaya koyar. Bu metaforlar, Calatrava'nın mimari kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak, tasarımlarında hem estetik hem de kavramsal derinlik sağlar. Calatrava'nın mimarisi, doğanın prensiplerini ve özelliklerini analogi yoluyla mimari değerlere aktarma süreciyle,

yapısal sorunlara yaratıcı ve zihin açıcı çözümler öneren bir metaforik zenginlik sergiler. Bu anlayış, mimarının sadece bir teknik disiplin değil, aynı zamanda kavramsal ve sanatsal bir ifade alanı olduğunu altını çizer.

Tablo 1. Calatrava tasarımları ve yer alan metaforları (Yazar tarafından üretilmiştir).

Yapılar/Metaforlar	Göz	İskelet	Ağaç	Kemer	Kanat
Gözlem Evi (L'Hemisfèric, 1998)					
Prens Felipe Bilim Müzesi (Museu de les Ciències Príncipe Felipe, 2000)					
Açık Hava Galerisi (L'Umbracle, 2001)					
Köprü (Assut de l'Or, 2008)					
Emergency Service Center					
Alcoy Community Hall					
Kuveyt Pavyonu					
York Gölge Makinesi					
St. John the Divine Katedrali					
BCE Place					
Spandau İstasyonu					
Oriente İstasyonu					
Olimpiyat Oyunlarının Gezinti Yeri					
Alamillo Köprüsü					
Satolas tren istasyonunda					
Milwaukee Sanat Müzesi					

TEŞEKKÜR

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimari Tasarım Doktora programı kapsamında, 2023-2024 akademik yılı bahar yarıyılında öğrencisi olduğum MIM5411 Mimarlıkta Biçimlerin Oluşma Etkenleri dersinin yürütücüsü olan Münevver Dağgülü ve İbrahim Dağgülü hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasına gerek olmayan bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Yazar makalenin tamamının kendisi tarafından hazırlandığını beyan eder.

Araştırmacıların Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

KAYNAKLAR

- Aydın, A. B. (1997). *The Relation between natural and man-made structural systems-examination of 20th century examples in special case of the modern architect Santiago Calatrava.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ayran, N. (2002). Kategorileri ve rolleri açısından mimarlıkta metaforlar, *Mimarist Dergisi*, 39-54.
- Capanna, A., Francaviglia, M., & Lorenzi, M. G. (2012). Architecture, form, expression: The helicoidal skyscraper's geometry. In *Proceedings of Bridges 2012: Mathematics, Music, Art, Architecture, Culture* (pp. 349-356).
- Cera, V. (2020). Semantics and architecture: Reflections and method proposal for the recognition of semantically-defined architectural forms. İçinde C. Bolognesi, & C. Santagati (Eds.), *Impact of Industry 4.0 on Architecture and Cultural Heritage* (pp.330-356). <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-1234-0.CH014>.

- Ching, F., D., K. (2016). *Mimarlık, Biçim, Mekân, Düzen* (Architecture: Form, Space, & Order) (çev.) Sevgi Lökçe, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları
- Choe, J. (2013). Gaudi & Calatrava. <https://www.archigardener.com/2012/12/gaudi-calatrava.html> adresinden 28/05/2024 tarihinde alınmıştır.
- Dağgülü, İ. & Dağgülü, M. (2024). *Mimarlıkta biçimlerin oluşma etkenleri*, Yayınlanmamış ders notları, İstanbul. YTÜ
- Demirkaynak, M. (2010). *Mimaride bağlam kavramı ve metaforik temelli yaklaşımlar*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dutoğlu T. & Aktuğlu Aktan EÖ. (2022). Kentsel mekânda metaforik yaklaşımlar: Nesnel tasarım kriterleri. *Tasarım Kuram*, 18(36), 129-149. <https://doi.org/10.14744/tasarimkuram.2022.67625>.
- Ersal, L. Ö. (2013). *Mimari mekanın biçimlendirilmesi ve anlam boyutu: Ontolojik yaklaşım*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Garcia, C. M. (2011). "Fachada Norte Museo de las Ciencias". Valencia Universidad Politecnica <https://riunet.upv.es/bitstream/handle/10251/12085/PFG%20Cristina%20Marco%20Garcia.pdf;jsessionid=33291CEC827583D57A525FB3F9D22C47?sequence=1> adresinden 21/08/2024 tarihinde alınmıştır.
- Gürel, N. (2008). Çağdaş ikon yapıların kentsel yenilenme süreçlerindeki yeri: İspanya örneği Bilbao ve Valencia kentleri. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hasol, D. (2014). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul: YEM Yayınları
- Lakoff, G. & Johnson, G. L. M. (2005). *Metaforlar (Hayat, Anlam ve Dil)*. Çev. Gökhan Yavuz Demir. İstanbul: Paradikma Yayıncılık.
- Karasakal, H. & Kavraz, M. (2021). "Yapısal Ve Fonksiyonel Bağlamda Bir Sanat Yapısı: Valencia Opera Binası". *Sanat Dergisi*, (38), 216-243. <https://doi.org/10.47571/ataunigsfd.935656>.
- Liao, K., Vries, B., Kong, J., Zhang, K. (2015). Representations of the Spatial Layout of Architectural Design with Spatial-Semantic Analytics.
- Liao, K., de Vries, B., Kong, J., & Zhang, K. (2015). Pattern, cognition and spatial information processing: Representations of the spatial layout of architectural design with spatial-semantic analytics. In *Computer-Aided Architectural Design Futures. The Next City-New Technologies and the Future of the Built Environment: 16th International Conference, CAAD Futures 2015, São Paulo, Brazil, July 8-10, 2015*. Selected Papers 16 (pp. 547-562). Springer Berlin Heidelberg.
- Mohammed Ali, Z. (2019). *Form generation strategy inspired by nature: Analysis of Calatrava's designs*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Roth, L., M. (2000). *Mimarlığın Öyküsü, Öğeleri, Tarihi, Anlamı*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Sennett, R. (2008). *Ten ve Taş*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Suisho S., Kengo, O. & Teruyuki M. (2013). Typology and structural analysis of metaphors in architectural design. *Journal of Architecture and Planning (Transactions of AIJ)*, 78(685), 527-536. <https://doi.org/10.3130/aija.78.527>.
- Tola, A., & Vokshi, A. (2013). Santiago Calatrava, City of Arts and Science: The Similarity of the Elements. *2nd Annual International Conference on Business, Technology and Innovation*, Kasım 2013, Arnavutluk: s. 32-42.
- Trame, U. (2001). *Santiago Calatrava Quadracci Pavilion Milwaukee Art Museum*. Bologna: Editrice Compositori.
- Tzonis A. (2007). *Santiago Calatrava-The Complete Works*. New York: Rizzoli International Publications.
- Tzonis, A., & Lefrève, L. (1995). *Movement, Structure and the Work of Santiago Calatrava*. Basel: Birkhauser.
- Unwin, S. (2019). *Metaphor: An Exploration of the Metaphorical Dimensions and Potential of Architecture*. Londra: Routledge.
- URL-1 <https://sozluk.gov.tr> adresinden 15.08.2024'te alınmıştır.

URL-2 <https://www.gzt.com/arkitekt/yapi-virtuozu-calatrava-3746290> adresinden 21.08.2024'te alınmıştır.

URL-3 <https://calatrava.com/projects/ciudad-de-las-artes-y-de-las-ciencias-valencia.html> adresinden 28.05.2024'te alınmıştır.

URL-4 <https://www.urbanclimateadaptation.net/ezine-2-2018/> adresinden 25.05.2024'te alınmıştır.

URL-5 <http://www.valencia-cityguide.com/tourist-attractions/the-city-of-arts-and-sciences.html> adresinden 28.05.2024'te alınmıştır.

URL-6 <https://designedtotravel.ro/city-of-arts-and-sciences-valencia/> adresinden 28.05.2024'te alınmıştır.

URL-7 <https://www.arch2o.com/lyon-saint-exupery-airport-railway-station-santiago-calatrava/> adresinden 15.08.2024'te alınmıştır.

URL-8 <https://mimdap.org/mimarlik-gundemi/milwaukee-sanat-muzesi-santiago-calatrava/> adresinden 21.08.2024'te alınmıştır.

Vitruvius, (2005). *Mimarlık Üzerine On Kitap*. İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

Vivas, G., & Jose, J. (2011). The Turia River Park (Valencia)-part 1. *Architectura Krajobrazu*, 3, 46-53.

Yıldız, A. E. (2007). *Mobile structures of Santiago Calatrava: Other ways of producing architecture*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), ODTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yıldız, E. & Dağgülü M. (2021). Biçim oluşma etkenleri bakımından Amsterdam Stedelijk Müzesi. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 11(23), 33-49.

Yücel, A. (1981). Çevre, anlam ve mimarlığımız üzerine. *Mimarlık Dergisi*, 11-12, 3-7.

Çukurova Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
Çukurova University Faculty of Architecture

MEKANSAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
JOURNAL OF SPATIAL RESEARCH

İletişim / Contact

Çukurova Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

Balcalı / Sarıçam 01330 ADANA

maddergi@cu.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/maddergi>

<https://maddergi.cu.edu.tr/>

e-ISSN: 3023-493X